

Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí

**Výsledky Mezinárodního programu
sociálního výzkumu ISSP 2008 –
Náboženství**

Autoři:

Dana Hamplová, Blanka Řeháková

OBSAH:

Úvod	3
Kapitola 1: Náboženství v evropském prostoru: Cesta k ateismu nebo detradicionalizované religiozitě?	8
Kapitola 2: Kdo patří do církve?	29
Kapitola 3: Čemu Češi věří?	49
Kapitola 4: Existují konsistentní náboženské orientace?	59
Kapitola 5: Náboženská víra a socializace v dětství	77
Závěr	90
Tabulky a grafy	92
Kartogram	121
Příloha I	122
Příloha II: Dotazník ISSP	123
Příloha III: Přehled výsledků ISSP	134

Úvod

Dana Hamplová

Základem studie, kterou čtenáři otevírají, je reprezentativní výzkum české religiozity uskutečněný v rámci Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP (International Social Survey Program) v roce 2008. Naše práce je svým zaměřením empirická a kvantitativní a jejím hlavním cílem je popsat, jak tento reprezentativní výzkum českou religiozitu zachycuje a čemu Češi věří. Významným přínosem zmíněného šetření je jeho novost, ale i to, že se jedná o poměrně velký soubor (přes 1.512 dotazovaných, z toho 690 mužů a 822 žen reprezentující českou populaci ve věku 18+)¹. Tato data doplňujeme i z dalších zdrojů, například výzkumem ISSP 1998², šetřením Detradicionalizace a deinstitucionalizace náboženství z roku 2006 (dále DIN 2006)³ nebo daty z Evropské studie hodnot z roku 1999 (dále EVS 1999)⁴. Použití více výzkumů nám umožní jednak naše výsledky zobecnit, a jednak ukázat, zda a jak se v české společnosti religiózní orientace mění.

---

¹ Průměrný věk respondentů byl 50,5 let (48,3 let pro muže a 52,4 pro ženy). Soubor byl vybrán náhodným stratifikovaným výběrem a proběhl na podzim roku 2008.

² Tohoto šetření se zúčastnilo 1.224 respondentů (481 mužů a 743 žen) reprezentující populaci České republiky ve věku 16 let a starší (průměrný věk 45,0 let).

³ Tohoto výzkumu se zúčastnilo 1.200 respondentů starších 18 let (471 mužů, 729 žen; průměrný věk 50,2 let).

⁴ EVS zachycuje informace o 1.908 respondentech ve věku 18+ (913 mužích a 995 ženách; průměrný věk 47,6)

Dříve než přistoupíme k empirickým analýzám zmíněných dat, nemůžeme se vyhnout otázce, proč se tématu religiozity vůbec věnovat, zvláště v kontextu české „sekularizované“ společnosti. Jak ale ukážeme v první kapitole, představy, že se náboženství a náboženské představy postupně ztrácejí a že jejich význam oslavuje, se však zcela nenaplnují. Nejenže totiž tradiční náboženství jako jsou křesťanství a islám zažívají na mnoha místech světa ojedinělou obnovu (a zdá se, že podobné závěry platí i pro některá církevní uskupení v České republice, viz Kapitola 2), ale že se – pro zastánce sekularizační teorie překvapivě vysoká – víra v napřirozeno udržuje i v „sekulárních“ evropských společnostech, které navenek projevují vůči organizovanému náboženství lhostejnost. Jak ukážeme v této práci, česká společnost není v tomto ohledu v žádném případě výjimkou. Češi totiž sice nechodí do kostelů, ale tradiční pověrčivost je jim více než blízka.

Náš přístup k analýzám náboženských fenoménů je zložen na rozlišení mezi tzv. tradiční institucionalizovanou a tzv. alternativní religiozitou. Musíme však zdůraznit, že v reálném životě nemusí být mezi oběma typy religiozity vždy naprosto jasná hranice. S oběma koncepty pracujeme spíše jako s ideálními typy ve weberovském smyslu, protože jejich rozlišení nám pomůže smysluplně uspořádat složitou realitu, jíž religiózní představy, postoje a chování jsou.

Co tedy mohou čtenáři od předkládané studie očekávat? V první kapitole čtenářům přibližujeme vybrané koncepty a teorie sociologie náboženství a objasňujeme, na čem se rozlišení mezi tradičním a alternativním náboženstvím zakládá: klíčovou charakteristikou tradičního institucionalizovaného náboženství je jeho organizovanost a navázanost na církevní instituce, zatímco alternativní religiozita/spiritualita odkazuje

k náboženským představám, které nepatří do oficiální věrouky tradičních historických církví. Podstatným rysem tohoto alternativního náboženství je přitom snaha ovládat transcendentní síly (či je využívat nebo být s nimi v jednotě), stejně jako zaměření na sebe sama, synkretičnost a většinou minimální morální požadavky. V této kapitole rovněž ukážeme, jak soudobé sociální vědy přetrvávající a často i prudce rostoucí zájem o náboženství vysvětlují.

Druhá kapitola se věnuje tradičnímu institucionalizovanému náboženství a snaží se najít odpověď na otázku, kdo v českém případě patří do církve a chodí do kostela, a jak lidé tradiční náboženské systémy hodnotí. Náboženské vyznání, jeho vývoj v čase a rozdíly v počtu vyznávajících podle pohlaví, věku a vzdělání, ale i jednotlivých církví dokumentujeme především na datech ze Sčítání lidu. Ukazujeme přitom, že i když se podíly obyvatelstva, které se hlásí k náboženskému vyznání v České republice snižují, je tomu tak především díky poklesu počtu členů tradičních denominací s masovým členstvím. Menší církevní uskupení naproti tomu zaznamenávají poměrně dynamický růst a některé z nich své počty během 90. let až ztrojnásobily. V této kapitole rovněž dokumentujeme, že do církví patří především ženy a starší lidé, a nabízíme čtenářům i přehled soudobých sociologických teorií vysvětlujících vyšší náboženskost žen a starších generací (k těmto teoriím a jejich souvislostem se pak vracíme i v následujících kapitolách). Účast na bohoslužbách zjišťujeme ve stejné kapitole použitím časových řad z výzkumů ISSP pocházejících z období mezi roky 1993-2008. Ukazujeme přitom, že i když podíl českého obyvatelstva hlásícího se k náboženskému vyznání během 90. let významně poklesl, návštěvnost bohoslužeb byla v tomto období víceméně stabilní. To

naznačuje, že k církvím se přestávající hlásit jejich nejvladnější členové, kteří se neúčastnili církevního života.

V závěru druhé kapitoly nás pak zajímá, jak česká populace různé náboženské systémy hodnotí. Vycházíme přitom ze šetření DIN 2006 a ukazujeme, že nejpozitivněji Češi hodnotí křesťanství (spíše katolicismus než protestantismus), nejmenší sympatie naopak vyjadřují vůči Svědkům Jehovovým, New Age a islámu. V této souvislosti je ale rovněž nutné uvést, že některé náboženské hnutí (např. New Age nebo novopohanství) značná část dotazovaných vůbec neznala, a nebyla je tak schopná ohodnotit.

Třetí kapitola přesouvá svoji pozornost od náboženského chování k otázce, čemu česká populace věří. Její závěry jsou poměrně jednoduché: Češi nejsou zdaleka tak sekularizovaní, jak by se mohlo zdát, pokud se podíváme na vyprázdňené kostely a deklarované náboženské vyznání. Naše populace totiž sice nevěří v Boha, ale značný podíl českého obyvatelstva se domnívá, že amulety přinášejí štěstí, věstci můžou předvídat budoucnost, léčitelé mají nadpřirozené schopnosti nebo že hvězdy ovlivňují běh lidského života. Vysokou vírou v tyto nadpřirozené fenomény a účinnost magie však převážná většina společnosti nevnímá jako vírou náboženskou.

Následující kapitola u otázky, čemu Češi věří, zůstává, nevěnuje se však tomu, nakolik lidé věří jednotlivým nadpřirozeným fenoménům, ale hledá odpověď na otázku, zda se na odpovědmi skrývají nějaké konzistentní náboženské orientace. Data ISSP 2008 naznačují, že tomu tak opravdu je: náboženské postoje lze nejen teoreticky, ale i empiricky klasifikovat to tří kategorií. První odpovídá klasickému křesťanství (víře v Boha, nebe, peklo atd.) a druhá odkazuje k naší definici alternativního náboženství a

zahrnuje víru v působení magie. Třetí náboženská dimenze spojovovala náboženské fenomény spojené s východními náboženskými tradicemi.

Pátá kapitola se nakonec věnuje otázce, do jaké míry lze náboženskou víru, její úroveň i typ připsat socializaci v dětství, a do jaké míry jsou zmíněné religiózní orientace provázané. Jak ukazujeme, různé náboženské orientace jsou úzce provázány a socializace v dětství opravdu ovlivňuje to, čemu lidé věří v dospělosti.

Jak jsme uvedli již v začátku tohoto úvodu, naše práce je svým zaměřením empirická a jejím cílem je čtenářům přiblížit, jak českou religiozitu zachycuje nejnovější sociologický výzkum náboženství ISSP 2008. Na závěr této práce proto v Přílohách II a III připojujeme jak plné znění dotazníku, tak základní rozložení odpovědí na otázky z modulu náboženství.

Kapitola 1: NÁBOŽENSTVÍ V EVROPSKÉM PROSTORU: CESTA K ATEISMU NEBO DETRADICIONALIZOVANÉ RELIGIOZITĚ?

Dana Hamplová

Úvahy o tom, že v moderních společnostech náboženské instituce a religiózní představy postupně ztratí svůj význam, nalezneme v pracích post-osvícenských sociologů a filosofů od samého počátku a nevyhnul se jim ani žádný z „otců zakladatelů“ moderní sociologie [Nešpor 2008b: 16]. Pokud otevřeme *Velký sociologický slovník* nebo typickou přehledovou učebnici sociologie, dozvíme se, že moderní společnosti procházejí procesem tzv. sekularizace, při němž dochází jak k uvolňování sociální a politické sféry společnosti z institucionální závislosti na církvi, tak k emancipaci širokých vrstev obyvatelstva od náboženských představ [Velký_sociologický_slovník 2006].

Tvrzení, že modernizace a rozvoj moderní vědy přinesou ústup náboženských přesvědčení a že náboženství postupně přestane ovlivňovat sociální život a politiku, však v žádném případě není univerzální pravdou a v soudobých sociálních vědách se setkává se stále větší kritikou. Pokud totiž badatelé věnující se významu náboženství nacházeli před několika desetiletími pro sekularizační tezi celou řadu důkazů, v dnešní době to již ani zdaleka neplatí. Naopak. Spíš se zdá, že jsme svědky – slovy známého francouzského sociologa Gillese Kepela [1996] – „Boží pomsty“ a že svět nikdy nebyl nábožensky horlivější než je tomu dnes. V sociologii se proto stále častěji hovoří o procesu tzv. desekularizace, tj. návratu náboženství do veřejného prostoru [Martin 1990; Berger 1999; Davie 2002; Nešpor 2008b].

Soudobý zájem o duchovní a náboženské fenomény se projevuje ve dvou podobách. Mimo evropský prostor se udržují nebo zažívají bezprecedentní oživení tradiční náboženství jako jsou křesťanství či islám. Nemusíme přitom poukazovat jen na běžně citovanou

výjimečnost Spojených států amerických, kde církve hrají významnou roli i dnes, přestože se jedná o společnost vysoce individualizovanou a modernizovanou [Berger 1997]. Modernizace v jejich případě nejenže nevypůsobila úpadek náboženského cítění, ale zdá se, že se počty členů církví a návštěvnost bohoslužeb za posledních 200 let v této zemi naopak prudce zvýšily (více viz oddíl 1.3.3).

Masová náboženská obroda ale zasahuje i jiné části světa. Například jihovýchodní Asie, Jižní Amerika nebo Subsaharská Afrika procházejí „protestantskou explozí“ a masovou konverzí ke křesťanství převážně evangelikálního typu [Martin 1990; Patterson 2004]. To, že nejde o okrajovou záležitost, dokumentuje skutečnost, že v některých jihoamerických zemích se během jedné generace protestanti rozrostli z hrstky až na 20-30 procent obyvatelstva a přerostli i počet praktikujících katolíků [Martin 1990; Patterson 2004]. Modernizace, urbanizace a rostoucí vzdělanost tak jde v případě těchto zemí ruku v ruce s vývojem přesně opačným než očekávala klasická sociologická teorie.

Podobnou náboženskou obrodu zažívá i arabský svět, v němž od sedmdesátých let dvacátého století dochází k poměrně prudké reislamizaci. Nejradiálnějším islámským skupinám se sice podařilo převzít moc pouze v Iránu a v jistém období i v Afgánistánu, v dalších muslimských zemích se však prosadila „plíživá“ reislamizace mravů a způsobu života [Kepel 1996]. Zastávce sekularizační teorie přitom jistě nepotěší, že fundamentalistický islám se těší zvláštní oblibě mezi vzdělanými vrstvami a že se například vedoucí činitelé iránského režimu rekrutují „hlavně z absolventů amerických univerzit, kteří si ovšem nechali narůst vousy“ [Kepel 1996: 32].

Při pohledu na mezinárodní náboženskou scénu se tak zdá, že Evropa představuje výjimku, v níž se sekularizační teorie zdá opravdu naplňovat [Willaime 2006]. Tvrzení o sekulární evropské výjimečnosti je však oprávněné jen tehdy, pokud se zaměřujeme pouze na institucionalizované náboženství, tj. na chování nějakým způsobem vztahujícím se k církvím

a církevnímu učení. Evropané totiž sice nechodí příliš často do kostela, ale přesto – masově – věří v nadpřirozeno a působení nemateriálních sil a jsou ochotní věnovat značný čas, pozornost i finanční prostředky na religiózní či kvazi-religiózní aktivity. V Evropě tak v žádném případě nevítězí racionální a vědecky podložené myšlení, ale spíše jiná podoba náboženského vnímání světa, která se často nazývá alternativní či detradicionalizovanou religiozitou.

Příkladem podobného typu religiozity může být četba horoskopů nebo víra ve schopnosti léčitelů, novopohanství, věštění nebo čtení karet, ale třeba i zájem o parapsychologii, různé meditační techniky, jógu, východní medicínu, homeopatii nebo New Age. V nejširším pojetí tato religiozita zahrnuje celou řadu sociálních jevů včetně některých proudů v současném managementu, které nekladou tradiční důraz na produktivitu, ale jejichž cílem je transformace celého pracovního prostředí tak, aby získalo duchovní rozměr [Heelas 1999; Nešpor 2007]. Pro všechny tyto jevy je pak charakteristické, že se jedná na náboženské nebo kvazi-náboženské představy, postoje a činnosti, které stojí mimo oficiální věrouku tradičních historických náboženství a církví.

Česká společnost není v tomto ohledu žádným případem výjimkou, naopak. I když – měřeno podílem obyvatelstva, které se hlásí k náboženskému vyznání, nebo chodí na bohoslužby – patříme mezi nejsekulárnější evropské země [Greeley 2003; Kvasničková 2005; Tižík 2006], neznamená to, že jsou Češi sekulární ateisti, kteří nevěří v nadpřirozeno a nezajímají se o spirituální otázky. Šetření z posledních let naopak naznačují, že nejenže nezanedbatelný počet Čechů věří, že existuje nějaká nadpřirozená síla, že hvězdná znamení a horoskopy mohou ovlivnit běh lidského života nebo že někteří věštcí mají schopnost předvídat budoucnost, ale že patříme mezi evropské země, v níž je tato víra nejrozšířenější [Lužný 1998; Spousta 1999; Hamplová 2000b; a; Lužný, Navrátilová 2001; Greeley 2003].

Než přistoupíme k empirickým analýzám a popisu výsledků sociologických šetření, nemůžeme se vyhnout definicím „tradiční“ a „alternativní“ religiozity, jak se objevují v sociálních vědách, ani tomu, abychom čtenářům nepřiblížili, jak soudobé sociální vědy evropskou (a v užším smyslu českou) „výjimečnost“ vysvětlují. Učiníme tak ve zbytku této kapitoly.

1.1. TRADIČNÍ RELIGIOZITA

Pod pojmem *tradiční religiozita* sociální vědy většinou odkazují na organizované církevní náboženství, v českém kontextu tedy křesťanství. Klíčovou charakteristikou tradičního náboženství je právě jeho organizovanost a navázanost na (církevní) instituce, v jejichž rámci se definují základní stavební prvky věrouky i náboženských rituálů a chování. Tradiční institucionalizovaná podoba náboženství se nejčastěji dokumentuje členstvím v církvi, účastí na církevních aktivitách (například návštěvností bohoslužeb či počtem pokřtěných), finanční podporou církevních organizací, charitativními a dobrovolnickými aktivitami nebo souhlasem s prvky oficiálního dogmatu. Sociologie zaměřená na tradiční religiozitu se však nezabývá jen chováním jedinců ve vztahu k institucionalizované religiozitě, ale značná pozornost se zaměřuje na chování církevních institucí samotných. Církev například patří mezi významné ekonomické subjekty, které provozují celou řadu ekonomických aktivit a zaměstnávají značný počet pracovníků [Nešpor 2008a], stejně jako jsou významným aktérem v politice, sociální a charitativní práci nebo vzdělávacím systému.

Jelikož se jedná o náboženství organizované a založené na explicitně definované věrouce, jeho existence se – do určité míry – měří snadněji, než je tomu v případě alternativní spirituality. Musíme však zdůraznit právě slova *do určité míry*, neboť mnoho zdánlivě jednoduchých pojmů je z hlediska kvantifikace problematičtější, než by se mohlo na první

pohled zdát. Podívejme se například na zdánlivě jednoduché charakteristiky, jakými jsou náboženské vyznání nebo členství v církvi.

Přitažlivost náboženského vyznání jako ukazatele religiozity tkví v jeho jednoduchosti, tato míra má však rovněž řadu nevýhod. Tou největší je, že podíly obyvatelstva patřící do určité církve, denominace nebo k určitému náboženství, nemusejí nutně vypovídat o náboženských sentimentech populace, ale do značné míry závisejí na politickém a právním systému dané země a vztazích mezi státem a církvemi. V některých zemích, kde nedošlo k odluce mezi státem a církví (jedná se třeba o Švédsko nebo Island), se občané stávají členy státní církve automaticky bez ohledu na jejich skutečný zájem o dané náboženství [Stark, Iannaccone 1994]. Podobně platí, že značná část vyznávajících vyjadřuje spíše příslušnost k určitému široce pojatému kulturnímu společenství než svoji víru v Boha.

Členství v církvi přitom nemusí mít nutně lepší vypovídací hodnotu. Tradiční denominace (např. Církev římskokatolická) považují za člena každého, kdo byl pokřtěný, bez ohledu na případnou konverzi k jinému náboženství nebo odmítnutí náboženství jako celku. Jiné náboženské skupiny posuzují členství na základě aktivní účasti (to platí např. o některých protestantských denominacích) nebo dokonce požadují členství písemně [Václavíková-Helšusová, Václavík 2006]. Pokud se tedy při analýzách zaměříme na pouhé „členství“ bez ohledu na další faktory, získáme údaje, které jsou v principu nesrovnatelné. Podobně nesrovnatelné mohou být i statistiky o počtu pokřtěných. I v tomto případě musíme zvažovat význam a typ křtu v dané církevní tradici. Zatímco v některých církevních proudech je křest univerzální a může být vnímán jako znak příslušnosti k určitému široce pojatému společenství či kulturní orientaci, v jiných církvích je vnímán jako závazek rodičů vychovávat dítě podle náboženských pravidel. V dalších tradicích je pak uznáván pouze jako znak vlastní konverze a vědomého rozhodnutí pro určité náboženství.

Znamená to tedy, že bychom se měli vzdát jakýchkoliv snah institucionalizovanou religiozitu měřit? V žádném případě. Pokud ji však měříme, měli bychom si být vědomi toho, že čistě formální statistiky nutně nenapovídají, jak skutečně vypadá religiozní scéna dané společnosti a že je třeba je doplnit dalšími údaji, například náboženskými aktivitami či obsahy náboženské víry.

1.2. ALTERNATIVNÍ RELIGIOZITA¹

Do tzv. alternativní religiozity/spirituality se zahrnují náboženské nebo kvazi-náboženské představy, postoje a činnosti, které nepatří do oficiální věrouky tradičních historických církví. Charakteristickým prvkem této religiozity je synkretičnost, zaměření na sebe sama a sebenaplnění a minimální morální požadavky. Typický je i důraz na emoce a mimořádné zážitky [Knoblauch 2003] či snaha ovládat transcendentní síly, a tak ovlivňovat okolnosti svého života [Greeley 2003]. Empirické výzkumy tohoto typu religiozity nejčastěji pracují s jevy, jako je víra v účinnost amuletů, schopnosti věštců předvídat budoucnost, horoskopy, převtělování, spiritismus, New Age, novopohanství apod.

Zájem o tento typ náboženských fenoménů samozřejmě není nic nového a snaha ovládat transcendentní síly magickými prostředky nestojí vždy nutně v opozici

---

¹ Ačkoliv je označení alternativní religiozity patrně nejčastější, lze se setkat i s termíny jako magie, okultismus, spiritualita nebo mystická tradice. Označení alternativní religiozita obhájí např. Hubert Knoblauch [2003], protože její hlavní rys je právě v distanci od historicky institucionalizovaného náboženství. Termín magie či magické náboženství k popisu víry ve věšce, léčitele, astrologii, horoskopy používá například Greeley (2003). Vychází přitom z toho, že pro tyto náboženské aktivity je typická snaha ovládat transcendentní síly tak, aby člověk dosáhl chtěných výsledků a ovlivnil okolnosti svého života, což je základní charakteristikou magie.

k organizovanému náboženství, ale byla například významnou součástí středověké kultury [Stark 2001; Greeley 2003]. Současnou popularitu „alternativních“ náboženských představ tak musíme chápat v kontextu toho, že v západním světě po staletí koexistují dvě vize skutečnosti [Ellwood, Partin 1988]. První z nich nachází vyjádření v tradičním křesťanství a moderní vědě. Přestože – často zdůrazňované – rozdíly a střety mezi křesťanstvím a „vědou“ mohou vyvolávat dojem, že se jedná o protichůdné přístupy ke světu, oběma je společné, že jasně rozlišují mezi subjektem, tj. poznávající myslí, a objektem, tj. věcí, o níž přemýšlíme. V křesťanské verzi tohoto pohledu na svět se pak rozlišuje mezi Bohem jako stvořitelem a lidmi jako stvořenými bytostmi podléhající Boží zákonům, zatímco v neteistické vědecké verzi se tento přístup ke světu projevuje v rozlišování mezi lidmi jako myslícími bytostmi a neosobním fyzickým světem, jehož zákonům lidé podléhají. Jasně rozlišení mezi subjektem a objektem přitom předurčuje i způsob poznávání, které je otázkou pozorování okolního světa a logického a racionálního myšlení, které pozorované fakty organizuje.

Druhý, menšinový přístup ke světu, vychází z platonismu a východních náboženství a jeho projevy můžeme nalézt jak v mystických tradicích křesťanství a judaismu, tak ve filozofii a učení renesančních umělců a vědců, magii nebo okultismu. Základem tohoto alternativního pohledu na svět je představa jednoty mezi Bohem, člověkem a zbytkem vesmíru. Z toho vychází i důraz na intuici a mystické zážitky i přesvědčení, že celý fyzický prostupuje jistá forma vědomí, nebo představa božství v každém z nás. Podle Ellwoda a Partina [1988] to však neznamená, že by tento přístup ke světu odmítal racionalitu, ale spíše že očekává, že psychické a duchovní schopnosti mohou přesahovat empiricismus a logické myšlení. Tzv. alternativní religiozita pak navazuje především na tuto bohatou mystickou tradici, která jde od gnosticizmu a hermetismu přes středověké sektářství, čarodějnictví, kabalou a alchymii k novověkému rosikrucianství a okultismu.

1.2.1. NOVÁ NÁBOŽENSKÁ HNUTÍ

V souvislosti s alternativní religiozitou se rovněž hovoří i o tzv. nových náboženských hnutích, která odkazují k fenoménům podobným jako religiozita alternativní, ale většinou jsou jistým způsobem institucionalizovaná a jejich příslušníci vytvářejí organizované skupiny. Jako příklady nových náboženských hnutí se obvykle uvádějí náboženské organizace jako je Církev sjednocení, Scientologická církev, Mezinárodní společnost pro uvědomění Krišny, Svědci Jehovovi, Teosofická společnost, Wicca, Zen buddhismus, Hnutí svatého grálu nebo Svobodné zednářství [Bromley 2007]. Rozlišení mezi alternativní religiozitou (neorganizovanou) a novými náboženskými hnutími však vždy není jasné a oba fenomény se často se prolínají. Například New Age byl ve své původní formě hnutím označujícím konkrétní náboženskou skupinu, a patřil tak spíše mezi nová náboženská hnutí. V průběhu 80. let se však tento název rozšířil a začal označovat širokou paletu spirituálních jevů, v jejichž základu je holistické pojetí vztahy mezi člověkem, přírodou a božským, což ho řadí spíše k alternativní neinstitutionalizované religiozitě.

Mnohé z těchto „nových“ náboženských hnutí vycházejí ze starých náboženských tradic, proč se tedy v sociologické a religionistické literatuře označují jako „nová“ či „alternativní“? Důvody najdeme tři [více viz Václavík 2008]. První skupina autorů zdůrazňuje novost obsahů náboženské víry, které tato hnutí zastávají a které se odlišují náboženství historicky „tradičních“ v daných (většinou západních) společnostech. Netradičnost těchto hnutí přitom nespočívá jen v tom, že se tato hnutí obracejí k jiným náboženstvím, ale i v tom, že se od těchto tradic často významně odklánějí nebo propojují několik rozdílných tradic. Tak například Církev sjednocení vznikla propojením vybraných křesťanských prvků s tradičním korejským šamanismem [Bromley 2007].

Druhá skupina vysvětlení, proč hovoříme o „nových“ náboženských hnutích, poukazuje k období, kdy se tyto náboženské skupiny institucionalizovaly, tj. jako „nová“ se

označují hnutí, jejichž příslušníci se začali organizovat v druhé polovině 20. století. Konečně třetí vysvětlení připisuje „novost“ kontextu, v němž tato náboženství vznikají, tj. jedná se o hnutí, která se formovala v kontextu moderního a post-moderního světa charakterizovaného bezprecedentním blahobytem, rozvojem sociálního státu, důrazem na konzum a zaměřením na sebe sama. Nová náboženská hnutí jsou tak přirozenou součástí politických protestů 60. let a s nimi spojené kontrakultury, jejímž významným prvkem je důraz na experimentování, a to i v oblasti náboženských sentimentů.

1.3. PROČ EVROPANÉ CHODÍ K ASTROLOGŮM, ALE NE DO KOSTELA?

V úvodu jsme se zmínili – a budeme to dokumentovat i v dalších kapitolách naší publikace – o tom, že i přes značný nezájem o křesťanství a církevní život je v evropských společnostech masově rozšířená víra v nadpřirozeno. Nabízí se otázka, proč tomu tak je a proč je pro Evropany magie a mysticismus atraktivnější než tradiční institucionalizované náboženství. Vysvětlení najdeme několik a v následujících oddílech se jim budeme detailněji věnovat.

1.3.1. NEVIDITELNÉ NÁBOŽENSTVÍ JAKO PŘIROZENÝ DŮSLEDEK MODERNIZACE?

Podle Huberta Knoblaucha [2003] je vhodným východiskem k pochopení evropské popularity alternativní religiozity koncepce neviditelného náboženství Thomase Luckmanna [1967; Luckmann 1996]. Základem Luckmannovy teorie je přesvědčení, že religiozita je antropologická konstanta, a že proto lze nějakou formu náboženství nalézt v každé existující společnosti. Nízký zájem o organizované církevní náboženství v moderních společnostech tak není projevem nižší náboženskosti Evropanů, ale svědčí o tom, že křesťanství je postupně nahrazováno novou individualizovanou formou náboženství [Luckmann 1967: 90].

Zmíněná náboženská změna má být přirozeným důsledkem rostoucí specializace moderních institucí a racionalizace jejich fungování (ibid.: 95). Jedinec žijící v moderní společnosti totiž musí vykonávat řadu oddělených sociálních rolí, s nimiž spojené aktivity mají význam jen v té oblasti života, k níž se vztahují. Lidé tak hrají role spojené s institucionalizovaným náboženstvím pouze v jasně vymezených sociálních situacích, díky čemuž náboženství ztrácí univerzální platnost. Relativní omezenost významu těchto rolí je pak nutně činí triviálními a církevní normy dávají smysl pouze v „doméně náboženství“ a vzdalují se od subjektivně platného systému významů.

Druhým podstatným bodem Luckmannovy teorie je přesvědčení, že základním principem dominujícím aktivitám moderního člověka je konzumerství a konzumní orientace, v jejímž základě leží důraz na individuální nezávislost a možnost individuální volby. Subjektivní preference tak v dnešních společnostech určují veškeré chování mimo aktivity, které jsou pod přímou kontrolou primárních institucí (např. příbuzenstva, vzdělávacího a ekonomického systému nebo náboženství) a moderní člověk si tak podle svého vkusu a chuti vybírá zboží, služby, přátele, životní partnery a prvky náboženských systémů, které mu vyhovují a na jejichž základě si buduje svůj vlastní významový svět [ibid.: 99].

Podstatnou charakteristickou individuálních či „privatizovaných“ významových systémů je proto synkretičnost, vágnost a důraz na sebevyjádření, seberealizaci a osobní svobodu bez nutnosti podřídit se vnější autoritě [Luckmann 1967; Houtman, Mascini 2002; Knoblauch 2003]. Knoblauch [2003] v této souvislosti rovněž připomíná, že „nápadným rysem alternativního náboženství je rovněž důraz na neobyčejné zážitky, ať už vycházejí z ‚ezoterické tradice‘, transpersonální psychologie, hnutí lidského potenciálu, (...) pozápadněného hinduismu a buddhismu (různých formách meditace a jógy), nebo jsou spíše založeny na spiritismu, parapsychologii, magice, moderním věštění či čarodějnictví“ [ibid.: 271].

Luckmannova teorie je důležitým příspěvkem do sociologie náboženství a umožňuje nám porozumět tomu, proč se v jistém segmentu západních společností šíří zájem o privatizovanou „alternativní“ religiozitu. Nevysvětlí však, proč tomu tak je více v Evropě než v jiných rozvinutých individualizovaných a plně modernizovaných společnostech. Nedokáže objasnit ani to, proč Evropané – na rozdíl od obyvatel jiných částí světa – nechodí do kostelů a neprojevují zájem o křesťanství. V následující části se proto podíváme na další teorie vysvětlující evropskou „výjimečnost“.

1.3.2. KOMUNISTICKÁ MINULOST NEBO SLOVANSTVÍ?

Jiné vysvětlení, proč se lidé – zvláště v některých částech Evropy – obracejí k horoskopům, léčitelům nebo hádání budoucnosti a proč projevují zájem o magii, ačkoliv víra v církevní věrouku upadá, se objevuje v pracích amerického sociologa a teologa Andrew Greeleye [2003]. Tento autor vychází z toho, že se za zájmem o magii/alternativní religiozitu skrývá snaha ovládat transcendentní síly, a tak ovlivňovat okolnosti lidského života a dosahovat chtěných výsledků. Greeley se ptá, jak je možné, že zájem o magii a její nástroje je poměrně vysoký i v dobách, kdy se šíří vzdělání a moderní technika poskytující prostředky, pomocí nichž lidé mohou mít vyšší kontrolu nad svými životními podmínkami.

Greeley odpovědi na tuto otázku hledá ve starších výzkumech ISSP a ukazuje, že víra v magii je rozšířená především v zemích střední a východní Evropy. Vzhledem k tomu, že tento typ religiozity byl o něco slabší v Maďarsku a bývalém východním Německu, Greeley navrhuje myšlenku, že snaha ovlivňovat okolnosti vlastního života ovládnutím nemateriálních sil může být důsledek komunistické minulosti. Místo toho připisuje zájem o věštce, léčitele, astrologii a amulety „slovanství“ a slovanské kultuře [ibid.: 43]. Slabinou autorovy teorie ovšem je, že jako slovanské klasifikuje například i baltické země.

Greeleyeho práce ale otvírá otázku, zda vysoký zájem o okultní a magické fenomény není opravdu dědictvím spojeným se socialistickou minulostí těchto zemí. Je možné, že nepředvídatelnost chování těchto režimů, neschopnost ovlivňovat svůj osud standardními prostředky a vlastní aktivitou a závislost na mocenských rozhodnutí komunistických elit opravdu vedla obyvatele těchto zemí ke snaze ovládat životních okolností magickými prostředky, a tak nechtěně podpořila zájem o věštění, magii a předvídaní budoucnosti.

1.3.3. TEORIE NÁBOŽENSKÉ MOBILIZACE

Asi nejzajímavější vysvětlení evropské výjimečnosti nabízí **teorie náboženské mobilizace**, mezi jejíž nejvýznamnější představitele patří američtí sociologové Rodney Stark a Roger Finke a ekonom Laurence Iannaccone. Tito autoři religiozitu a náboženské chování vysvětlují v termínech ekonomické teorie a klasickou sociologickou teorii kritizují s tím, že se orientuje na „náboženské spotřebitele“ (jedince) a ignoruje „náboženské podniky“ (církve). Důsledkem úzkého zaměření na spotřebitele pak podle nich je, že se nízká návštěvnost bohoslužeb vysvětluje jako důsledek nezájmu evropských společností o náboženství a neuvažuje se o tom, že se může jednat o důsledek nekvalitní nabídky na monopolizovaných náboženských trzích.

Teorie náboženské monopolizace klade hlavní důraz právě na chování „náboženských firem“ a „náboženských dodavatelů“. V jejím základu jsou tři předpoklady: 1) náboženství je každý systém víry a praktik zabývající se otázkou konečného smyslu lidského života, který odkazuje na existenci nadpřirozena; 2) náboženské firmy jsou podniky, jejichž hlavním účelem je vytvářet, udržovat a dodávat náboženství; 3) tzv. náboženská ekonomika zahrnuje veškerou náboženskou aktivitu v dané společnosti a její principy se neliší od komerčních ekonomik. Součástí náboženské ekonomiky je tedy trh současných a potenciálních zákazníků, firmy, které se snaží obsluhovat určitý segment trhu, a produkty nabízené těmito firmami.

Osud a úspěšnost náboženských firem závisí na jejich organizační struktuře, obchodních, nabízeném zboží a marketinkových technikách. Přeloženo do církevního jazyka, úspěch náboženských organizací a církví závisí na kvalitě jejich společenství, církevních představitelů, doktríny a evangelizačních technikách. Zastánci teorie mobilizace přitom zdůrazňují, že používání ekonomického jazyka v žádném případě neznamena, že by ignorovali důležitost učení dané církve. Naopak, úpadek některých liberálních církví s masovým členstvím lze podle nich vysvětlit právě modernizací a přizpůsobováním jejich učení modernímu světu, což nutně vede k tomu, že jejich produkt má jen dočasnou platnost [Finke, Stark 1993a].

Principy fungování náboženské ekonomiky se nijak zvlášť neliší od principů jiných ekonomik [Stark, Iannaccone 1994]. Přirozenou formou náboženského života společnosti je náboženská pluralita, protože žádný jednotlivý náboženský produkt nemůže uspokojit rozdílný vkus a potřeby zákazníků². Náboženské firmy tak mohou získat v dané náboženské ekonomice monopol jen tehdy, pokud se na jejich stranu postaví stát a použije k udržování jejich monopolu donucovací prostředky. Náboženská deregulace pak vede přirozeně k náboženské pluralitě, rozšíření nabídky a specializaci náboženských firem, které se orientují na potřeby určitého segmentu trhu. Díky specializaci a náboženským produktům šitým na míru, mohou náboženské společnosti přitáhnout větší počet zákazníků, a tak lze očekávat, že v konkurenční a pluralistické náboženské ekonomice bude poměrně vysoká účast na náboženských aktivitách.

Tito autoři tvrdí, že pokud je však náboženská ekonomika monopolizovaná jednou či několika málo státem podporovanými firmami, společnost je sice vysoce sakralizovaná,

---

² Stark a Iannaccone to ilustrují tím, že žádný náboženský podnik nemůže být zároveň fundamentalistický a liberální, orientovaný mimo tento svět nebo orientovaný na světské činnosti, přístupný pro všechny a elitářský.

vládne však obecná náboženská apatie a účast na církevním životě a organizované náboženství upadají, protože monopolní firmy nejsou schopné uspokojit rozdílné zájmy. Rozlišení mezi sekularizací a desakralizací je přitom pro tuto teorii klíčové. „Sakralizace“ odkazuje ke skutečnosti, že náboženská firma, které se podaří získat monopol, má přirozenou snahu rozšířit svůj vliv na i ostatní sociální instituce a její náboženské symboly, jazyk a rituály prostoupí každý aspekt života. Sakralizace společnosti ale v žádném případě neznamená, vysokou účast na církevním životě nebo vysoký zájem o náboženství.

Zastánci teorie náboženské mobilizace přitom odkazují na historické práce z posledních let, které dokumentují, že minulost nebyla v žádném případě obdobím univerzální víry. Zdá se, že středověká zbožnost byla charakteristická pouze pro vyšší vrstvy, avšak mezi masami vládla všeobecná náboženská apatie a církve ignorovala vesnické obyvatelstvo. V souladu s tím je i fakt, že středověké farnosti byly rozlehlé a mohly sloužit jen zlomku obyvatel. Navíc se zdá, že značná část venkovských kněží často neměla ponětí ani o nejzákladnějších prvcích křesťanské víry (stručný přehled historických pracích na téma středověké zbožnosti lze najít například právě ve zmíněné práci Starka a Iannaccona). Kostely přitom nebyly ani zdaleka plné ani ve „zlatém věku“ evropské církevní religiozity v 19. století [Nešpor 2008b].

Vraťme se však k teorii náboženské mobilizace a jejímu rozlišení mezi desakralizací a sekularizací. Ztráta absolutního monopolu podle této teorie nutně vede k desakralizaci společnosti, což je často – mylně – zaměňováno se sekularizací, tj. ztrátou zájmu o náboženství. Pro evropské společnosti je podle Starka a Iannaccona [1994] typické to, že prošly značnou desakralizací, ale ještě se v nich - na rozdíl od jiných částí světa - nevytvořily pluralitní náboženské ekonomiky, což je dané nejen zásahy evropských států do náboženství, ale i setrvačností lidského kapitálu investovaného do neefektivního státního náboženství, který lidi svazuje i nějakou dobu poté, co začnou vznikat alternativy [Chaves, Cann 1992].

Desakralizace však s jistým časovým zpožděním nakonec nutně vede k i náboženské pluralizaci, která by měla přinášet oživený zájem o náboženství.

Finke a Stark [1993b] svoji teorii dokumentují na fascinujícím, byť kontroverzním popisech „zcírkevnění“ Ameriky a tvrdí, že představa Ameriky jako společnosti budované na puritánském základě vychází z nostalgických romantizujících představ z pozdější doby. Na dobových dokumentech totiž dokazují, že Nová Anglie nebyla v žádném případě náboženskou kolonií, jak si ji dnes představujeme. Jednalo se sice o sakralizovanou společnost, jejíž právo a veřejné symboly byly založeny na puritánských normách, téměř nikdo však nechodil do kostela a členství v církvích bylo velmi nízké. Americké državy nebyly v koloniálních dobách puritánské ani z hlediska chování a normou byly spíše mravy uvolněné. Finke a Stark svoje tvrzení podepírají nejen vybranými charakteristikami demografického chování (např. značná část prvních dětí byla počata před uzavřením manželství), ale například i skutečností, že anglické soudy posílaly do amerických kolonií tisíce trestanců jako alternativu k vězení. Tito autoři přitom odhadují, že v období boje o nezávislost (tedy na konci 18. století), se členství v církvích pohybovalo kolem 20 procent v severních koloniích a kolem 12 procent na jihu. V polovině 19. století se však díky rozpadu církevního monopolu a nástupu pluralitní náboženské ekonomiky hlásila k církvím již třetina Američanů a v druhé polovině 20. století pak dosáhlo členství v církvích kolem 60 procent.

Nejkontroverznější část teorie náboženské monopolizace se však týká jejich předpovědí budoucího vývoje na evropském kontinentu. Stark a Iannaccone [1994] si totiž kladou otázku, zda a jak bude vypadat náboženská mobilizace evropských společností, až na tomto kontinentu dojde k deregulaci náboženských ekonomik (a oba autoři předpokládají, že k tomu vývoji opravdu dojde). Jejich závěrem je, že tyto společnosti čeká růst náboženské aktivity na úroveň podobnou jako ve Spojených státech, protože „tváří tvář náboženské ekonomice amerického typu – konkurenční, deregulované a naplněné širokou škálou

motivovaných dodavatelů – Evropané zareagují stejně jako jejich američtí a kanadští příbuzní“ [Stark, Iannaccone 1994: 246]. Svoje tvrzení přitom dokládají jak rostoucím počtem severoamerických misionářů na evropském kontinentě, tak růstem místních evangelikálních hnutí nebo zvyšujícím se počtem Svědků Jehovových (více k tomu viz Kapitola 2).

1.3.4. JE ČESKÁ NÁBOŽENSKÁ EKONOMIKA MONOPOLIZOVANÁ?

Z pohledu teorie náboženské monopolizace bychom mohli očekávat, že Česká republika bude mít značně regulovaný náboženský trh. Je tomu tedy tak? Odpověď na tuto otázku nám nabízí index monopolizace náboženství vytvořený Markem Chavesem and Davidem Cannem [1992]. Tento index je založen na šesti bodech:

- 1) Existuje v daném státě oficiální státní církev?
- 2) Přiznává stát oficiální status pouze některým denominacím?
- 3) Autorizuje stát jmenování do některých církevních funkcí?
- 4) Jsou církevní zaměstnanci placeni přímo ze státních peněz?
- 5) Existuje v daném státě systém církevních daní?
- 6) Podporuje stát finančně fungování a údržbu církevních institucí přímými dotacemi, a nejen daňovými úlevami pro sponzory?

Česká republika nemá sice oficiální státní církev, ale stát přiznává plnohodnotný status pouze některým denominacím (2) a ze státního rozpočtu financuje pouze 17 vybraných náboženských společností a církví (více viz Ministerstvo kultury, www.mkcr.cz, financování na základě zákona č. 218/1949 Sb.). Dále hradí mzdy duchovních a platy administrativy (4) a finančně podporuje fungování církevních institucí některých denominací přímými dotacemi (6). V daném indexu tak musíme České republice přiřadit tři body.

Zajímavé je samozřejmě srovnání s jinými zeměmi [více viz Stark, Iannaccone 1994]. Za plně deregulované náboženské ekonomiky lze považovat státy, které nezískaly jediný bod.

Jedná se například o Austrálii, Kanadu, Nový Zéland nebo Spojené státy americké. Jeden bod získala v daném systému například Francie, dva body Španělsko a Rakousko. Belgie, Velká Británie, Itálie, Švýcarsko a Západnímu Německu – stejně jako České republice – patří tři body. Norsko a Dánsko získaly pět bodů. Plných šest bodů získaly Švédsko a Finsko, které mají zcela regulované náboženské ekonomiky s monopolním postavením jedné státní církve. Například Švédové se stávají automatickými členy státní luterské církve při narození, církev je plně financovaná státem a 40 % církevní daně musí platit i ti, kteří se z členství v církvi vyvázali, duchovní jsou státními zaměstnanci a teologické otázky jsou politickou záležitostí, o nichž rozhodují představitelé vládní strany, kteří mohou být i otevřenými ateisty [Stark, Iannaccone 1994].

Česká republika se tak – podle tohoto indexu – řadí mezi společnosti s relativně regulovanou a monopolizovanou náboženskou ekonomikou, která omezuje nabídku náboženských produktů. Relativně vysoká míra monopolizace české náboženské ekonomiky by podle teorie náboženské mobilizace měla vést k nízkému zájmu o organizované církevní náboženství, což statistiky potvrzují (viz Kapitola 2). To, zda je nízký zájem o církevní institucionalizované náboženství opravdu způsoben nesvobodným náboženským trhem, ale nevíme. Tuto tezi totiž nemůžeme empiricky ověřit do okamžiku, než by byla česká náboženská ekonomika plně deregulovaná. Nevíme tedy, zda se za českým nezájmem o církevní náboženství skrývá opravdu jen nedostatečně vyvinutý a pluralitní náboženský trh nebo zda má hlubší kořeny.

1.4. ČESKÝ ATHEISMUS A JEHO SPECIFIKA

I když teorie náboženské mobilizace přináší zajímavé vysvětlení evropské výjimečnosti, je zřejmé, že evropský nezájem o organizované náboženství má i své historické kořeny, které ahistorická ekonomická teorie nemůže postihnout. A to platí zvláště o českém

případě. Ačkoliv v této studii není prostor pro to, abychom se mohli věnovat historickým souvislostem českého sekularismu, musíme čtenářům připomenout, že český ateismus svými kořeny sahá k českému nacionalistickému hnutí devatenáctého století [Nešpor 2006; 2008b] a nacionalistické reinterpretace husitství. Ačkoliv většina Čechů zůstala „matrikovými“ katolíky, značná část společnosti se postavila vůči převážně německojazyčné církevní hierarchii a vstřebala nacionalistický pohled na českou reformační minulost. Stávající protestantské církve však byly příliš slabé na to, aby uvolněný prostor obsadily. Jak uvádí Nešpor [2008b], v prvních letech nezávislého Československa tak mezi českou populací došlo k náboženským změnám, které v tehdejší Evropě neměly obdoby. Během prvních třech let nezávislosti, tj. do prvního československého Sčítání lidu, katolickou církev opustil víc než milión Čechů. Podobný (i když slabší) proces se objevil i před druhým censem v roce 1930 (ibid: 48). Část z odcházejících katolíků sice přešla k liberálnější Církvi československé, mnozí z nich se však přesunuli do kategorie „bez vyznání“.

Použitá literatura:

- Berger, Peter L. 1997. *Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. Brno: Barrister & Principal.
- (Ed.). 1999. *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington: Ethics and Public Policy Center.
- Bromley, David G. 2007. *Teaching New Religious Movements*. New York: Oxford University Press.
- Chaves, Mark, David E. Cann. 1992. "Regulation, Pluralism, and Religious Market Structure: Explaining Religion's Vitality." *Rationality and Society* 4:272-290.
- Davie, Grace. 2002. *Europe - Exceptional Case: Parameters of Faith in the Modern World*. London: Darton, Longman & Todd Ltd
- Ellwood, Robert S., Harry B. Partin. 1988. *Religious and Spiritual Groups in Modern America*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Finke, Roger, Rodney Stark. 1993a. *Churching of America*. Piscataway (NJ): Rutgers University Press.
- . 1993b. *The Churching of America*. New Brunswick N.J.: Rutgers University Press.
- Greeley, Andrew M. 2003. *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New Brunswick (USA) & London (UK): Transaction Publishers.
- Hamplová, Dana. 2000a. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP*. Praha: SOU AV ČR.
- . 2000b. "Šetření ISSP 1998 - Náboženství." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 36:431-440.
- Heelas, Paul. 1999. *The New Age Movement*. Oxford: Blackwell Publisher.

- Houtman, Dick, Peter Mascini. 2002. "Why do Churches Become Empty, While New Age Grows? Secularization and Religious Change in the Netherlands." *Journal for the Scientific Study of Religion* 41:455-473.
- Kepel, Gilles. 1996. *Boží pomsta*. Brno: Atlantis.
- Knoblauch, Hubert. 2003. "Europe and Invisible Religion." *Social Compass* 50:267-274.
- Kvasničková, Adéla. 2005. *Náboženstvo ako kolektívna pamät: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Luckmann, Thomas. 1967. *The Invisible Religions: The Problem of Religion in Modern Society*. New York, London: MacMillan.
- . 1996. "The Privatization of religion and morality." in Paul Heelas, Scott Lash, Paul Morris (eds.). *Detraditionalization: Critical reflections on Authority and Identity at a Time of Uncertainty*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lužný, Dušan. 1998. "Náboženská situace v České republice po roce 1989." *Religio: Revue pro religionistiku* 6:213-225.
- Lužný, Dušan, Jolana Navrátilová. 2001. "Religion and Secularization in the Czech Republic." *Czech Sociological Review* 9:85-98.
- Martin, David. 1990. *Tongues of Fire: the explosion of Protestantism in Latin America*. Oxford, UK, Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Nešpor, Zdeněk R. 2006. "Tak zvaný český ateismus a jeho sociální a eklesiální dopady." in Michal Kitta (eds.). *Český ateismus: příčiny, klady a zápory*. Benešov: Knižnice Spolku evangelických kazatelů.
- . 2007. "Opium notně vyčichlé? Náboženské procesy pozdní moderny v západní a východní Evropě." *Soudobé dějiny*.
- . 2008a. "Náboženství a ekonomika." in Zdeněk R. Nešpor (eds.). *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Slon.

- . 2008b. *Ne/náboženské naděje intelektuálů*. Dolní Břežany: Scriptorium.
- Patterson, Eric. 2004. "Different Religions, Different Politics? Religion and Political Attitudes in Argentina and Chile." *Journal for the Scientific Study of Religion* 43:345-362.
- Spousta, Jan. 1999. "České církve očima sociologických výzkumů." in Jiří Hanuš (eds.). *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Stark, Rodney. 2001. "Reconceptualizing Religion, Magic, and Science." *Review of Religious Research* 43:101-120.
- Stark, Rodney, Laurence R. Iannaccone. 1994. "A Supply-Side Reinterpretation of the "Secularization" of Europe." *Journal for the Scientific Study of Religion* 33:230-252.
- Tižík, Miroslav. 2006. *K sociologii nové religiozity*. Bratislava: Univerzita komenského.
- Václavík, David. 2008. "Nová náboženská hnutí." Pp. 349-359 in Zdeněk R. Nešpor, David Václavík (eds.). *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Slon.
- Václavíková-Helšusová, Lenka, David Václavík. 2006. "Institucionalizovaná podoba religiozity a její projevy v České republice v letech 1989-2000." *Religio* 14:173-191.
- Velký_sociologický_slovník. 2006. Praha: Karolinum.
- Willaime, Jean-Paul. 2006. "La sécularisation : une exception européenne ? Retour sur un concept et sa discussion en sociologie des religions " *Revue française de sociologie* 47:755+.

Kapitola 2: KDO PATŘÍ DO CÍRKVE?

Dana Hamplová a Blanka Řeháková

V úvodní kapitole jsme se čtenářům pokusili přiblížit rozdíl mezi tradiční institucionalizovanou a tzv. alternativní detradicionalizovanou religiozitou. V této kapitole se budeme věnovat vývoji religiozity institucionalizované. Zajímají nás přitom nejen podíly a počty obyvatelstva, které se hlásí k náboženskému vyznání, nakoľik se lidé zapojují do církevních aktivit, jak často chodí na bohoslužby, ale i to, jak jednotlivé náboženství a náboženské organizace vnímají. Kromě toho, že se podíváme na případné posuny v institucionalizované religiozité v posledních 20 letech, bude nás zajímat rovněž otázka, kdo se v české společnosti hlásí k nějaké církvi nebo náboženství a kdo chodí do kostelů. Otázku, čemu Češi věří, necháme do dalších kapitol.

2.1. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ

Kapitolu o tradiční institucionalizované religiozité nemůžeme začít jinak než pohledem na náboženské vyznání obyvatel. V Čechách se náboženská příslušnost obvykle zjišťuje sebedeklarací, např. při Sčítání lidu nebo v sociologických výzkumech. Zachycuje se tak subjektivní pocit příslušnosti k církvi, což v jistém smyslu přináší realističtější obraz skutečné síly daného cíkevního nebo náboženského subjektu než „objektivní“ míry, jakými jsou např. zápisy do církevních matrik [Spousta 1999]. Ani sebedeclarace k církvi však není úplně bezproblémová charakteristika. Je totiž nutné si uvědomit, že rozhodnutí přihlásit se k určité církvi instituci, nemusí nutně odrážet zájem o náboženství samotné nebo její věrouku, ale může být založeno na pocitu přináležet k určité široce pojaté historické a kulturní tradici. Další nevýhodou subjektivního zjišťování náboženské příslušnosti je jistá nestabilita odpovědí daná nevyhraněným členstvím (část dotazovaných se nachází na hranici

mezi členstvím a nečlenstvím), ale i citlivostí na konkrétní formulaci otázek [Spousta 1999]. Přes tato omezená má smysl náboženské vyznání zjišťovat, neboť nám přinejmenším ukáže nejzákladnější charakteristiky náboženské scény České republiky, např. to, kolik lidí nemá potřebu ani formálně se k některé církvi přihlásit.

Nejúplnější informaci o sebedeklarované církevní příslušnosti nalezneme ve Sčítáních lidu. Výhodou údajů z censů je, že se otázka týkající se náboženského vyznání klade celé populaci, pro naše účely však mají tato data i svoji nevýhodu – komunistické vlády totiž otázku zjišťující náboženskou příslušnost ve Sčítáních zrušily. To, jak se podíl vyznávajícího obyvatelstva vyvíjel v období komunistického režimu v souvislosti s větším či menším politickým tlakem, tak můžeme jen odhadovat. Například podklady vypracované pro ÚV KSČ naznačují, že se počet členů katolické církve pohyboval kolem 40 % už v 70. a 80. letech¹ [Hamplová 2001].

K dispozici tedy máme výsledky ze tří Sčítání lidu: z roku 1950, 1991 a 2001 (viz Tabulka 2.1). Tato Sčítání naznačují, že mezi roky 1950 a 2001 došlo k prudkému nárůstu obyvatel bez náboženského vyznání, a to z pouhých 6 procent na téměř 60 procent populace. Podíl respondentů bez vyznání byl sice poměrně nízký při i Sčítání lidu v roce 1991, kdy se k žádnému náboženskému vyznání nepřihlásilo jen 40 procent, ale dá se předpokládat, že relativně vyšší podíl obyvatel, kteří deklarovali nějakou denominaci, lze do značné míry vysvětlit politickým kontextem, v němž Sčítání lidu probíhalo. Census se uskutečnil krátce po pádu komunistického režimu a přihlášení se k náboženskému vyznání částečně sloužilo k

---

¹ Další údaje se můžeme pokusit doplnit generačním srovnáním. To naznačuje, že podíl vyznávajících prudce klesá u generací narozených v letech 1942-1951, tedy u lidí, kteří vyrůstali a dospívali v 50. letech, a to přibližně o dvacet procent. K dalšímu prudšímu poklesu došlo u generací narozených v druhé polovině 50. let a dospívajících v letech šedesátých, a to o 15 %. (Hamplová 2001).

vyjádření politických názorů. Neznamená to samozřejmě, že *veškeré* rozdíly mezi lety 1991 a 2001 lze připsat nadhodnocení podílů vyznávajícího obyvatelstva v roce 1991 (svůj vliv na pokles obyvatelstva uvádějící nějaké náboženské vyznání mezi roky 1991 a 2001 nepochybně měla i věková skladba a s ní spojená úmrtnost vyznávajících), ale že *značnou část* změn mezi rokem 1991 a 2001 lze nadhodnocení církevní příslušnosti v roce 1991.

<VLOŽIT TABULKU 2.1>

2.1.1. KTERÉ CÍRKVE MIZÍ A KTERÉ ROSTOU? VÝVOJ NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ MEZI ROKY 1991 A 2001

Tento jednoduchý pohled na vývoj podílů obyvatelstva, které se hlásí k náboženskému vyznání, však zdaleka nevystihuje celou dynamiku vývoje české náboženské scény. Pokud se totiž podíváme na vývoj náboženského vyznání podrobněji, zjistíme, že pokles vyznávajících, který jsme zaznamenali mezi roky 1991 a 2001, postihuje jen některé církve, zatímco jiné denominace se v daném období těšily poměrně prudkému růstu (viz Tabulka 2.2). Úbytek členů je typický především pro velké církve s často formálním členstvím. Například Církev římskokatolická „ztratila“ mezi roky 1991 a 2001 přes milion a čtvrt členů (více viz Tabulka 2.2). Druhé dvě největší české církve – Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská nebyly podobnému osudu ušetřeny: obě ztratily kolem 80 tisíc členů. Pokud se podíváme na relativní změnu, tj. vztáhneme tato čísla k celkové velikosti dané církve v roce 1991, největší propad postihl Církev československou husitskou a Českobratrskou církev evangelickou, které během tohoto desetiletí přišly téměř o polovinu členů (stejně na tom byla i Církev starokatolická). Církev římskokatolická pak – i přes vysoké absolutní ztráty – zažila nižší relativní pokles než tyto tři denominace a přišla „jen“ o třetinu přihlášených.

<VLOŽIT TABULKU 2.2>

Zajímavé je se podívat i na to, kterým denominacím se v daném období naopak dařilo. V tomto textu se zaměříme na církve, které byly uvedeny v klasifikaci Českého statistického úřadu v obou letech, a můžeme jejich změny přímo srovnávat². Bylo jich několik a všechny můžeme řadit do okruhu církví evangelikálního typu (výjimkou je Pravoslavná církev, o níž se zmíníme níže). Největší růst v daném období zažila Církev bratrská, která – podle údajů ze Sčítání lidu z roku 1991 a 2001 – získala přes 7 tisíc nových členů, a své počty tak více než ztrojnásobila. Druhým neúspěšnějším uskupením jsou pak Křesťanské sbory, které se rozrostly o téměř 4 tis. členů. Apoštolská církev se 3 tisíci nových členů následuje za Křesťanskými sbory, z relativního hlediska si však polepšila ještě víc: její počty vzrostly na trojnásobek. Jedinou úspěšnou neevangelikální denominací je Pravoslavná církev, je však otázkou, nakolik se jedná o posun náboženské příslušnosti české populace a do jaké míry můžeme vyšší počty pravoslavných přičíst migraci z oblastí bývalého Sovětského svazu. Povšimnout si musíme toho, že kromě křesťanských církví rostlo i členství v jiných náboženských uskupeních, např. Svědkům Jehovovým se během 90. let podařilo získat přes 8 tis. nových členů a jejich počet se tak rozrostl o polovinu.

2.1.2. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ A POHLAVÍ

---

² Početní nárůst patrně zažila i jiná náboženská uskupení, například Křesťanská společenství, k nimž se v roce 2001 přihlásilo přes 4 tis. obyvatel a která tak početně přesáhla velikost některých „tradičnějších“ církví, například Jednoty bratrské, baptisty nebo metodisty. V roce 1991 se však v klasifikaci ČSÚ neobjevují, a tak nemůžeme srovnávat jejich případný růst. Podobně platí, že v roce 1991 klasifikace nezahrnovala východní náboženství a islám.

Sčítání lidu nám rovněž napoví, jak vypadají základní charakteristiky vyznávajícího obyvatelstva a jak se tato skupina liší od jedinců bez náboženského vyznání. Publikované údaje Českého statistického úřadu nám totiž umožňují rozlišit populaci podle pohlaví, věku, vzdělání a regionu.

Nejprve se podívejme na rozdíly mezi pohlavími (viz Tabulka 2.3). Čtenáře asi nepřekvapí, že se k náboženskému vyznání hlásí častěji ženy než muži: například v roce 2001 bylo v České republice o téměř půl milionu více „věřících“ žen než mužů. Vyšší počet vyznávajících žen přitom není daný jen tím, že ženy se častěji dožívají vyššího věku a že mezi staršími generacemi je členství v církvi častější, ale ženy najdeme častěji ve všech věkových kategoriích.

<VLOŽIT TABULKU 2.3>

Jak ukážeme v dalších kapitolách, soudobé ženy jsou otevřenější náboženským aktivitám i víře více než muži bez ohledu na to, jak religiozitu měříme nebo definujeme. Sociální vědy přitom nabízejí několik možných vysvětlení, proč tomu tak je. Někteří autoři [např. De Vaus 1984; De Vaus, McAllister 1987; Iannaccone 1990; Gee 1991] argumentují tím, že vyšší religiozita žen souvisí s jejich menším zakotvením na trhu práce. Svoji roli by přitom měly hrát dva sociální procesy. Zaprvé ženy, které jsou doma s dětmi, mají víc času na církevní a náboženské aktivity nebo na charitu. V této souvislosti bychom měli připomenout, že podobný argument není v sociologii nový a není ani omezený na výzkum náboženství. Například Francis Fukuyama ve známé knize *End of Order* poměrně přesvědčivě tvrdí, že k současnému oslabení tzv. občanské společnosti a spolkového života vedl hromadný nástup žen do zaměstnání, protože charitativní a spolkový život byl tradičně organizován právě ženami v domácnosti, které měly dostatek času se jim věnovat [Fukuyama 1997]. Druhá

skupina autorů spojující zaměstnanost a religiozitu však argumentuje spíše k sekularizačním efektem moderního pracovního trhu a zaměstnanosti. Tvrdí totiž, že kontakt s moderním pracovním prostředím, které zdůrazňuje logiku a racionalitu, podkopává kořeny, na kterých stojí náboženské vnímání světa [Gee 1991].

Pokusy empiricky ověřit spojení mezi mírou religiozity a placeným zaměstnáním – a vysvětlit tak větší „zbožnost“ žen – však nepřinesly jednoznačné výsledky. Například David de Vaus analyzoval v polovině osmdesátých let data ze Spojených států amerických a dospěl k závěru, že vyšší religiozitu žen mírou jejich zapojení do pracovního trhu nelze vysvětlit, protože ženy chodívají do kostelů častěji bez ohledu na to, zda mají placené zaměstnání či ne [De Vaus 1984]. Podobné závěry platí i pro naše analýzy českých dat (viz oddíl 2.2.1). Když však Ellen Gee tuto teorii použila na data z Kanady, našla pro ni v této zemi empirickou oporu. Zjistila například, že kanadští muži a ženy, kteří pracují na plný úvazek, se v návštěvnosti bohoslužeb nijak neliší [Gee 1991].

Druhá skupina autorů, která se snaží vysvětlit rozdíly v religiozitě mužů a žen, zdůrazňuje význam rodilů v socializaci a výchově obou pohlaví. Podle této argumentace jsou totiž ženy tradičně vychovávány k pečování o druhé, submisivně a k důrazu na expresivní emocionální hodnoty a tyto naučené vlastnosti podporují i jejich náboženskost [Suziedelis, Potvin 1981; Mol 1985; Thompson Jr 1991; Francis 1997; Walter, Davie 1998]. Podobně by měla otvírat dveře religiózním zájmům i mateřská role, jejíž součástí je morální výchova dětí a zodpovědnost za jejich fyzický i duchovní rozvoj, což podporuje vyšší zájem žen o náboženství.

Jedním z nejrozsáhlejších pokusů socializační argument empiricky ověřit je studie Alana Millera a Rodneye Starka [2002]. Tito autoři vycházeli z toho, že pokud mají zastánci socializační hypotézy pravdu, relativní rozdíly v religiozitě mužů a žen by měly záviset na míře socializace tradičních genderových rolí, a to jak na úrovni jedince, tak na úrovni

společnosti. Znamenalo by to například, že ženy, které se méně ztotožňují s tradiční ženskou rolí, by se měly v oblasti religiozity více podobat mužům, stejně jako to, že ve společnostech, které jsou z hlediska genderových rolí méně „tradiční“, by měly být rozdíly mezi muži a ženami nižší. Miller a Stark ve zmíněné studii rozebrali celou řadu ukazatelů genderového tradicionalismu od postojů, přes podíly zaměstnaných žen až po indexy emancipace, porovnali je s relativní mírou religiozity mužů a žen a dospěli k závěru, že pro socializační argument žádnou empirickou oporu najít nelze.³

K socializačním vysvětlením vyšší zbožnosti žen se obvykle přiřazuje také tzv. deprivace teorie, která vychází z marxistického pohledu na náboženství jako prostředku, kterým si utlačované skupiny, v tomto případě ženy, kompenzují bezmocnost v sociální, ekonomické a politické oblasti. Náboženství prý ženám nabízí únik a naději na řešení problémů vzniklých genderovými nerovnostmi a ekonomickou závislostí na mužích [Turner 1991]. Musíme ale připomenout, že ani v tomto případě však nebyly snahy tuto teorii empiricky doložit příliš úspěšné. Například [Hunt 2005] uvádí, že na životě církve se nejčastěji podílejí starší a relativně dobře situované ženy ze středních vrstev, zatímco příslušníci deprivovaných skupin vykazují nejnižší zájem o církevní aktivity.

Posledním často opakovaným vysvětlením relativních rozdílů v náboženskosti mužů a žen jsou fyziologicky podmíněné rozdíly v ochotě riskovat [prominentním zastáncem této teorie je Rodney Stark, viz Stark 2002]. Zastánci tohoto přístupu se inspirovali výzkumy kriminálního chování, v němž se podle nich projevují podobně univerzální rozdíly mezi muži a ženami jako v religiozitě, které – podle nich – socializační teorie neumí adekvátně

---

³ Základem jejich studie jsou jednak data z World Value Survey za 54 zemí a časová řada šetření General Social Survey z USA z let 1972-1998.

vysvětlit⁴. Podle některých kriminologických teorií jsou totiž tyto rozdíly v antisociálním chování dané fyziologicky podmíněnou ochotou podstupovat riziko, patrně související s hladinou testosteronu v těle.

Podle Rodneye Starka [2002] by se pak tato vrozená fyziologická charakteristika spojená s ochotou riskovat měla projevovat nejen ve sklonu ke kriminálním aktivitám, ale i v tom, že muži jsou ochotni častěji nést riziko spojené s nenáboženskostí pro případ, že Bůh či posmrtný život opravdu existuje. Zastánci tohoto přístupu představu o fyziologicky podmíněných rozdílech ve zbožnosti mužů a žen podpírají i dalšími argumenty. Připomínají například, že náboženskost nesouvisí jen s pohlavím, ale i mírou maskulinity a femininity, o níž se ví, že je do značné míry podmíněná fyziologicky, tj. maskulinní ženy jsou relativně nenáboženské a femininní typy mužů naopak projevují o duchovní záležitosti vyšší zájem [Thompson Jr 1991, cit. dle Miller, Stark 2002]. Dále podle nich jejich teorii podporuje skutečnost, že v náboženských tradicích, kde je nenáboženskost spojená s malými důsledky pro posmrtný život, a tedy nenáboženští lidé nečelí vysokému riziku, jsou relativně malé rozdíly mezi muži a ženami [Miller, Stark 2002; Stark 2002].

Ačkoliv Alan Miller a Rodney Stark svoje tvrzení podpírají empirickými analýzami, musíme připomenout, že výsledky empirických prací jsou v tomto ohledu mnohem méně jednoznačné, než by se dalo z jejich prací vyčíst. Například Jeremy Freese, který srovnával data z World Value Survey z Itálie a Spojených států amerických a který souvislost mezi ochotou riskovat a religiozitou měřil přímo, zjistil, že ochota riskovat rozdíly mezi muži a ženami příliš nevysvětluje [Freese 2004].

---

⁴ Podle Rodneye Starka (2002) je socializační hypotéza při vysvětlování kriminální aktivity neuspokojivá ze dvou důvodů. Zaprvé, kriminalita mužů prudce klesá s věkem, zatímco vliv socializace tradičních rolí podobně rychle s věkem neustupuje. Zadruhé, muži a ženy se neliší v míře promyšlených zločinů, ale ve zločinech, které jsou výsledkem chvilkového popudu.

2.1.3. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ A VĚK

Vraťme se však k náboženskému vyznání a s ním spojenými rozdíly mezi různými skupinami českého obyvatelstva. Jak vyčteme z Tabulky 2.3, kromě značných rozdílů mezi muži a ženami existuje rovněž silná souvislost mezi církevní příslušností a věkem. To, že se k náboženskému vyznání hlásí častěji starší lidé, platí o obou pohlavích. Zatímco mezi obyvateli staršími 60 let se k nějakému náboženství hlásí přes 60 procent respondentů, ve věkových kategoriích do 40 let je to přibližně jen pětina mužů a žen. Proč tomu tak je? Pokud chceme na danou otázku najít odpověď, musíme rozlišit tři rozdílné procesy, které vedou k vyššímu zastoupení starších generací v církvích. Prvním z nich jsou změny religiozity spojené se stárnutím a životním cyklem. Druhým procesem je generační změna, neboť starší generace byly socializované k alespoň částečné účasti na církevním životě a svátcích, zatímco velká část současných mladších generací vyrůstá bez jakékoli znalosti náboženských tradic. Třetím faktorem nakonec je, že dochází k proměně religiózních forem a přesunu k detradicionalizované religiozitě.

První z uvedených procesů naznačuje, že je možné, že lidé do náboženství „stárnou“. Podle některých badatelů tomu tak opravdu je a tyto autoři vysvětlují rozdíly mezi věkovými skupinami tím, že zájem o náboženství i církevní aktivity se zvyšujícím se věkem roste [Gray, Moberg 1977]. Důvody, proč by tomu tak mělo být, jsou přitom poměrně zřejmé: lidé v druhé polovině svého života balancují, snaží se dát smysl svým životním příběhům a v neposlední řadě se snaží vyrovnat s myšlenkou vlastní smrti, což se projevuje například vyšší vírou v posmrtný život mezi staršími lidmi [Finney 1995]. Svoji roli ale může hrát i určitá marginalizace starších lidí v moderních společnostech spojená s pocitem bezvýznamnosti a ztráty identity [Christiano 1986].

Longitudinální studie, tj. studie, které nesrovnávají různé věkové skupiny, ale sledují stejné osoby po několik let, však představu o tom, že lidé „stárnou“ do náboženství, příliš nepodporují. Argue, Johnson a White [1999] – opět na příkladu dat ze Spojených států amerických – ukázali, že k největšímu nárůstu zájmu o náboženské otázky nedochází ve vyšším věku, ale naopak mezi osmnáctým a třicátým rokem života, tedy v období hledání vlastní identity, a poté se religiozita víceméně stabilizuje. Tato studie tedy naznačuje, že dnešní starší lidé projevují o duchovní záležitosti větší zájem ne proto, že zestárli, ale proto, že vyrůstali v dobách, kdy bylo chození do kostela a hodiny náboženství samozřejmou součástí života. Podobně Dana Hamplová [2008] na českých datech dokumentuje, že se za vyšší „tradiční“ religiozitou starších lidí skrývá fakt, že patří ke generacím, které ještě běžně chodily do kostela. Když totiž vzala do úvahu zkušenosti z dětství (tj. zda respondenti chodili v dětství do kostela), rozdíly mezi věkovými skupinami zmizely.

Skutečnost, že starší lidé častěji věří v Boha díky svým zkušenostem z dětství a že se náboženství do určité míry „dělí“ – alespoň v souvislosti ve velkých církvích s formálním členstvím – dokumentují i data ze šetření ISSP 2008. Tabulka 2.4, která zobrazuje náboženské vyznání dotazovaných podle vyznání matky a otce, nám tento trend velmi dobře ukazuje. Vyplývá z ní, že přes 98 procent dotazovaných tohoto výzkumu, kteří se přihlásili k Církvi římskokatolické, pocházelo z katolické rodiny, tj. oba jeho rodiče se hlásili ke katolické církvi. Z 428 katolíků, kteří se výzkumu zúčastnili, byli pouze 2 jedinci, kteří měli oba rodiče „nevěřící“. Vztah mezi vlastním vyznáním respondenta je sice o slabší v případě jiných denominací, ale stále platí, že převážná většina z vyznávajících byla do náboženství uvedena v dětství. Z dotazovaných, kteří se hlásili k jinému než římskokatolickému vyznání, tak mělo 85 procent dva nekatolické rodiče. Zbylých 15 procent se rekrutovalo jak z katolických, tak ze sekulárních rodin.

<VLOŽIT TABULKU 2.4>

Z toho, že mladší generace mizí z tradičních denominací, bychom však neměli usuzovat, že dnešní mladí lidé jsou nenáboženští. Nízký zájem o tradiční náboženství je provázen mimo jiné přesunem k dynamičtějším evangelikálním a charismatickým uskupením, které dokázaly do značné míry vstřebat současnou pop-kulturu [Levitt 2003]. Někteří autoři ale argumentují i tím, že odchod z církví může být u části mladších generací jen dočasný, protože dnešní mladí lidé musí víc než předchozí generace skloubit rodinné závazky a zaměstnání mimo domov a na církevní aktivity jim často nezbyvá čas, i kdyby o ně měli zájem.

2.1.4. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ A VZDĚLÁNÍ

Klasická sekularizační teorie je postavena na předpokladu, že moderní vzdělání a schopnost racionálně vysvětlovat přírodní jevy a zákony nutně podkopává základy, na kterých náboženství a církve stojí. Moderní vzdělání by tak mělo být jednou z hlavních sekularizačních sil. Platí to však opravdu? Odpověď můžeme – alespoň s ohledem na náboženské vyznání – nalézt v Tabulce 2.5. Ta zachycuje podíly vysokoškoláků v jednotlivých církvích a náboženských společnostech a mezi jedinci bez náboženského vyznání.

Podívejme se nejprve na výsledky pro populaci jako celek (tj. muže a ženy dohromady). Údaje ze Sčítání lidu ukazují, že vztah mezi vzděláním a náboženstvím je složitější, než by se mohlo na první pohled zdát. Pokud sloučíme všechny „věřící“ do jedné kategorie, opravdu platí, že se v této skupině nachází o čtvrtinu méně vysokoškoláků než mezi nevyznávajícími (7,4/9,9=0,75). Detailnější pohled na tyto statistiky nám však napoví, že nižší podíl jedinců s univerzitním diplomem se týká jen některých církví a náboženských

společností. Celkové rozdíly mezi lidmi s vyznáním a bez vyznání jsou totiž dané především menším počtem vysokoškoláků v řadách Církve římskokatolické. Velmi nízké zastoupení má pak tato vzdělanostní kategorie mezi Svědky Jehovovými. Zcela opačný trend však najdeme v Českobratrské církvi evangelické, ale především Pravoslavné církvi, mezi jejímiž členy je zastoupení vysokoškoláků téměř o 80 procent větší než v populaci bez vyznání ($17,7/9,9 = 1,79$).

<VLOŽIT TABULKU 2.5>

Tabulka 2.5 rovněž naznačuje existenci zajímavých rozdílů mezi muži a ženami v tom, nakolik a jakým směrem souvisí členství v církve se vzděláním, resp. podílem vysokoškoláků v daných skupinách. Zdá se totiž, že s výjimkou Pravoslavné církve, Českobratrské církve evangelické a menších církví a náboženských společností sloučených v datech ČSÚ do kategorie „ostatní“ jsou „věřící“ ženy méně vzdělané než jejich protějšky bez vyznání. V případě mužů však nalezneme trend přesně opačný. S výjimkou Církve římskokatolické, Slezské církve evangelické a Svědků Jehovových totiž církve přitahují muže, kteří jsou vzdělanější než ti bez vyznání.

2.1.5. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ A REGION

Na závěr oddílu o náboženském vyznání se pak musíme zmínit i o důležitých regionálních rozdílech v České republice. Kartogram 1 zobrazující podíly vyznávajících ve Sčítání lidu v roce 2001 ukazuje, že čím více na západ a sever postupujeme, tím méně lidí patří do nějaké církve. Nejnížší podíly vyznávajících nalezneme v Severních Čechách, kde se k nějakému náboženství přihlásilo méně než 16 procent obyvatel. Opačný trend nalezneme

v blízkosti česko-slovenských hranic, kde náboženskou preferenci vyjadřovalo ve Sčítání lidu v roce 2001 více než polovina dotazovaných.

<VLOŽIT KARTOGRAM 1>

2.2. NÁVŠTĚVNOST BOHOSLUŽEB

Nevýhodou náboženského vyznání jako měřítka religiozity je, že sebedeklarované přihlášení se k církvi nemusí samo o sobě vypovídat nic o náboženské víře nebo vlivu církvi na společnost, ale může sloužit spíše jako kulturně historické sebeznačení, mnohdy pevně provázané a splývající s národní identitou. Vzhledem k nejistému vztahu mezi vyznáním a sekularizací je proto vhodnějším nástrojem k popisu institucionalizované religiozity návštěvnost bohoslužeb. I když ani chození do kostela nemusí nutně vypovídat nic o víře jedince, účast na bohoslužbách zůstává patrně nejlepším dostupným měřítkem tohoto typu religiozity, neboť vypovídá přinejmenším o tom, že je daný jedinec ochoten věnovat náboženské aktivitě určitý čas a dává jí přednost před jinou činností. Lze rovněž předpokládat, že lidé, kteří chodí pravidelně do kostela, budou bez ohledu na své motivy hlášenými hodnotami a náboženstvím ovlivněni více než ti, kteří se s nimi nikdy nesešli.

2.2.1. NÁVŠTĚVNOST BOHOSLUŽEB MEZI ROKY 1993-2008

Vývoj návštěvnosti bohoslužeb mezi roky 1993 a 2008 tak, jak jej zachycují výzkumy ISSP, najdeme na Grafu 2.1. Ten zobrazuje podíly dotazovaných v těchto šetřeních, kteří nikdy nechodí do kostela. Ve sledovaném období chodilo na bohoslužby nejméně jednou měsíčně okolo 10 procent dotazovaných, zatímco podíly těch, kteří na bohoslužby nechodí nikdy, se pohybovaly mezi 50 až 60 procenty. Jak vidíme, z hlediska návštěvnosti bohoslužeb nedošlo od počátku devadesátých k žádným zásadním změnám, což stojí v příkrém rozporu

s tím, co vidíme na sebedeklarovaném náboženském vyznání ve Sčítáních lidu. Jak k tomu podotýká Jan Spousta [1999], k církvím se přestávají hlásit jejich nejvlažnější členové, kteří se už počátkem devadesátých let neúčastnili církevního života.

<VLOŽIT GRAF 2.1>

2.2.1. NÁVŠTĚVNOST BOHOSLUŽEB A POHLAVÍ

Grafy 2.2 a 2.3 pak dokumentují rozdíly mezi muži a ženami a ukazují, že i z hlediska návštěvnosti bohoslužeb platí, že ženy jsou religióznější než muži (o rozdílech mezi muži a ženami viz oddíl 2.1.2). Ve všech šetřeních můžeme nalézt nejméně o polovinu více žen než mužů, které se zúčastní bohoslužeb nejméně jednou měsíčně. Podobně platí, že ve všech letech najdeme ve všech více mužů než žen, kteří do kostela nechodí nikdy.

<VLOŽIT GRAF 2 A 3>

V oddíle 2.1.2 jsme čtenářům přiblížili teorie, které vyšší zájem o náboženství a vyšší návštěvnost bohoslužeb žen připisují nižšímu zakotvení žen na pracovním trhu. Zajímalo nás, zda bychom mohli podporu pro podobný argument najít i v českém prostředí, a tak jsme porovnali pouze muže a ženy pracující na plný úvazek (tj. ty, kteří pracují ve svém hlavním zaměstnání průměrně alespoň 40 hodin týdně). Použili jsme k tomu data DIN 2006 (viz Úvod). Pokud je placené zaměstnání a racionalizační proces spojený s účastí na pracovním trhu opravdu hlavním faktorem vysvětlující vyšší „duchovnost“ žen, rozdíly mezi muži a ženami pracujícími na plný úvazek by neměly být příliš velké.

Tabulka 2.6 přináší procentní rozložení účasti na bohoslužbách a odpovídající adjustovaná residua. Chí kvadrát = 22,067, df = 4, dosažená významnost = 0,000. Somersův

koeficient, který měří sílu statistické ordinální závislosti se rovná 0,159, tomu odpovídá přibližná hodnota statistiky T rovná 4,669, přibližná významnost Somersova koeficientu je 0,000. Tento výsledek znamená, že mezi lidmi pracujícími alespoň 40 hodin týdně je významný rozdíl mezi muži a ženami ve frekvenci návštěvy bohoslužeb a nemůžeme tak usoudit, že racionalizační proces spojený s účastí na pracovním trhu je v českém případě primárním faktorem vysvětlujícím rozdíly mezi pohlavími.

<VLOŽIT TABULKU 2.6>

2.3. SYMPATIE K CÍRKVÍM A NÁBOŽENSTVÍM

Z předchozích odstavců by se dalo usoudit, že česká populace nemá příliš pozitivní vztah k církvím, náboženským organizacím a organizovanému náboženství obecně. Je tomu opravdu tak? Odpověď na tuto otázku můžeme najít v opět šetření Detradicionalizace a individualizace náboženství z roku 2006 (DIN 2006 – více viz Úvod), které se na míru sympatií k církvím a náboženským hnutím a organizacím dotazovalo přímo. Respondenti tohoto výzkumu se měli vyjadřovat k devíti náboženským tradicím:

- 1) Buddhismu
- 2) Islámu
- 3) Křesťanství
- 4) Katolicismus
- 5) Protestantismu (evangelictví)
- 6) Židovství
- 7) Svědkům Jehovovým
- 8) New Age

9) Novopohanství (keltské náboženství, wicca atd.)

Sympatie k církvím a náboženstvím byly měřeny na sedmibodové škále, kde jednička znamenala „naprosto nesympatický“ a sedmička „naprosto sympatický“. Průměry odpovědí, standardní odchylky a počty respondentů, kteří dané náboženství neznali, jsou uvedeny v Tabulce 2.7. Z této tabulky zřejmé, že směry new age a novopohanství jsou velkému počtu dotázaných neznámé. Abychom zjistili, zda různé náboženské systémy vzbuzují rozdílné sympatie, testovali jsme souběžně 36 (9x8/2) nulových hypotéz $\mu_1 = \mu_2$, $\mu_1 = \mu_3$, $\mu_1 = \mu_4$, ..., $\mu_7 = \mu_8$, $\mu_7 = \mu_9$, $\mu_8 = \mu_9$ proti alternativám $\mu_1 \neq \mu_2$, $\mu_1 \neq \mu_3$, $\mu_1 \neq \mu_4$, ..., $\mu_7 \neq \mu_8$, $\mu_7 \neq \mu_9$, $\mu_8 \neq \mu_9$. Simultánní testování hypotéz sekvenční Holmovou metodou zajišťuje, že riziko souhrnného výroku složeného z dílčích testů nepřevýší předem zadanou hodnotu α , která se rovnala 0,05.⁵

Závěr tohoto testování je takový, že pouze v případě new age a islámu není důvod k zamítnutí nulové hypotézy. Průměr sympatií uspořádává sledované církve a náboženství takto: křesťanství, katolicismus, protestantismus, buddhismus, židovství, novopohanství, na stejné úrovni jsou new age a islám, nejmenší sympatiím se těší Svědkové Jehovovi.

<VLOŽIT TABULKU 2.7>

Dále nás zajímalo, zda spolu sympatie k různým náboženstvím souvisí, a proto jsme jsme tuto baterii o devíti položkách analyzovali pomocí faktorové analýzy s extrační metodou analýza hlavních komponent a s rotační metodou varimax s Kaiserovou normalizací.

---

⁵ Metodu lze nalézt v knize Řehák, Jan, Blanka Řeháková. 1986. *Analýza kategorizovaných dat v sociologii*. Praha: Academia., na str. 326. V knize jsou i nezbytné tabulky. Originální citace je Holm, Sture. 1979. "A Simple Sequentially Rejective Multiple Test Procedure." *Scandinavian Journal of Statistics* 6:65-70.

Vhodnost použití této metody je podložena hodnotou KMO statistiky (mírou výběrové adekvátnosti), která se rovná 0,838 a hodnotami KMO pro jednotlivé proměnné, které jsou 0,856 pro buddhismus, 0,927 pro islám, 0,790 pro křesťanství, 0,783 pro katolicismus, 0,897 pro protestantismus, 0,906 pro židovství, 0,807 pro Svědky Jehovovi, 0,793 pro new age a 0,818 pro novopohanství.⁶ Řešení je tvořeno dvěma faktory, první vysvětluje 35,5% a druhý 31,6%, celkem 67,1% z celkové variance (po rotaci). První faktor zahrnuje směry buddhismus, islám, Svědkové Jehovovi, new age, novopohanství, druhý faktor křesťanství, katolicismus, protestantismus, tedy tradiční směry našeho regionu. Židovství sytí oba faktory prakticky stejně (viz tabulku 2.8). Závěry by se nezměnily ani při použití šikmé rotace. Z výsledků faktorové analýzy tedy můžeme usoudit, že sympatie k neevropským náboženstvím a sympatie ke křesťanství jsou dvě nezávislé dimenze.

<VLOŽIT TABULKU 2.8>

xxx

V této kapitole nás zajímaly základní charakteristiky institucionalizované religiozity, tedy podíly českého obyvatelstva, které se hlásí k náboženskému vyznání a které chodí na bohoslužby. Jak jsme ukázali, česká společnost je – měřeno podílem vyznávajících i účastní

---

⁶ Kaiser uvádí tuto stupnici pro interpretaci KMO statistik: od 0,90 výše - marvelous, od 0,80 do 0,899 - meritorius, od 0,70 do 0,799 - middling, od 0,60 do 0,699 - mediocre, od 0,50 do 0,599 - miserable, pod 0,50 – unacceptable (Kaiser, H.F. 1970. "A second-generation little jiffy." *Psychometrika* 39:31-36, Kaiser, H.F. 1974. "An index of factorial simplicity."

Psychometrika 39:31-36, Hutcheson, Graeme D., Nick Sofroniou. 1999. *The Multivariate Social Scientist*. London: Sage.).

na bohoslužbách – značně sekularizovaná. Tři pětiny Čechů se nehlásí k žádnému náboženskému vyznání ani formálně a na bohoslužby chodí pravidelně jen okolo 10 procent obyvatelstva. Nízký zájem o křesťanství a církve je přitom typický zvláště pro mladé lidi, častěji pro muže než ženy a častěji pro obyvatele Čech než východní Moravy. Z uvedených statistik ale nepoznáme, čemu Češi opravdu věří, a zda jsou sekularizovaní i z hlediska náboženských obsahů. V následujících dvou kapitolách se proto otázce náboženské víry věnujeme.

Použitá literatura:

- Argue, Amy, David Johnson, R., Lynn K. White. 1999. "Age and Religiosity: Evidence from a Three-Wave Panel Analysis." *Journal for the Scientific Study of Religion* 38:423-435.
- Christiano, Kevin J. 1986. "Church as a Family Surrogate: Another Look at Family Ties, Anomie, and Church Involvement." *Journal for the Scientific Study of Religion* 25:339.
- De Vaus, David A. 1984. "Workforce Participation and Sex Differences in Church Attendance." *Review of Religious Research* 25:247-256.
- De Vaus, David, Ian McAllister. 1987. "Gender Differences in Religion: A Test of the Structural Location Theory." *American Sociological Review* 52:472-481.
- Finney, John. 1995. *Finding Faith Today. How Does It Happen?* Swindon: BFBS.
- Francis, Leslie J. 1997. "The Psychology of Gender Differences in Religion: A Review of Empirical Research." *Religion* 27:81-96.
- Freese, Jeremy. 2004. "Risk Preferences and Gender Differences in Religiousness: Evidence from the World Value Survey." *Review of Religious Research* 46:88-91.

- Fukuyama, Francis. 1997. *End of Order*. London: The Social Market Foundation.
- Gee, Ellen M. 1991. "Gender Differences in Church Attendance in Canada: The Role of Labor Force Participation." *Review of Religious Research* 32:267-273.
- Gray, Robert M., David O. Moberg. 1977. *The Church and the Older Person*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hamplová, Dana. 2001. "Institucionalizované a neinstitutualizované náboženství v českém poválečném vývoji." *Soudobé dějiny* 8:294-311.
- . 2008. "Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 44:271-294.
- Holm, Sture. 1979. "A Simple Sequentially Rejective Multiple Test Procedure." *Scandinavian Journal of Statistics* 6:65-70.
- Hunt, Stephen. 2005. *Religion and Everyday Life*. London: Routledge.
- Hutcheson, Graeme D., Nick Sofroniou. 1999. *The Multivariate Social Scientist*. London: Sage.
- Iannaccone, Laurence R. 1990. "Religious Practice: A Human Capital Approach." *Journal for the Scientific Study of Religion* 29:297.
- Kaiser, H.F. 1970. "A second-generation little jiffy." *Psychometrika* 39:31-36.
- . 1974. "An index of factorial simplicity." *Psychometrika* 39:31-36.
- Levitt, Mairi. 2003. "Where are the Men and Boys? The Gender Imbalance in the Church of England." *Journal of Contemporary Religion* 18:61-75.
- Miller, Alan S., Rodney Stark. 2002. "Gender and Religiousness: Can Socialization Explanation Be Saved?" *American Journal of Sociology* 107:1399-1423.
- Mol, Hans. 1985. *The Faith of Australians*. Sydney: George, Allen, and Unwin.
- Řehák, Jan, Blanka Řeháková. 1986. *Analýza kategorizovaných dat v sociologii*. Praha: Academia.

- Spousta, Jan. 1999. "České církve očima sociologických výzkumů." in Jiří Hanuš (eds.). *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Stark, Rodney. 2002. "Physiology and Faith: Addressing the "Universal" Gender Difference in Religious Commitment." *Journal for the Scientific Study of Religion* 41:495-507.
- Suziedelis, Antanas, Raymond H. Potvin. 1981. "Sex Differences in Factors Affecting Religiousness among Catholic Adolescents." *Journal for the Scientific Study of Religion* 20:38-50.
- Thompson Jr, Edward H. 1991. "Beneath the Status Characteristic: Gender Variation in Religiousness." *Journal for the Scientific Study of Religion* 30:381.
- Turner, Bryan S. 1991. *Religion and Social Theory*. London: Sage.
- Walter, Tony, Grace Davie. 1998. "The religiosity of women in the modern West." *British Journal of Sociology* 49:640-659.

Kapitola 3: ČEMU ČEŠI VĚŘÍ?

Dana Hamplová

V této kapitole změníme perspektivu, z níž jsme se dívali na religiozitu českého obyvatelstva. Nebude nás už tolik zajímat, jak se lidé chovají ve vztahu k tradiční institucionalizované religiozitě (tj. zda se hlásí k nějakému náboženskému vyznání nebo chodí do kostela), ale budeme se věnovat tomu, čemu věří. Data ISSP 2008 nám k tomu dávají vynikající příležitost, protože tento výzkum dotazovaným kladl otázky týkající se nejen jejich náboženských nebo pseudonáboženských aktivit, ale i otázky zjišťující, zda věří nadpřirozeným a duchovním fenoménům a zda svoje religiózní přesvědčení vůbec vnímají jako náboženské. Naše analýzy začnou tím, že se podíváme na řadu nadpřirozených skutečností a na to, jaký podíl dospělého obyvatelstva jim věří. Na závěr se pak budeme věnovat tomu, zda lidé svoji náboženskou víru vůbec vnímají jako náboženskou.

Základem této kapitoly jsou tři bloky otázek výzkumu ISSP 2008 s celkem 13 položkami. Tyto vybrané otázky sledují jak víru v nadpřirozené skutečnosti, jejichž základní koncept je založen na tradiční křesťanské věrouce (víra v Boha, nebe, peklo nebo zázraky), tak i popularitu představ vycházejících z východních náboženství (nirvana, reinkarnace) nebo víru v účinky amuletů, horoskopů a schopnosti léčitelů. Tomu, zda a jak spolu jednotlivé otázky souvisejí a zda můžeme hovořit o konzistentním religiózních orientacích, se věnujeme v Kapitole 4. Přesné znění pokládaných otázek i odpovědi, z nichž respondenti mohli vybírat, přináší Tabulka 3.1.

<VLOŽIT TABULKU 3.1>

3.1. BŮH NEBO HOROSKOPY?

V předchozí kapitole jsme ukázali, že česká populace je z hlediska formálních charakteristik značně sekularizovaná. Vztahuje se tento závěr i na víru v nadpřirozeno a představy, které můžeme označit za náboženské? Pokud bychom vzali za měřítko náboženských sentimentů českého obyvatelstva víru v Boha, odpověď na tuto otázku by musela být pozitivní. Češi nejenže nepatří do církve a nechodí do kostela, ale většina z nich nevěří ani v to, že existuje Bůh. Například ve výzkumu ISSP 2008 (viz Tabulka 3.2), věřil jen přibližně každý desátý z dotazovaných (11,3 %), že Bůh *určitě* existuje, a dalších 10 procent respondentů vyjadřovalo pochybnosti, ale přesto „cítilo“, že v Boha věří (10,5 %). Tento výzkum rovněž naznačuje, že víra v Boha je poměrně stabilní a pouze 16 procent dotazovaných uvedlo, že svoji víru během života změnilo (16,3 %). Častější přitom byla ztráta víry (nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a – 11,4 %) než konverze (věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a – 4,9 %).

Zajímavé je podívat se i na to, jak „jistota“ víry souvisí s její stabilitou¹. Mezi těmi, kteří pevně věřili, že Bůh je (vím, že Bůh skutečně existuje), bylo jen 7,3 procent konvertitů, zatímco naprostá většina jedinců z této skupiny deklarovala, že v Boha věřila vždycky (92,7 %). Podíl konvertitů byl oproti tomu mnohem vyšší mezi lidmi, kteří sice cítili, že Bůh existuje, ale bojovali s pochybnostmi (19 %).

<VLOŽIT TABULKU 3.2>

Češti tedy nejenže nechodí do kostela a nepatří do církve, ale nevěří ani v Boha. Znamená to tedy, že je převážná většina českého obyvatelstva ateisty nebo agnostiky, jak

---

¹ Tyto podíly nejsou v tabulkách uvedeny, ale podrobnější třídění je k dispozici k nahlédnutí u autorů.

naznačují statistické údaje o náboženském vyznání a návštěvnosti bohoslužeb? V žádném případě. Pokud totiž vezmeme v úvahu i religiózní představy, které nevycházejí z církevní a křesťanské tradice, zjistíme, že je v České republice víra v nadpřirozeno a náboženské fenomény rozšířená masově. Tabulky 3.3a a 3.3b přinášejí přehled odpovědí na sadu výroků týkajících se celé řady nadpřirozených skutečností, a to jak v šetření ISSP 2008, tak ve starších výzkumech (konkrétně výzkumu DIN 2006, ISSP 1998/9 a EVS 1999 – informace o těchto šetřeních viz Úvod). Z těchto tabulek je patrné, že pokud vezmeme v úvahu celkovou míru souhlasu (tj. odpovědi rozhodně ano a pravděpodobně ano), v České republice je například masově rozšířená víra ve schopnosti věštců, amulety, léčitele nebo hvězdná znamení a horoskopy.

Při šetření ISSP v roce 2008 tak souhlasila přibližně polovina respondentů s tím, že někteří věštcí mohou předvídat budoucnost (49 %), že amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí (46,8 %) nebo že někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od boha (45,6 %). V to, že hvězdné znamení při narození nebo horoskop mohou ovlivnit běh života člověka, pak věřily dvě pětiny dotazovaných ve stejném výzkumu (39,9 %). Zajímavé ale není jen to, kolik lidí v tyto nadpřirozené skutečnosti věří, ale i to, jaký podíl populace možnost věštění nebo případné účinky amuletů a horoskopů jednoznačně odmítá. Z Tabulky 3.3a se zdá, že tento podíl příliš vysoký není a pouze pětina Čechů zcela rozhodně nesouhlasila, že někteří lidé mohou předvídat budoucnost a že by amulety mohly mít nějaký účinek.

<VLOŽIT TABULKY 3.3a a 3.3b>

Detailnější pohled na Tabulky 3.3a a 3.3b nám napoví, že výsledky šetření ISSP 2008 nejsou výjimečné, ale potvrzují dlouhodobý trend, který zachycují i dřívější sociologická šetření. Například ve výzkumu DIN 2006 více než polovina respondentů souhlasila s tím, že

někteří věštcí mohou předvídat budoucnost a že existuje nějaká nadpřirozená síla (54,7 %, resp. 51,7 %), a téměř polovina dotazovaných souhlasila, že hvězdné znamení či horoskop můžou ovlivnit běh života (47,6 %). Ve starším kole modulu náboženství v rámci programu ISSP, které se v České republice uskutečnilo v roce 1999, pak najdeme ještě vyšší souhlas s tím, že magie funguje (viz Tabulka 3.3b). Tehdy odpovědělo plných 69,7 procent dotazovaných, že někteří věštcí mohou předvídat budoucnost, 61,2 procent věřilo ve schopnosti léčitelů a 49,6 procent se domnívalo, že amulety občas přinášejí štěstí.

ISSP 2008 – na rozdíl od starších výzkumů – sledoval i religiózní koncepty vycházející z východních náboženství, jejich popularitu však nepotvrdil. V možnost nirvany, tj. osvobození od pozemských žádostí, věřil jen jeden dotazovaný z deseti (10,8 %), a myšlenku, že se lidé rodí znovu a znovu na tento svět, přijímalo přibližně 15 procent respondentů (viz Tabulka 3.3a). Víra v tradiční prvky křesťanské věrouky jako nebe, peklo nebo zázraky byla v tomto výzkumu častější než naděje, že je možné dosáhnout nirvany, nebo představa reinkarnace, ale zdaleka nedosahovala popularity, kterou získaly amulety, věštcí nebo léčitelé. Z výroků, které bychom mohli spojit s tradiční křesťanskou vírou, byla pak nejrozšířenější víra v posmrtný život (26,8 %), nejmenší podporu měla naopak představa, že by lidé mohli jít do pekla (18,1 % souhlasných odpovědí).

3.2. JE VYSOKÁ VÍRA V MAGII STABILNÍ?

Tabulky 3.3a a 3.3b naznačují, že víra v magii byla vysoká i v šetření DIN 2006 a ISSP 1998/1999. Z těchto tabulek však nepoznáme, zda jsou rozdíly mezi těmito výzkumy statisticky významné, tj. zda můžeme předpokládat, že se dané rozdíly pohybují v rámci statistické chyby a jsou víceméně náhodné nebo zda zachycují změny na české religiózní scéně. Abychom na tuto otázku odpověděli, zobrazili jsme průměr odpovědí na škále 1–4 (1 – rozhodný souhlas) a odpovídající 95procentní intervaly spolehlivosti (Graf 3.1). Tyto

intervaly odhadují, v jakém rozsahu se pohybuje 95 % odpovědí v populaci, z níž jsme vybrali náš vzorek (tj. v české populaci ve věku 18+). Pomůžou nám proto rozhodnout, zda jsou rozdíly v procentech, které jsme našli v těchto výzkumech, náhodné (v tom případě by se intervaly spolehlivosti překrývaly), nebo zda můžeme předpokládat, že se výsledky těchto šetření opravdu liší.

<VLOŽIT GRAF 3.1>

Z Grafu 3.1 – stejně jako z Tabulek 3.3a a 3.3b – vidíme, že víra v amulety, věstce, horoskopy a léčitele byla ve všech třech výzkumech silnější než víra v nebe, peklo nebo zázraky (odpovědi byly kódované jako 1 – rozhodný souhlas, 4 – rozhodný nesouhlas, viz Tabulka 3.1; tj. čím nižší průměr, tím vyšší souhlas). Podívejme se nejprve na první zmíněnou skupinu náboženských představ a případný vývoj, kterým prošly. Jak ukazuje Graf 3.1, vysoký souhlas s tím, že amulety můžou občas přinášet štěstí, se zdá být v české společnosti poměrně stabilní. Výzkumy ISSP z roku 1999 a 2008 nedávají v tomto ohledu nijak rozdílné odpovědi, i když mezi respondenty šetření DIN 2006 byla tato představa o něco méně častá. Z porovnání těchto tří výzkumů tak nemůžeme vyvodit, že by se Češi nějak významně „racionalizovali“ v tom, nakolik věří v účinky talismanů. Pokud se zaměříme na předvídaní budoucnosti, horoskopy nebo schopnosti léčitelů, srovnání zmíněných tří šetření však určitou změnu napovídá. Zdá se totiž, že tato víra byla rozšířenější v šetření ISSP 1999 než v obou výzkumech z pozdějších let.

„Tradičnější“ výroky vycházejících z křesťanských představ se zdají být poměrně stabilní a mezi roky 1999 a 2008 se nijak podstatně nezměnilo to, nakolik Češi věří v existenci nebe, pekla nebo náboženských zázraků. Jistý posun, i když méně výrazný než tomu bylo v případě víry ve schopnosti léčitelů, horoskopy nebo předvídaní budoucnosti,

můžeme zachytit v případě víry v posmrtný život, která se zdá s časem oslabovat. Naše data ale neumožňují rozlišit, co si lidé pod pojmem posmrtný život představují a zda se podobné oslabení týká jak představ ovlivněných New Age, tak tradičnějšího křesťanského konceptu².

3.3. VÍRA A POHLAVÍ

Jak jsme se již zmínili v předchozí kapitole, ženy jsou religióznější než muži bez ohledu na to, jak náboženství měříme nebo definujeme (viz Kapitola 2, oddíl 2.1.2). Toto konstatování platí nejen o náboženských aktivitách, ale jak ukážeme v následujících odstavcích, i o víře v Boha a nadřirozené fenomény obecně. Podívejme se nejprve na víru v existenci Boha (viz Tabulka 3.4.). Z mužů, kteří se zúčastnili šetření ISSP 2008, byly tři pětiny přesvědčeny, že Bůh není a není možné to ani zjistit³ (65,1 %), zatímco pouze pětina z nich jeho existenci připouštěla⁴ (21,0 %), byť často s pochybností. Jen 7 procent z dotazovaných mužů pak mělo jistotu, že Bůh opravdu existuje (7,1 %). Pokud tento výsledek srovnáme s rozložením odpovědí mezi dotazovanými ženami, vidíme, že podíl těch, které odmítaly Boží existenci, byl téměř o polovinu menší než v případě mužů (45,8 %) a více

---

² Víru v posmrtný život nebo nebe a peklo můžeme do určité míry srovnávat i s daty ESS 1999, která však rozlišovala pouze odpovědi ano/ne. Tabulka 2b ukazuje, že v datech ESS 1999 věřilo v posmrtný život přibližně stejné procento respondentů jako v ISSP 1998/1999 nebo v DIN 2006. Oproti tomu se zdá být poměrně stabilní podíl lidí, kteří věří v nebe nebo peklo. Deklarovaná víra v nebe a peklo však byla v datech ESS nižší, tento výzkum však používal rozdílné škály, a výsledky tak nejsou přímo srovnatelné.

³ Součet kategorií „nevěřím v Boha“ a „nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit“.

⁴ Součet kategorií „někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy že ne“, „i když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím“ a „vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom“.

než třetina dotazovaných žen věřila, že Bůh existuje (35,8 %). Jistotu, že Bůh opravdu je, měl rovněž dvojnásobný podíl žen než mužů (15,2 %).

<VLOŽIT TABULKU 3.4>

Stejně závěry platí i tehdy, pokud se podíváme na další religiózní výroky, které jsme analyzovali v této kapitole (viz Graf 3.2). Ve všech případech totiž najdeme signifikantně vyšší podíl žen než mužů, který v dané fenomény věří. Na základě šetření ISSP 2008 můžeme usoudit, že se téměř 60 procent českých žen domnívá, že je možné předvídat budoucnost, a více než polovina věří, že amulety občas přinášejí štěstí nebo že léčitelé mají schopnosti nadpřirozeně uzdravovat, a ženy, které podobné nadpřirozené působení odmítají jsou v menšině. Podíl mužů, který podobným skutečnostem věří, je přitom ve všech případech přibližně o třetinu nižší než podíl žen a mezi muži tak převažují „racionální“ jedinci odmítající působení podobných nadpřirozených jevů.

<VLOŽIT GRAF 3.2>

3.3. VÍRA A VĚK

V Kapitole 2 jsme rovněž ukázali, že starší lidé více chodí do kostela a častěji se hlásí k náboženskému vyznání než lidé z mladších generací. Podobné rozdíly najdeme opět i tehdy, pokud se zaměříme na to, čemu lidé věří. Starší lidé jsou přitom otevřenější všem typům náboženské víry, a to jak té „tradičnější“ křesťanské, tak té, kterou můžeme označit jako „alternativní“. Starší generace tak častěji věří v Boha, nebe, peklo, ale také v účinek hvězd, nadpřirozené působení zesnulých nebo schopnosti léčitelů.

Přesnější podíly dotazovaných, kteří věří v Boha, seříděné podle věku nalezneme v Tabulce 3.5. Vidíme z ní, že ve věkové skupině 60 let a více byl téměř pětinasobný podíl respondentů, kteří si byli jistí, že Bůh existuje (20,7 %), než mezi dotazovanými ve věku 18-30 let (4,4 %). Podobně platí, že jen pětina starších respondentů v Boha nevěřila (23,7 %), zatímco mezi nejmladší věkovou skupinou se k této odpovědi přihlásila polovina dotazovaných (49,7 %).

<VLOŽIT TABULKU 3.5>

Podobné, i když slabší rozdíly dokumentuje i Graf 3.3, který zobrazuje souhlas s nadpřirozenými skutečnostmi ve věkových skupinách 18-35 let a 60 let a starší. Tento graf potvrzuje, že starší lidé věří častěji v nadpřirozené jevy bez ohledu na to, o jaký typ nadpřirozena se jedná. Výjimkou byla představa, že amulety občas přinášejí štěstí, a víra v možnost dosažení nirvany, v jejichž případech byly rozdíly mezi oběma věkovými skupinami zanedbatelné. Největší rozdíly pak najdeme v představách, které jsou spojeny s tradičním křesťanstvím (nebe, peklo, zázraky).

<VLOŽIT GRAF 3.3>

3.2. VĚŘÍ VĚŘÍCÍ, ŽE JSOU VĚŘÍCÍ?

Jak naznačují předchozí odstavce, Češi sice nevěří v Boha, ale značná část z nich nemá problém věřit v účinky amuletů, horoskopů nebo schopnosti léčitelů. Na závěr této kapitoly nás pak zajímá, zda česká populace tento druh víry vůbec vnímá jako projevy náboženství, respektive, jaké aktivity hodnotí jako náboženské a jaké nikoliv. Respondentům šetření ISSP 2008 bylo k tomuto účelu předloženo sedm aktivit a dotazovaní se měli vyjádřit,

zda danou aktivitu považují na projev náboženství či nikoliv. Konkrétně se jednalo o následující aktivity a představy: 1) účast na mši nebo bohoslužbě (bohosl); 2) souhlas s církevním učením (učení); 3) víru ve věštby (věštby); 4) víru v léčitelské schopnosti (léčitelství); 5) četbu duchovní literatury (literatura); 6) sportovní fandovství (sport) a 7) životní styl zdůrazňující návrat k přírodě (ekoživot).

Graf 3.4. naznačuje, že Češi vnímají jako náboženství pouze aktivity a představy spojené s tradičním institucionalizovaným náboženstvím, zatímco víra v nadpřirozeno stojící mimo tradiční věrouku je považována za nenáboženskou. Ve výzkumu ISSP 2008 tak přibližně čtyři pětiny respondentů souhlasily s tím, že účast na bohoslužbách nebo souhlas s církevním učením je projev náboženství (82,7 %, respektive 75,9 %). Tři pětiny respondentů však byly přesvědčeny, že věřit ve věštby není projevem náboženství (59,1 %), a tři čtvrtiny dotazovaných nesouhlasilo s tím, že víra v nadpřirozené schopnosti léčitelů, by měla být zařazena mezi náboženské projevy (71,0 %).

<VLOŽIT GRAF 3.3>

xxx

Jak jsme ukázali v této kapitole, Češi zdaleka nejsou tak sekularizovaní, jak by se mohlo zdát při pohledu na nízkou návštěvnost kostelů a nízký podíl vyznávajících. V České republice sice není příliš rozšířená víra v Boha, ale naše populace masově věří v existenci nadpřirozených jevů. Přehled výsledků šetření tak, jak jsme je čtenářům nabídli v této kapitole, nám poskytne základní přehled o rozložení odpovědí, má však i své omezení. Z těchto deskriptivních statistik totiž nepoznáme například to, zda je efekt věku a pohlaví závislý na dalších faktorech nebo zda se ovlivňují navzájem. Nepoznáme z nich ano to, jak

spolu jednotlivé výroky souvisejí, a nevíme, jaké jsou rozdíly mezi lidmi, kteří existenci nadpřirozených jevů sice připouštějí, ale nejsou si jisti, a těmi, kteří v jejich existenci pevně věří. V následující kapitole se proto budeme věnovat otázce, zda můžeme mluvit o konzistentním náboženských orientacích a zda například lidé, kteří věří v Boha, také častěji věří v nebe, než ti, kteří existenci Boha odmítají. Rovněž nás bude zajímat efekt pohlaví, věku a vzdělání na tyto orientace.

Kapitola 4. EXISTUJÍ KONZISTENTNÍ NÁBOŽENSKÉ ORIENTACE?

Blanka Řeháková a Dana Hamplová

V předchozí kapitole jsme zmapovali to, jaké náboženské koncepty jsou v české společnosti populární, a ukázali jsme, že víra v horoskopy, věstce, léčitele a účinek amuletů je v České republice rozšířenější než víra v Boha, nebe, peklo nebo zázraky. Doložili jsme rovněž, že ženy věří v nadpřirozeno častěji než muži a že starší lidé jsou religióznější než mladší jedinci. Z popisu v Kapitole 3 však nepoznáme, zda mezi jednotlivými výroky existuje souvislost a zda můžeme hovořit o konzistentních religiózních orientacích, ani to, jak se socioekonomické charakteristiky vzájemně ovlivňují. V této kapitole proto odhadujeme faktorovou analýzu, jejíž cílem je určit, zda se za odpověďmi skrývají nějaké pravidelnosti a zda náboženské orientace souvisejí s věkem, pohlavím a vzděláním.

Do faktorové analýzy vstoupilo dvanáct proměnných: POSMRT, NEBE, PEKLO, ZÁZRAK, REINKA, NIRV, ZESNUL, AMULET, VĚŠTEC, HVĚZDY, LÉČIT a VÍRBOH (znění otázek a možné odpovědi čtenáři naleznou v Kapitole 3). Pracovali jsme s faktorovou analýzou označovanou jako analýza hlavních složek a s rotační metodou varimax s Kaiserovou normalizací. Nejprve jsme odhadli tzv. míry výběrové adekvátnosti (Kaiser-Meyer-Olkin, neboli KMO statistiky), pomocí kterých lze zjistit vhodnost použití faktorové analýzy. Tyto statistiky nabývají pro celek zmíněných 12 proměnných (multiple variables) hodnotu 0,900. Pokud se podíváme na tyto proměnné individuálně, získáme následující hodnoty výběrové adekvátnosti: 0,935 (POSMRT), 0,850 (NEBE), 0,863 (PEKLO), 0,951 (ZÁZRAK), 0,878 (REINKA), 0,895 (AMULET), 0,858

(VĚŠTEC), 0,921 (LÉČIT), 0,889 (HVĚZDY), 0,878 (NIRV), 0,942 (ZESNUL), 0,945 (VÍRBOH). Všechny tyto hodnoty lze považovat za vynikající, a použití faktorové analýzy je tedy smysluplné.

Při analýze byly extrahovány tři faktory, neboť tři tzv. charakteristická čísla byla větší než jedna (6,053; 1,931; 1,135). Můžeme tedy předpokládat, že se za odpověďmi na zmíněné religiózní výroky skrývají tři nezávislé religiózní dimenze. Po rotaci vysvětluje první faktor 32,032% variance, tzn. odpovědi na dané otázky vysvětlují přibližně 32 % rozdílů mezi respondenty, druhý faktor 23,738% a třetí faktor 20,220%, celkem je vysvětleno 75,995% variance.

První extrahovaný faktor je sycen proměnnými POSMRT, NEBE, PEKLO, ZÁZRAK a VÍRBOH (viz Tabulku 4.1). To znamená, že lidé, kteří věří v Boha, často věří i v posmrtný život, nebe, peklo a náboženské zázraky. Toto náboženské přesvědčení jsme se rozhodli označit jako „tradiční křesťanství“. Druhý faktor je sycen proměnnými AMULET, VĚŠTEC, LÉČIT a HVĚZDY. Zdá se tedy, že lidé, kteří věří v amulety, rovněž tíhnou k přesvědčení, že je možné předvídat budoucnost, a věří ve schopnosti léčitelů a vliv hvězd. Tato náboženská orientace by se dala označit celou řadou jmen, např. okultismus nebo magie, ale v tomto textu jsme se rozhodli pro označení „alternativní religiozita“ (viz Kapitola 1). Konečně třetí faktor je sycen proměnnými REINKA, NIRV, ZESNUL, tj. fenomény charakteristickými pro východní náboženství. V souladu s tím tento faktor nazýváme „východní tradicí“.

<VLOŽIT TABULKU 4.1>

To, nakolik silné je spojení mezi jednotlivými obsahy věr, můžeme ukázat na statistice označované jako Cronbachovo alfa. Pro všech 12 proměnných nabývá hodnoty 0,907, pro proměnné sytící první faktor (tradiční křesťanství) 0,929, pro proměnné sytící druhý faktor (alternativní religiozita) 0,847 a pro proměnné sytící třetí faktor (východní tradice) 0,850. Vesměs se jedná o hodnoty velmi příznivé, takže jsme mohli vytvořit součtové indexy (průměry odpovědí), abychom s religiózními orientacemi mohli pracovat jako s celkem. Součtové indexy byly vytvořeny následujícím způsobem:

$$(POSMRT + NEBE + PEKLO + ZÁZRAK + VÍRBOH) / 5,$$

$$(AMULET + VĚŠTEC + LÉČIT + HVĚZDY) / 4,$$

$$(REINKA + NIRV + ZESNUL) / 3.$$

Z takto vytvořených součtových indexů jsme posléze vytvořili ordinální proměnné o třech hodnotách. Nelze jinak, neboť rozdělení součtových indexů jsou velmi šikmá, protože odpovědi byly kumulované na jednom konci škály. Z toho vyplývá, že by bylo sotva možné s nimi pracovat jako se spojitými proměnnými a například je použít v regresní analýze.

Nově vzniklé kategorické proměnné nazýváme KŘEŠŤANSTVÍ (tj. kategorizovaná tradiční křesťanská víra), MAGIE (kategorizovaná alternativní religiozita, okultismus) a VÝCHOD (kategorizovaná východní tradice). Tyto proměnné nabývají hodnotu 1, když hodnoty odpovídající součtové proměnné jsou z uzavřeného intervalu 1 až 1,75. Hodnotu 2 nabývají, když je odpovídající součtová proměnná z otevřeného intervalu 1,75 až 2,5. Hodnotu 3 získávají, když jsou hodnoty odpovídající součtové proměnné z uzavřeného intervalu 2,5 až 4. Hodnota 1 tedy odpovídá malé víře, hodnota 2 střední (určité) víře a 3 silné víře.

<VLOŽIT TABULKU 4.2>

V následujícím oddíle nás zajímá, zda tyto tři religiózní orientace nějak souvisejí se sociodemografickými charakteristikami respondentů. Konkrétně nás zajímá souvislost proměnných KŘESŤANSTVÍ, MAGIE a VÝCHOD s pohlavím, věkem a vzděláním respondenta. Postupně tedy odhadujeme tři sady logitových modelů, první se zaměřuje na sociálnědemografické determinanty křesťanství, potom přecházíme k analýzám alternativní religiozity a na závěr nás zajímá sociálnědemografická podmíněnost východní tradice.

4.1. SOCIODEMOGRAFICKÁ PODMÍNĚNOST KŘESŤANSTVÍ

Začneme proměnnou KŘESŤANSTVÍ, která bude vystupovat v logitovém modelu jako vysvětlovaná proměnná. Proměnné Pohlaví (muž, žena), Vzdělání (bez maturity, alespoň maturita) a Věk (18-29, 30-44, 45-59, 60 a více) budou vysvětlující proměnné. Třídění čtvrtého stupně, tj. pokud roztrídíme křesťanskou víru podle pohlaví, vzdělání a věku, obsahuje celkem 48 polí, žádné není prázdné. Pro proměnnou KŘESŤANSTVÍ byl zvolen polynomiální kontrast (více viz Příloha I).

Než přistoupíme k interpretacím, musíme čtenářům přiblížit terminologii, již používáme. Označení KŘESŤANSTVÍ(1) znamená, že uvažujeme jen lineární efekt, označení KŘESŤANSTVÍ znamená, že uvažujeme lineární i kvadratický efekt. Pro proměnnou Věk byl zvolen kontrast, který porovnává sousední věkové kategorie. Označení Věk(2:1) znamená porovnání druhé a první věkové kategorie, označení

Věk(3:2) znamená porovnání třetí a druhé kategorie, označení Věk(4:3) znamená porovnání čtvrté a třetí kategorie. Pokud je uveden Věk bez další specifikace, znamená to, že jsou přítomna všechna tři porovnání. Proměnné Pohlaví a Vzdělání jsou dichotomické, rovněž pro ně byl zvolen kontrast, který porovnává jejich druhou a první kategorii. Připomínáme, že čím vyšší kategorie proměnné KŘEŠŤANSTVÍ, tím silnější je tradiční křesťanská víra.

V tzv. saturovaném modelu by byly přítomny všechny existující interakce mezi hodnotami proměnných KŘEŠŤANSTVÍ, Věk, Pohlaví a Vzdělání. Vzhledem k tomu, že některé tyto interakce nejsou statisticky významné, z modelů byly vynechány. Konečný model, který budeme interpretovat, odpovídá datům velmi dobře ($L^2 = 12,687$, $df = 19$, $P = 0,854$, maximální adjustované reziduum = 1,879).¹ Konkrétně v modelu chybí efekt čtvrtého řádu „KŘEŠŤANSTVÍ * Pohlaví * Vzdělání * Věk“ a efekt třetího řádu „KŘEŠŤANSTVÍ * Pohlaví * Vzdělání“, které byly nevýznamné. Další dva efekty třetího řádu jsou přítomny jen lineární složkou u proměnné KŘEŠŤANSTVÍ a jen některými kontrasty u proměnné Věk. Jmenovitě jde o efekty „KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Pohlaví * Věk(kat4:kat3)“, „KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Vzdělání * Věk(kat3:kat2)“. Vynechané efekty byly nevýznamné. Z efektů druhého řádu jsou v modelu přítomné „KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Pohlaví“, „KŘEŠŤANSTVÍ * Vzdělání“, „KŘEŠŤANSTVÍ * Věk“. Všechny nejsou významné, ale byly v modelu ponechány, aby byl zachován

---

¹ V modelu jsou přítomny efekty KŘEŠŤANSTVÍ, KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Pohlaví, PRVNÍ * Vzdělání, KŘEŠŤANSTVÍ * Věk, KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Pohlaví * Věk(3), KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Vzdělání * Věk(2).

hierarchický princip². Tomu, jak vztah mezi křesťanskou vírou, pohlavím, vzděláním a věkem konkrétně vypadá, se věnujeme v následujícím oddíle. Nejprve se podíváme na vliv pohlaví, poté budeme analyzovat vzdělání a na závěr se budeme věnovat tomu, jakou roli hraje věk.

4.1.1. KŘESŤANSKÁ VÍRA A POHLAVÍ

Vztah mezi křesťanskou vírou a pohlavím, můžeme shrnout poměrně jednoduše: ženy se ke křesťanství přiklánějí více než muži, přičemž největší rozdíl je mezi staršími muži a ženami. Relativní rozdíly mezi muži a ženami však nesouvisejí se vzděláním. Tabulka 4.3 tuto skutečnost dokumentuje podrobněji a ukazuje, že šance (2 : 1 | žena) / šance (2 : 1 | muž) nijak nezávisí na vzdělání, ale jen na věku. Pokud tento fakt převedeme do lidštějšího jazyka, můžeme konstatovat, že se rozdíly mezi muži a ženami v tom, zda se řadí do kategorie jedinců se „vážnou“ vírou spíše než mezi jedince s „žádnou“ vírou, mění podle věku, ale vzdělání nepůsobí na muže jinak než na ženy.

Z Tabulky 4.3 dále vyčteme, že největší rozdíly mezi muži a ženami, najdeme v nejstarší věkové kategorii³. Totéž platí pro šance (3 : 2 | žena) / šance (3 : 2 | muž), tj. pro rozdíly mezi „silnou“ a „vážnou“ křesťanskou vírou. Jestliže v první kategorii proměnné KŘESŤANSTVÍ (tj. nejslabší tradiční křesťanská víra) je podíl četností žen a mužů roven určitému podílu (např. p), v druhé kategorii (silnější tradiční křesťanská víra)

---

² Hierarchický princip vysvětlíme na příkladu. Je-li v logitovém modelu přítomen efekt $X * Y * Z$, musí být přítomny i efekty $X * Y$, $X * Z$, $Y * Z$.

³ Změna v poměru šancí mezi třetí a čtvrtou věkovou kategorií (tj. z hodnoty 1,33 na hodnotu 2,41) je významná ($z = 3,74$).

je rozdíl mezi muži a ženami již 1,33krát větší ($1,33 * p$) a ve třetí kategorii (nejsilnější tradiční křesťanská víra) je už 1,77krát větší ($1,33^2 * p = 1,77 * p$). Tento závěr platí bez ohledu na vzdělání do věku 59 let. Ve věkové kategorii 60 a více let se rozdíl mezi ženami a muži ještě zvětšuje, a to s koeficientem 2,41. Je-li podíl četností žen a mužů, kteří vykazují nejslabší tradiční křesťanskou víru roven p , je tento podíl u respondentů se silnější vírou roven $2,41 * p$ a s nejsilnější vírou $2,41^2 * p$, což je $5,81 * p$.

<VLOŽIT TABULKU 4.3>

4.1.2. KŘESŤANSKÁ VÍRA A VZDĚLÁNÍ

Naše logitové modely naznačují, že vztah mezi křesťanskou vírou a vzděláním je o něco složitější než vztah mezi vírou a pohlavím a jednoduše neplatí, že by vzdělanější lidé méně či více věřili křesťanskému učení. Na jedné straně totiž vidíme, že lidé s nižším vzděláním častěji patří do kategorie jedinců s určitou (vážnou) vírou, spíše než aby neprojevovali žádný zájem o křesťanství, na druhé straně se však ukazuje, že silná víra je naopak typická pro jedince s vyšším vzděláním. Zajímavé je, že tato skutečnost platí především o mladších lidech. Zároveň se ukazuje, že vzdělání má stejný vliv na náboženskou orientaci mužů a žen.

Tento závěr opět dokumentujeme přehledem jednotlivých poměrů šancí. Tabulka 4.4 dokumentuje, že šance (2 : 1 | bez maturity) / šance (2 : 1 | alespoň maturita) nezávisí na pohlaví, ale jen na věku⁴. Totéž platí pro šance (3 : 2 | bez maturity) / šance (3 : 2 |

---

⁴ Změna v poměru šancí mezi druhou a třetí věkovou kategorií (tj. z hodnoty 1,20 na hodnotu 2,01) je významná ($z = 3,11$).

alespoň maturita). Šance 2 : 1 (tj. střední víra versus malá víra) je vždy větší pro respondenty se vzděláním bez maturity než s maturitou, obzvláště je to patrné u věkových kategorií 45-59 let a 60 a více let. Jinými slovy platí, že lidé bez maturity patří častěji než lidé, kteří získali alespoň maturitu, do kategorie jedinců se „střední“ vírou než do skupiny těch s „malou víra“. Rozdíly mezi oběma vzdělanostními skupinami se pak s věkem zvyšují.

Šance 3 : 2 (tj. velká víra versus střední víra) u věkových kategorií 18-29 let a 30-44 let je naopak větší u respondentů, kteří mají alespoň maturitu. To znamená, že pokud někdo ve věkové kategorii 18-44 projevuje „silnou“ víru (spíše než jen vlažnou víru), bývá to častěji vzdělaný jedinec. To platí stejně pro muže i pro ženy. U věkových kategorií 45-59 let, 60 a více let však tento trend viditelný není a šance 3 : 2 (silná víra versus určitá víra) jsou prakticky stejné u obou typů vzdělání. Opět je to stejné jak pro ženy, tak pro muže.

<VLOŽIT TABULKU 4.4>

4.1.3. KŘESŤANSKÁ VÍRA A VĚK

Nejkomplikovanější je vztah mezi křesťanskou vírou a věkem, který nelze jednoduše shrnout, protože v některých věkových kategoriích závisí na pohlaví a v některých na vzdělání. Tabulka 4.5a srovnává jedince ze dvou nejnižších věkových kategorií, tj. muže a ženy ve věku 18-29 let a 30-44 let. Tato tabulka dokumentuje, že šance (2 : 1 | 30-44) / šance (2 : 1 | 18-29) a rovněž šance (3 : 2 | 30-44) / šance (3 : 2 | 18-29) nezávisí ani na pohlaví, ani na vzdělání. Jinými slovy, rozdíly mezi věkovými

skupinami 18-29 let a 30-44 let jsou víceméně stabilní bez ohledu na vzdělání a pohlaví. Dále platí, že šance 2 : 1 (střední víra versus malá víra) je vždy větší pro věkovou kategorii 30-44 než pro věkovou kategorii 18-29. Jinými slovy u lidí ve středním věku nalezneme častěji alespoň jistou víru než v nejmladší kategorii. To znamená, že bez ohledu na pohlaví a vzdělání, je podíl četností kategorií 30-44 a 18-29 [$n(30-44) / n(18-29)$] větší (1,61krát) u respondentů se střední tradiční křesťanskou vírou než s nejslabší. U šance 3 : 2 (silná víra versus částečná víra) je tomu právě naopak. Bez ohledu na pohlaví a vzdělání, je podíl četností kategorií 30-44 a 18-29 [$n(30-44) / n(18-29)$] menší (0,85krát) u respondentů se silnější tradiční křesťanskou vírou než s nejslabší.

<VLOŽIT TABULKU 4.5a>

Tabulka 4.5b srovnává respondenty ve věku 45-59 let s jedinci ve věku 30-44 let. Tabulka dokumentuje, že šance (2 : 1 | 45-59) / šance (2 : 1 | 30-44) a rovněž šance (3 : 2 | 45-59) / šance (3 : 2 | 30-44) sice opět nezávisí na pohlaví, ale mění se podle vzdělání respondenta. Jinými slovy platí, že to, jak velké rozdíly v křesťanské víře budou mezi lidmi ve věku 30-44 a o kategorii staršími, záleží na jejich vzdělání. Šance 2 : 1 (částečná víra versus žádná víra) je pro věkovou kategorii 45-59 let vždy menší než pro věkovou kategorii 30-44 let, a to buď 0,79krát u respondentů se vzděláním bez maturity, nebo 0,47krát u respondentů se vzděláním alespoň s maturitou. Zvláště citelné je zmenšení u vzdělání alespoň s maturitou, neboť přechod od 0,79 k 0,47 je významný ($z = -3,11$). Šance 3 : 2 (silná víra versus omezená víra) je pro věkovou kategorii 45-59 let vždy větší než pro věkovou kategorii 30-44 let, a to 3,22krát u respondentů se vzděláním bez

maturity a 1,92krát u respondentů se vzděláním alespoň s maturitou. Zvláště citelné je to u vzdělání bez maturity, neboť přechod od 3,22 k 1,92 je významný ($z = 3,11$).

<VLOŽIT TABULKU 4.5b>

Konečně Tabulka 4.5c porovnává věkovou kategorii 45-59 let s kategorií nad 60 let. Ukazuje, že šance (2 : 1 | 60+) / šance (2 : 1 | 45-59) a rovněž šance (3 : 2 | 60+) / šance (3 : 2 | 45-59) nezávisí na vzdělání, ale závisí jen na pohlaví. Šance 2 : 1 je pro věkovou kategorii 60 a více let vždy větší než pro věkovou kategorii 45-59 let, tj. lidé ve věku nad 60 let jsou otevřenější křesťanské víře víc než jedinci ve věku 45-59 let. V případě mužů jsou u nich 1,23krát vyšší šance, že budou věřit křesťanskému učení, v případě žen je tato šance 2,22krát vyšší. Zvláště citelné je zvětšení u žen, neboť přechod od 1,23 k 2,22 je významný ($z = 3,74$). Šance 3 : 2, tj. šance, že jedice bude vyjadřovat silnou spíše než vlažnou víru, je pro věkovou kategorii 60 a více let menší než pro věkovou kategorii 45-59 let a to 0,81krát u mužů. U žen je naopak 1,46krát větší. Přechod od hodnoty 0,81 u mužů k hodnotě 1,46 u žen je významný ($z = 3,74$).

<VLOŽIT TABULKU 4.5c>

4.2. SOCIODEMOGRAFICKÁ PODMÍNĚNOST ALTERNATIVNÍHO NÁBOŽENSTVÍ

V předchozím oddíle nás zajímala sociodemografická podmíněnost křesťanské víry, v této části obrátíme pozornost k alternativní religiozitě. Konkrétně budeme

pracovat s proměnnou MAGIE, která představuje kategorizovanou alternativní religiozitu s kategoriemi 1 (nízká), 2 (střední) a 3 (vysoká). Opět pracujeme s logitovým modelem, v němž jsou kromě proměnné MAGIE zahrnuty proměnné pohlaví, věk a vzdělání. Tříděním čtvrtého stupně dostáváme 48 polí, z nichž žádné není prázdné. Pro proměnnou MAGIE je zvolen polynomiální kontrast (viz Přílohu I) stejně jako tomu bylo u proměnné KŘESŤANSTVÍ. Rovněž kontrasty u proměnných Pohlaví, Vzdělání a Věk zůstávají stejné jako v oddíle 4.1.

Modely vysvětlující inklinaci k alternativnímu náboženství jsou poněkud jednodušší než tomu bylo v případě tradiční křesťanské víry, neboť se ukazuje, že proměnnou Vzdělání lze v modelu vynechat. Vzdělání neovlivňuje proměnnou MAGIE ani v interakcích s pohlavím či věkem, ani samostatně. Model, ve kterém jsou vynechané všechny efekty, které obsahují proměnnou Vzdělání má sice jedno adjustované reziduum větší než 1,96, a to 2,09, ale $L^2 = 19,729$, $df = 23$, $P = 0,658$, je tedy zcela vyhovující. Tento model obsahuje efekty MAGIE, „MAGIE * Pohlaví“, „MAGIE(1) * Věk“, „MAGIE(1) * Pohlaví * Věk(1)“, „MAGIE(1) * Pohlaví * Věk(2)“. Poslední z vyjmenovaných efektů je významný jen hladině 0,10, jeho vynechání ale vede už k nepřijatelnému modelu s velkými adjustovanými rezidui.

4.2.1. ALTERNATIVNÍ RELIGIOZITA A POHLAVÍ

Naše analýzy naznačují, že i zájem o alternativní religiozitu závisí na pohlaví, na rozdíl od křesťanství však neplatí, že by ženy byly vždy religióznější než muži. Spíše se ukazuje, že rozdíly mezi pohlavími s ohledem na zájem o alternativní religiozitu závisí na věku a síle této víry. Tento závěr se tak liší od toho, který jsme viděli v Kapitole 3, když

jsme posuzovali jednotlivé religiózní výroky odděleně a ignorovali sílu víry nebo vliv věku na rozdíly mezi pohlavími.

Podívejme se nejprve na šance patřit mezi jedince s jistou (tj. střední) vírou v alternativní religiozitu) versus patřit k těm, kdo nevěří vůbec. V nejmladší věkové kategorii, tj. ve věku 18-29 platí, že ženy inklinují k alternativní religiozitě častěji než muži podobně jako tomu bylo v případě křesťanství. Ve středním věku se však tento trend převrací a zdá se, že muži projevují vyšší zájem o „alternativní“ typ religiózních fenoménů více než ženy (pokud srovnáváme ty s vlažnou a žádnou vírou). Ve vyšších věkových kategoriích pak velké rozdíly nenalezneme. Pokud však srovnáváme silnou a střední víru, ženy mají vždy vyšší šance patřit mezi „silně“ věřící v efekty magie než muži.

Tabulka 4.6 demonstruje vztah mezi pohlavím a alternativní religiozitou detailněji a dokumentuje, že ve věkové kategorii 18-29 let jsou šance 2 : 1 (tj. střední víra versus malá víra) pro ženy 1,20 krát větší než pro muže, ale naopak 0,71krát menší ve věkové kategorii 30-44. Jinými slovy platí, že ženy mladší třiceti let mají o 20 procent vyšší šance než muži stejného věku, že budou připouštět účinek amuletů, schopnosti věstců a léčitelů nebo vliv hvězdných znamení než je úplně odmítat, zatímco ženy ve věku 30-44 mají o 30 procent nižší šance než muži uznávat existenci těchto fenoménů. V dalších věkových kategoriích jsou šance 2 : 1 pro ženy a muže prakticky vyrovnané, tj. starší muži a ženy se neliší v tom, nakolik patří mezi jedince s nízkou spíše než se střední religiozitou.

Přechod od hodnoty 1,20 k hodnotě 0,71 je významný ($z = - 2,16$). Rovněž přechod od hodnoty 0,71 k hodnotě 0,97 je významný ($z = 1,81$) ovšem na hladině vyšší

než 0,05, ale nižší než 0,10. Šance 3 : 2 (silná víra versus střední víra) je vždy pro ženy větší než pro muže, ale s různou intenzitou. Přejít od hodnoty 2,89 k hodnotě 1,71 je významný ($z = -2,16$), stejně tak přechod od hodnoty 1,71 k hodnotě 2,34 ($z = 1,81$).

<VLOŽIT TABULKU 4.6>

4.2.2. ALTERNATIVNÍ RELIGIOZITA A VĚK

I v případě alternativní religiozity začínáme srovnáním věkových kategorií 18-29 let a 30-44 let. Nejprve si musíme všimnout, že trendy jsou rozdílné pro muže a pro ženy. Z tabulky 4.7a vidíme, že šance 2 : 1 a také šance 3 : 2 pro muže ve věku 30-44 let jsou 1,30krát větší než tytéž šance pro muže ve věku 18-29 let. Jestliže poměr mužů ve věku 30-44 a 18-29 let v kategorii 1 proměnné MAGIE (nejslabší víra v magii a okultismus) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné MAGIE (silnější víra v magii a okultismus) je roven $1,30 \cdot p$ a v kategorii 3 proměnné MAGIE (nejsilnější víra v magii a okultismus) je roven $1,30^2 \cdot p = 1,69 \cdot p$. Mezi muži ve věku 30-44 let je tedy víra v magii a okultismus silnější než mezi těmi ve věku 18-29 let.

Pro ženy těchto věkových kategorií je to naopak. Šance 2 : 1 a také šance 3 : 2 pro ženy ve věku 30-44 let jsou 0,77krát menší než tytéž šance pro ženy ve věku 18-29 let. Jestliže poměr žen ve věku 30-44 a 18-29 let v kategorii 1 proměnné MAGIE (nejslabší víra v magii a okultismus) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné MAGIE (silnější víra v magii a okultismus) je roven $0,77 \cdot p$ a v kategorii 3 proměnné MAGIE (nejsilnější víra v magii a okultismus) je roven $0,77^2 \cdot p = 0,59 \cdot p$. Rozdíl v chování žen a mužů těchto věkových kategorií je významný ($z = -2,16$).

<VLOŽIT TABULKU 4.7a>

Z tabulky 4.7b vidíme, že šance 2 : 1 a také šance 3 : 2 pro muže ve věku 45-59 let jsou 0,72krát menší než tytéž šance pro muže ve věku 30-44 let. Jestliže poměr mužů ve věku 45-59 a 30-44 let v kategorii 1 proměnné MAGIE (nejslabší víra v magii a okultismus) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné MAGIE (silnější víra v magii a okultismus) je roven $0,72 \cdot p$ a v kategorii 3 proměnné MAGIE (nejsilnější víra v magii a okultismus) je roven $0,72^2 \cdot p = 0,52 \cdot p$. S růstem víry v magii a okultismus se zmenšuje poměr mužů ve věku 45-59 a 30-44 let. To znamená, že přibývá mužů ve věku 30-44 let.

Pro ženy těchto věkových kategorií tento trend neplatí. Šance 2 : 1 a také šance 3 : 2 pro ženy ve věku 45-59 a 30-44 let jsou prakticky vyrovnané. Jestliže poměr žen ve věku 45-59 a 30-44 let v kategorii 1 proměnné MAGIE (nejslabší víra v magii a okultismus) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné MAGIE (silnější víra v magii a okultismus) je roven $0,98 \cdot p$ a v kategorii 3 proměnné MAGIE (nejsilnější víra v magii a okultismus) je roven $0,98^2 \cdot p = 0,96 \cdot p$. Jak sílí víra v magii a okultismus, tak se poměr žen ve věku 45-59 let a 30-44 let prakticky nemění. Rozdíl v chování žen a mužů je významný ($z = 1,81$).

<VLOŽIT TABULKU 4.7b>

Z tabulky 4.7c je zřejmé, že uvedené poměry šancí srovnávající věkové skupiny 45-59 a 60 let a více nezávisí na pohlaví. Jak pro muže, tak pro ženy platí, že šance 2 : 1 (střední versus žádná víra) a šance 3 : 2 (silná víra versus střední víra) jsou 1,39krát větší pro věkovou kategorii 60 a více let než pro věkovou kategorii 45-59 let. Jestliže poměr věkových kategorií 60 a více let a 45-59 let v kategorii 1 proměnné MAGIE (nejslabší víra v magii a okultismus) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné MAGIE (silnější víra v magii a okultismus) je roven $1,39 * p$ a v kategorii 3 proměnné MAGIE (nejsilnější víra v magii a okultismus) je roven $1,39^2 * p = 1,93 * p$. Jak sílí víra v magii a okultismus, tak přibývá respondentů ve věku 60 a více let a ubývá respondentů ve věku 45-59 let.

<VLOŽIT TABULKU 4.7C>

4.3. SOCIODEMOGRAFICKÁ PODMÍNĚNOST VÝCHODNÍHO NÁBOŽENSTVÍ

Nejjednodušší je situace u proměnné VÝCHOD (východní tradice). Model ve kterém zcela chybí všechny efekty obsahující proměnnou Věk je přijatelný ($L^2 = 20,660$, $df = 28$, $P = 0,839$), i když obsahuje jedno větší adjustované reziduum $-2,488$.⁵ To znamená, že věk významně nepůsobí na proměnnou VÝCHOD ani v interakcích se vzděláním či pohlavím, ani samostatně. Ve výsledném modelu jsou přítomny jen efekty

---

⁵ Rovněž v tomto případě tříděním čtvrtého stupně vzniká 48 polí a všechna jsou obsazená.

VÝCHOD , VÝCHOD (1) * Pohlaví, VÝCHOD (1) * Vzdělání.⁶ Poslední efekt je významný jen na hladině 0,1, ale jeho vynechání by už vedlo k nepřijatelnému modelu. Proměnné Pohlaví a Vzdělání ovlivňují proměnnou VÝCHOD nezávisle na sobě, neboť efekt VÝCHOD * Pohlaví * Vzdělání jakožto nevýznamný v modelu nefiguruje.

<VLOŽIT TABULKU 4.8>

4.3.1. VÝCHODNÍ NÁBOŽENSTVÍ, POHLAVÍ A VZDĚLÁNÍ

Tabulka 4.8 ukazuje, že rozdíly mezi muži a ženami v tom, zda věří v koncepty vycházející z východních náboženství, nezávisí na vzdělání. Dále z ní plyne, že šance 2 : 1 (střední víra versus žádná víra) a také šance 3 : 2 (silná víra versus střední víra) jsou pro ženy 1,34krát větší než pro muže, tj. ženy věří tomuto typu náboženských fenoménů častěji než muži. Tato skutečnost je významná ($z = 3,35$). Jestliže poměr četností žen a mužů v kategorii 1 proměnné VÝCHOD (nejslabší víra ve smyslu východní tradice) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné VÝCHOD (silnější víra ve smyslu východní tradice) je roven $1,34 * p$ a v kategorii 3 proměnné VÝCHOD (nejsilnější víra ve smyslu východní tradice) je roven $1,34^2 * p = 1,80 * p$. To platí při každém vzdělání.

<VLOŽIT TABULKU 4.9>

---

⁶ Kontrast pro proměnnou VÝCHOD je opět polynomiální jako u proměnných KŘESŤANSTVÍ a MAGIE. Kontrasty pro proměnné Pohlaví, Věk a Vzdělání jsou stále tytéž (porovnávají následnou kategorii dané proměnné s předchozí).

Tabulka 4.9 ukazuje, že rozdíly mezi lidmi, kteří získali alespoň maturitu, a jedinci s nižším vzděláním, nezávisí na pohlaví. Dále z ní plyne, že šance 2 : 1 a také šance 3 : 2 jsou pro respondenty se vzděláním bez maturity 1,16krát větší než pro respondenty se vzděláním alespoň s maturitou. Tato skutečnost je významná ($z = 1,71$), ale jen na hladině 0,10. Jestliže poměr četností respondentů se vzděláním bez maturity v kategorii 1 proměnné VÝCHOD (nejslabší víra ve smyslu východní tradice) je roven p , pak tentýž poměr v kategorii 2 proměnné VÝCHOD (silnější víra ve smyslu východní tradice) je roven $1,16 * p$ a v kategorii 3 proměnné VÝCHOD (nejsilnější víra ve smyslu východní tradice) je roven $1,16^2 * p = 1,34 * p$. Víra v prvky východní tradice je tak typická pro respondenty s nižším vzděláním.

xxx

Předcházející odstavce naznačují, že vztah mezi náboženskou vírou a sociodemografickými charakteristikami je poměrně složitý. Naše modely naznačují, že nejméně komplikovaný je vliv pohlaví. Zdá se totiž, že ženy projevují silnější zájem o všechny tři typy religiozity. Ženy se totiž častěji přiklání jak ke křesťanství, tak častěji věří v nirvanu a reinkarnaci nebo v nadpřirozené fenomény charakterizující alternativní religiozitu. Výjimkou z tohoto trendu se zdá být pouze to, že muži byli častěji zastoupeni mezi vlažnými zastánci alternativní religiozity než ženy, tuto skutečnost je však třeba interpretovat ve světle toho, že ženy byly výrazně častěji zastoupené mezi „silně“ věřícími.

Naše analýzy nenaznačují, že by vzdělání mělo jednoznačně „racionalizující“ efekt. Jak jsme ukázali, jedinci s vyšším vzděláním se nijak neliší od těch, kteří nezískali ani maturitu, v tom, nakolik věří fenoménům zařaditelným do kategorie „alternativní“ religiozity. V případě křesťanské víry pak platilo, že vzdělanější lidé mají nižší pravděpodobnost (resp. statistické šance), že budou zastoupeni mezi vlažnými věřícími, a spíše nemají žádnou víru. Pokud se ale podíváme na „silně věřící“, zjistíme, že vzdělání má pozitivní efekt, tj. v této skupině nalezneme spíše vzdělanější jedince. Zdá se tak, že vzdělání nevede automaticky k odmítnutí víry, ale spíše k její jasnější artikulaci nebo jasnějšímu odmítnutí. Pouze v případě náboženských konceptů vyrůstajících z východních tradic platí, že víra je typická spíše pro osoby s nižším vzděláním.

Nejsložitější se zdá být vztah mezi náboženskými postoji a věkem. Věk v našich analýzách nijak neovlivňoval šance věřit v reinkarnaci nebo nirvanu, v případě křesťanství a alternativní religiozity vliv věku závisel na síle víry a pohlaví.

Kapitola 5: NÁBOŽENSKÁ VÍRA, SOCIALIZACE V DĚTSTVÍ A SOCIODEMOGRAFICKÉ FAKTORY

Blanka Řeháková

V této kapitole nás zajímá, do jaké míry lze náboženskou víru, její sílu i typ připsat socializaci v dětství, tj. náboženské výchově. Opět vycházíme z dat ISSP 2008 (viz Úvod) a konkrétně nás zajímá vzájemná provázanost religiózních orientací z Kapitoly 4.

Proměnná Děťství vznikla z proměnných „V jakém vyznání nebo náboženství jste byl(a) vychováván(a)?“ a „Jak často jste navštěvoval(a) náboženské obřady, když Vám bylo asi 11 nebo 12 let?“. Nabývá hodnoty 1, jestliže respondent nebyl vychováván v žádném náboženství a ve věku 11 nebo 12 let nenavštěvoval nikdy náboženské obřady. Nabývá hodnoty 2, jestliže byl vychováván v nějakém křesťanském náboženství, ale nikdy nenavštěvoval náboženské obřady, nebo nebyl vychováván v žádném náboženství, ale někdy navštěvoval náboženské obřady. Nabývá hodnoty 3, jestliže byl vychováván v nějakém náboženství a někdy navštěvoval náboženské obřady. Hodnota 1 znamená žádné ovlivnění náboženstvím v dětství, hodnota 2 znamená menší ovlivnění náboženstvím v dětství a hodnota 3 znamená větší ovlivnění náboženstvím v dětství. Rozdělení této proměnné je v Tabulce 5.1.

Proměnná Současnost vznikla z proměnných „K jakému náboženskému vyznání se hlásíte?“ a „Jak často navštěvujete bohoslužby?“. Nabývá hodnoty 1, jestliže je respondent bez vyznání a nikdy nenavštěvuje bohoslužby. Nabývá hodnoty 2, jestliže je respondent bez vyznání a někdy navštěvuje bohoslužby, nebo je křesťanského vyznání a

nikdy nenavštěvuje bohoslužby. Nabývá hodnoty 3, jestliže je respondent nějakého křesťanského vyznání a někdy navštěvuje bohoslužby. Rozdělení této proměnné je rovněž v Tabulce 5.1. Hodnota 1 znamená žádná role náboženství v dospělosti, hodnota 2 znamená menší a hodnota 3 větší role náboženství v dospělosti.

<VLOŽIT TABULKU 5.1.>

5.1. KŘESŤANSTVÍ A SOCIALIZACE V DĚTSTVÍ

Nyní budeme zkoumat souvislost Proměnných Děťství a Současnost s proměnnými KŘESŤANSTVÍ, MAGIE a VÝCHOD (viz Kapitola 4). Jsou lidé s křesťanskou výchovou a vyznávající křesťanství i v dospělosti méně náchylní k víře v magii a k východní tradici než ostatní? Začneme s proměnnou KŘESŤANSTVÍ (tradiční křesťanská víra), která bude v logitovém modelu vysvětlovanou proměnnou. Kontrast pro ni volíme opět polynomiální. Pro vysvětlující proměnné Děťství a Současnost volíme kontrasty porovnávací jejich sousední kategorie (obdobně jako u proměnných Pohlaví, Vzdělání a Věk v modelech v Kapitole 4). Tříděním třetího stupně dostáváme 27 polí, žádné není prázdné. Model, který z efektů druhého řádu obsahuje pouze „KŘESŤANSTVÍ(1) * Děťství“, „KŘESŤANSTVÍ(1) * Současnost“ a z efektů třetího řádu „KŘESŤANSTVÍ(1) * Děťství(1) * Současnost(1)“, „KŘESŤANSTVÍ(1) * Děťství(2) * Současnost(2)“, má $L^2 = 9,741$, $df = 10$, $P = 0,464$, maximální adjustované reziduum = $\pm 1,862$. Efekty třetího řádu jsou významné jen na hladině 0,1, ale vynechat je

nelze, bez nich už je model nepřijatelný.¹ Výsledky plynoucí z tohoto modelu jsou v tabulkách 5.2 a 5.3.

<VLOŽIT TABULKY 5.2>

Z tabulky 5.2 plyne, že šance 2 : 1 při malé roli náboženství je větší než šance 2 : 1 při nulové roli náboženství v životě respondenta a to při každé intenzitě vlivu náboženství v dětství respondenta. Totéž platí pro šanci 3 : 2. Je-li při nejslabší tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství malou a žádnou roli roven p , je tento podíl při silnější tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 2) roven $3,70 * p$ a při nejsilnější tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 3) $3,70^2 * p = 13,69 * p$. Tak je tomu v případě, že na respondenta nemělo v dětství náboženství žádný vliv. Pokud mělo náboženství menší nebo větší vliv, je to obdobné, jen místo koeficientu 3,70 dosadíme koeficient 2,02 a místo čísla 13,69 číslo $2,02^2 = 4,08$. Pokles z hodnoty 3,70 na hodnotu 2,02 je významný téměř na hladině 0,05, neboť $z = -1,93$. Čím silnější je tradiční křesťanská víra, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství malou roli a pro které nehraje náboženství žádnou roli. Podíl těchto četností roste nejrychleji u respondentů, na které nemělo v dětství náboženství žádný vliv (3,70 je větší než 2,20), což je poněkud překvapivé zjištění.

<VLOŽIT TABULKU 5.3>

---

¹ Model obsahuje efekty KŘEŠŤANSTVÍ, KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Děťství, KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Současnost, KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Děťství(1) * Současnost(1), KŘEŠŤANSTVÍ(1) * Děťství(2) * Současnost(2).

Z tabulky 5.3 plyne, že šance 2 : 1 při větší roli náboženství je větší než šance 2 : 1 při malé roli náboženství v životě respondenta a to při každé intenzitě vlivu náboženství v dětství respondenta. Totéž platí pro šanci 3 : 2. Je-li při nejslabší tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší a malou roli roven p , je tento podíl při silnější tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 2) roven $3,37 * p$ a při nejsilnější tradiční křesťanské víře (tj. KŘEŠŤANSTVÍ = 3) $3,37^2 * p = 11,36 * p$. Tak je tomu v případě, že na respondenta nemělo v dětství náboženství žádný vliv, nebo mělo jen malý vliv. Pokud mělo náboženství v dětství větší vliv, je to obdobné, jen místo koeficientu 3,37 dosadíme koeficient 5,76 a místo čísla 11,36 číslo $5,76^2 = 33,18$. Vzrůst z hodnoty 3,37 na hodnotu 5,76 je významný téměř na hladině 0,10, neboť $z = 1,61$. Čím silnější je tradiční křesťanská víra, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší roli a pro které hraje náboženství malou roli. Podíl těchto četností roste nejrychleji u respondentů, na které mělo v dětství náboženství větší vliv (5,76 je větší než 3,37).

5.2. ALTERNATIVNÍ RELIGIOZITA A A SOCIALIZACE V DĚTSTVÍ

Přejdeme k proměnné MAGIE (magie, okultní tradice). Tříděním třetího stupně dostáváme 27 polí, žádné není prázdné. Kontrasty volíme stejně jako v předchozím případě. Model je jednodušší, neboť neobsahuje žádný efekt třetího řádu, z efektů druhého řádu jsou přítomny „MAGIE * Děťství, MAGIE(1) * Současnost“.² V součinnosti s proměnnou Děťství je přítomna lineární i kvadratická složka u proměnné

² Model obsahuje efekty MAGIE, MAGIE * Děťství, MAGIE(1) * Současnost.

MAGIE, v součinnosti s proměnnou Současnost jen lineární složka. Ukazatele vhodnosti modelu jsou $L^2 = 6,007$, $df = 10$, $P = 0,815$, maximální adjustované reziduum = -1,601.

<VLOŽIT TABULKU 5.4>

Tabulka 5.4 dokládá, že poměr šancí je nezávislý na proměnné Dětství. Šance 2 : 1 při malé roli náboženství v životě respondenta je vždy větší než šance 2 : 1 při nulové roli náboženství v životě respondenta. Totéž platí pro šanci 3 : 2. Je-li při nejslabší víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství malou a žádnou roli roven p , je tento podíl při silnější víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 2) roven $1,52 * p$ a při nejsilnější víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 3) $1,52^2 * p = 2,31 * p$. Tak je tomu bez ohledu na to, jaký mělo na respondenta v dětství náboženství vliv. Hodnota 1,52 je významná ($z = 3,50$). Čím silnější je víra v magii a okultismus, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje tradiční náboženství malou roli a pro které nehraje náboženství žádnou roli. Podíl těchto četností roste stejně rychle jak v případě nulového vlivu náboženství v dětství, tak v případě malého vlivu tradičního náboženství v dětství, tak v případě většího vlivu náboženství v dětství.

<VLOŽIT TABULKU 5.5>

Tabulka 5.5 dokládá, že poměr šancí je nezávislý na proměnné Dětství. Šance 2 : 1 při větší roli náboženství v životě respondenta je vždy (tj. bez ohledu na intenzitu vlivu

náboženství v dětství) větší než šance 2 : 1 při malé roli náboženství v životě respondenta. Je-li při nejslabší víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší a malou roli roven p , je tento podíl při silnější víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 2) roven $1,48 * p$ a při nejsilnější víře v magii a okultismus (tj. MAGIE = 3) $1,48^2 * p = 2,19 * p$. Tak je tomu bez ohledu na to, jaký mělo na respondenta v dětství náboženství vliv. Hodnota 1,48 je významná ($z = 2,88$). Čím silnější je víra v magii a okultismus, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší roli a pro které hraje náboženství malou roli. Podíl těchto četností roste stejně rychle jak v případě nulového vlivu náboženství v dětství, tak v případě malého vlivu náboženství v dětství, tak v případě většího vlivu náboženství v dětství. Vidíme, že ani větší role náboženství v životě respondenta nebrání víře v magii a okultismus.

5.3. VÝCHODNÍ TRADICE A SOCIALIZACE V DĚTSTVÍ

Konečně se dostáváme k proměnné VÝCHOD (východní tradice). Tříděním třetího stupně dostáváme 27 polí, žádné není prázdné. Kontrasty zůstávají stejné jako dříve. Model je o trochu složitější než předešlý, ale v jistém smyslu jednodušší než pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ, neboť obsahuje jen jeden efekt třetího řádu „VÝCHOD (1) * Dětství(2) * Současnost(2)“. Obsahuje lineární i kvadratickou složku proměnné VÝCHOD v součinnosti s proměnnou Dětství, tedy efekt druhého řádu „VÝCHOD * Dětství a efekt druhého řádu VÝCHOD (1) * Současnost“.³ Pro tento model je $L^2 =$

³ Model obsahuje efekty VÝCHOD, VÝCHOD * Dítě, VÝCHOD(1) * Resp, VÝCHOD(1) * Dítě(2) * Současnost(2).

7,719, $df = 9$, $P = 0,563$, maximální adjustované reziduum = 1,598. Výsledky plynoucí z tohoto modelu jsou v tabulkách 5.6 a 5.7.

<VLOŽIT TABULKU 5.6>

Tabulka 5.6 dokládá, že poměr šancí je nezávislý na proměnné Dětství. Šance 2 : 1 při malé roli náboženství v životě respondenta je vždy větší než šance 2 : 1 při nulové roli náboženství v životě respondenta. Totéž platí pro šance 3 : 2. Je-li při nejslabší víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství malou a žádnou roli roven p , je tento podíl při silnější víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 2) roven $1,72 * p$ a při nejsilnější víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 3) $1,72^2 * p = 2,96 * p$. Tak je tomu bez ohledu na to, jaký mělo na respondenta v dětství náboženství vliv. Čím silnější je víra v duchu východní tradice, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství malou roli a pro které nehraje náboženství žádnou roli. Podíl těchto četností roste stejně rychle jak v případě nulového vlivu náboženství v dětství, tak v případě malého vlivu náboženství v dětství, tak v případě většího vlivu náboženství v dětství.

<VLOŽIT TABULKU 5.7>

Tabulka 5.7 dokládá, že poměr šancí je v tomto případě závislý na proměnné Dětství. Šance 2 : 1 a rovněž 3 : 2 jsou prakticky neměnné, ať už náboženství hraje v životě respondenta malou či větší roli, ale pouze v případě nulového nebo malého vlivu

náboženství v dětství. Šance 2 : 1 a rovněž šance 3 : 2 jsou 2,34krát větší pro respondenty s větší rolí náboženství v životě než pro respondenty s malou rolí náboženství v životě, ale jen v případě většího vlivu náboženství v dětství. Změna z hodnoty 1,04 na hodnotu 2,34 je významná, $z = 2,24$. Je-li při nejslabší víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 1) podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší a malou roli roven p , je tento podíl při silnější víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 2) roven $2,34 * p$ a při nejsilnější víře v duchu východní tradice (tj. VÝCHOD = 3) $2,34^2 * p = 5,48 * p$. Tak je tomu ovšem jen tehdy, když mělo na respondenta v dětství náboženství větší vliv. Čím silnější je v tomto případě víra v duchu východní tradice, tím větší je podíl četností respondentů, pro které hraje náboženství větší roli v životě a pro které hraje náboženství menší roli. To znamená, že ani větší role náboženství ve smyslu příslušnosti ke organizovanému náboženství a návštěvě bohoslužeb se nevyklučuje s vírou v duchu východní tradice.

5.4. SOCIALIZACE V DĚTSTVÍ A NÁBOŽENSKÉ AKTIVITY V SOUČASNOSTI

Proměnná Aktivita (náboženská aktivita) vznikla z proměnných „Jak často navštěvujete bohoslužby?“, „Jak často se účastníte náboženských nebo církevních aktivit, když nepočítáte účast na bohoslužbách?“, „Jak často se modlíte?“. První dvě proměnné mají 9 kategorií od 1 = nikdy až po 9 = několikrát za týden. Poslední zmíněná proměnná měla původně 11 kategorií, 10. a 11. byla sloučena s 9. Po této úpravě je škála odpovědí stejná jako u předešlých dvou. Z těchto tří proměnných byl vytvořen součtový index (SI), nabývající hodnot od 1 do 9. V hodnotě 1 je soustředěno 50 % respondentů. Cronbachovo

alfa pro tuto součtovou proměnnou je rovno 0,882. Součtová proměnná SI byla z kategorizována na tříhodnotovou proměnnou Aktivita a to tak, že Aktivita = 1, právě když $SI = 1$, Aktivita = 2, právě když $1 < SI \leq 4$, Aktivita = 3, právě když $4 < SI \leq 9$. Hodnota 1 tak odpovídá situaci, kdy respondent odpověděl na všechny tři výše uvedené otázky „nikdy“ (50%), hodnota 2 odpovídá menší náboženské aktivitě (32%) a hodnota 3 větší náboženské aktivitě (18%).

Ovlivňuje křesťanská výchova v dětství náboženskou aktivitu v dospělosti? Očekáváme, že ano a následující výsledky naše očekávání potvrzují. Ovšem model, z kterého by plynulo, že čím intenzivnější byla křesťanská výchova v dětství, tím větší je náboženská aktivita v dospělosti, neplatí. Podívejme se nejprve na jednoduchý model, který bere v úvahu pouze rozdíly mezi muži a ženami. V modelu, jehož výsledky prezentujeme v Tabulkách 5.8 a 5.9, vystupuje jako vysvětlovaná proměnná Aktivita a jako vysvětlující proměnné Dětství a Pohlaví. Tříděním třetího stupně vzniklo 18 polí, žádné není prázdné. V modelu jsou použity na všechny proměnné kontrasty, které porovnávají sousední kategorie. Charakteristiky modelu jsou $L^2 = 4,645$, $df = 5$, $P = 0,461$, maximální adjustované reziduum = $\pm 2,047$. V modelu jsou přítomny efekty Aktivita, Aktivita x Pohlaví, Aktivita(1) x Dětství, Aktivita(2) x Dětství(2), všechny jsou významné. Efekt třetího řádu v modelu není, protože byl zcela bezvýznamný. Ze stejného důvodu byl vypuštěn efekt druhého řádu Aktivita(2) x Dětství(1). Absence efektu třetího řádu znamená, že proměnné Dětství a Pohlaví nepůsobí v interakci, ale pouze každá zvlášť, absence efektu Aktivita(2) x Dětství(1) vede k tomu, že v druhém sloupci tabulky 5.8 jsou jedničky.

<VLOŽIT TABULKY 5.8 a 5.9>

Podíl četností respondentů s malou a žádnou náboženskou aktivitou v dospělosti je tím větší, čím větší bylo ovlivnění náboženstvím v dětství, neroste ale rovnoměrně, nejprve se zvětší 6,95krát a posléze 3,41krát. Tato zvětšení jsou významná, $z = 10,138$ a $z = 6,373$. Podíl četností respondentů s větší a malou náboženskou aktivitou v dospělosti je stejný jak v případě, že náboženství mělo na respondenta v dětství jen malý vliv, tak v případě, že nemělo žádný vliv. Ovšem podíl četností respondentů s větší a malou náboženskou aktivitou v dospělosti je 9,42krát větší v situaci, kdy vliv náboženství v dětství byl větší ve srovnání se situací, kdy vliv náboženství v dětství byl jen malý. Zvětšení je opět významné, $z = 7,657$. Podíl četností respondentů s malou a žádnou náboženskou aktivitou v dospělosti je 1,86krát větší pro ženy než pro muže ($z = 4,048$) a nezávisí na intenzitě ovlivnění náboženstvím v dětství. Podíl četností respondentů s větší a malou náboženskou aktivitou v dospělosti je 1,55krát větší pro ženy než pro muže ($z = 2,492$) a nezávisí na intenzitě ovlivnění náboženstvím v dětství.

5.5. SOCIODEMOGRAFICKÉ FAKTORY A NÁBOŽENSKÁ AKTIVITA

V další části budeme zkoumat, jak pohlaví, vzdělání a věk ovlivňují náboženskou aktivitu. V logitovém modelu bude vysvětlovanou proměnnou Aktivita s polynomiálními kontrasty, vysvětlujícími proměnnými budou Pohlaví (muž, žena), Vzdělání (bez maturity, alespoň maturita) a Věk (18-29, 30-44, 45-59, 60 a více) s kontrasty porovnávacími sousední kategorie. Tříděním čtvrtého stupně vzniklo 48 polí, z nich žádné není prázdné. Model, který dobře reprodukuje data, je charakterizován ukazateli

$L^2 = 12,239$, $df = 17$, $P = 0,785$, maximální adjustované reziduum = $\pm 2,153$. Model je velmi komplexní, obsahuje efekty Aktivita, Aktivita(1) * Pohlaví, Aktivita(1) * Věk, Aktivita(1) * Vzdělání, Aktivita(1) * Pohlaví * Vzdělání, Aktivita(1) * Pohlaví * Věk, Aktivita(1) * Vzdělání * Věk(1), Aktivita(1) * Vzdělání * Věk(2), Aktivita(1) * Pohlaví * Vzdělání * Věk(1), Aktivita(1) * Pohlaví * Vzdělání * Věk(2). Pokud jsou mezi těmito efekty některé nevýznamné, je to proto, aby byl zachován hierarchický princip. Model má i přes svou složitost stále ještě 17 stupňů volnosti a to zejména proto, že vysvětlovaná proměnná Aktivita je v něm zastoupena ve všech svých interakcích s vysvětlujícími proměnnými jen lineární složkou. Z toho důvodu jsou také v tabulkách 5.10.- 5.12c oba číselné sloupce stejné.

<VLOŽIT TABULKU 5.10>

Z tabulky 5.10 plyne, že šance 2 : 1 pro ženy je prakticky stejná jako pro muže v případě respondentů ve věku 18-29 let se vzděláním bez maturity a ve věku 30-44 let se vzděláním alespoň s maturitou. Ve všech ostatních případech je šance 2 : 1 větší pro ženy než pro muže. Totéž platí pro šanci 3 : 2. Tam, kde jsou šance pro ženy prakticky stejné jako pro muže, tam se podíl četností žen a mužů se vzrůstající náboženskou aktivitou prakticky nemění. Tam, kde jsou šance pro ženy větší než pro muže, tam se se vzrůstající náboženskou aktivitou zvětšuje četnost žen na úkor četnosti mužů. Tak na příklad uvažujme kategorii 60 a více let, vzdělání bez maturity. Je-li podíl četností žen a mužů, kteří nevykazují žádnou náboženskou aktivitu roven p , je podíl četností žen a mužů s

malou náboženskou aktivitou roven $2,52 * p$ a podíl žen a mužů s větší náboženskou aktivitou je roven $2,52^2 * p = 6,35 * p$.

<VLOŽIT TABULKU 5.11>

Z tabulky 5.11 plyne, že šance 2 : 1 a 3 : 2 je prakticky stejná pro oba typy vzdělání u mužů ve věku 18-29, 45-59, 60 a více let. Pouze u mužů ve věku 30-44 let jsou šance při vzdělání bez maturity podstatně menší než při vzdělání alespoň s maturitou. Je-li podíl četností mužů ve věku 30-44 let se vzděláním bez maturity a alespoň s maturitou, kteří nevykazují žádnou náboženskou aktivitu roven p , je tentýž podíl při malé náboženské aktivitě roven $0,45 p$ a při větší náboženské aktivitě je roven $0,45^2 * p = 0,20 * p$. Podobný jev pozorujeme u žen v nejmladší věkové kategorii. U žen ostatních věkových kategoriích jsou šance 2 : 1 a 3 : 2 větší při vzdělání bez maturity než při vzdělání alespoň s maturitou, takže s růstem náboženské aktivity pozorujeme růst četností žen se vzděláním bez maturity na úkor četností žen se vzděláním alespoň s maturitou.

<VLOŽIT TABULKU 5.12a>

Z tabulky 5.12a plyne, že u mužů se vzděláním bez maturity a u žen se vzděláním s maturitou jsou šance 2 : 1 a 3 : 2 pro věkovou kategorii 30-44 let prakticky stejné jako pro kategorii 18-29 let. U mužů se vzděláním alespoň s maturitou a u žen se vzděláním bez maturity jsou šance 2 : 1 a 3 : 2 větší pro kategorii 30-44 let než pro kategorii 18-29

let. Pro tyto dvě skupiny platí, že čím větší náboženská aktivita, tím větší je podíl $n(30-44) / n(18-29)$.

<VLOŽIT TABULKU 5.12b>

Z tabulky 5.12b je vidět, že u mužů s vyšším vzděláním jsou šance 2 : 1 a 3 : 2 menší pro věkovou kategorii 45-59 než pro věkovou kategorii 30-44. To znamená, že čím větší je náboženská aktivita, tím menší je podíl $n(45-59) / n(30-44)$, čili ubývá kategorie 45-59 let a přibývá kategorie 30-44 let. U mužů s nižším vzděláním a u žen je tomu naopak: s růstem náboženské aktivity roste podíl $n(45-59) / n(30-44)$, ovšem s různou intenzitou (nejrychleji u mužů s nižším vzděláním).

<VLOŽIT TABULKU 5.12c>

Z tabulky 5.12c plyne celkem jednoduchý závěr: Šance 2 : 1 a 3 : 2 jsou ve všech případech větší pro skupinu 60 a více let než pro skupinu 45-59 let. To znamená, že s růstem náboženské aktivity se zvětšují podíly $n(60 \text{ a více}) / n(45-59)$. Přibývá šedesátiletých a starších, ubývá respondentů ve věku 45-59 let. Intenzita zvětšování podílu těchto dvou kategorií je nezávislá na vzdělání.

ZÁVĚR

V těchto sociologických textech jsme se pokusili zmapovat první výsledky nejnovějšího českého výzkumu náboženství, který vznikl v rámci Mezinárodního projektu sociálního výzkumu (ISSP 2008). Naším cílem nebylo vysvětlit specifika české religiozity a jejích důvody, ale popsat její základní rysy tak, jak je zachycuje zmíněný výzkum. Zajímala nás přitom nejen frekvence náboženských aktivit a víra v Boha a další prvky křesťanského učení, ale i obecná víra v nadpřirozeno a působení nadpřirozených jevů.

Základní zjištění, které se prolíná celých textem a které potvrzuje starších výzkumy české religiozity je, že Češi sice neprojevují přílišný zájem o organizované církevní náboženství, to z nich však nečiní sekulární a racionální jedince. Naopak, data ISSP 2008 – stejně jako výsledky starších výzkumů jako např. ISSP 1998/1999 nebo DIN 2006 – ukazují, že je v Čechách masově rozšířená víra v nadpřirozeno magického charakteru (např. víra v amulety, věstce, léčitele nebo horoskopy). Kapitola 4 přitom ukazuje, že vzdělanější Češi nejsou vůči tomuto trendu nijak imunní.

Odpověď na otázku, proč velká část populace věří v existenci a působení nadpřirozených sil, v datech ISSP nenajdeme a můžeme o ní jen spekulovat. Je možné, že se za touto tendencí opravu skrývá zkušenost s komunistickým režimem. Nepředvídatelnost chování tohoto režimu a nemožnost ovlivňovat okolnosti svého života standardními prostředky tak opravdu mohla vést k zájmu o nástroje magie. Stejně je ale možné, že mají pravdu zastánci teorie náboženské mobilizace a že příčinu je třeba hledat v nelákavé nabídce českých církví, která zájemce o náboženské „produkty“ spíše

odrazuje než přitahuje. Je proto možné, že tito lidé hledají odpověď na své životní otázky raději mimo institucionalizované náboženství.

Tabulka 2.1. Česká populace podle náboženského vyznání, Sčítání lidu z roku 1950, 1991, 2001.

	1950		1991		2001	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Církev římskokatolická	6 792 046	76,3	4 021 385	39,0	2 740 780	26,8
Českobratrská církev evangelická	401 729	4,5	203 996	2,0	117 212	1,1
Československá církev husitská	946 813	10,6	178 036	1,7	99 103	1,0
Jiné církve nebo náboženské společnosti	212 694	2,4	120 317	1,0	330 991	3,2
Bez vyznání	519 962	5,8	4 112 864	39,9	6 039 991	59,0
Neudané	22 889	0,3	1 665 617	16,2	901 981	8,8
Celkem	8 896 133	100,0	10 302 215	100,0	10 230 060	100,0

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2.2. Rozdíly v počtu vyznávajících mezi roky 2001 a 1991 podle církví, Sčítání lidu

	Rozdíl v počtu	Relativní rozdíl
Bez vyznání	1 927 127	1,47
S vyznáním celkem	-1 235 646	0,73
Z toho:		
c. římskokatolická	-1 280 605	0,68
c. českobratrská evangelická	-86 784	0,57
c. československá husitská	-78 933	0,56
c. řeckokatolická	645	1,09
c. pravoslavná	3 614	1,19
bratrská jednota baptistů	1 078	1,42
c. advent. sedmého dne	2 083	1,27
c. bratrská	7 172	3,60
c. evangelická metodistická	-161	0,94
jednota bratrská	1 157	1,51
křesťanské sbory v ČR	3 910	2,30
c. novoapoštolská	22	1,05
c. starokatolická	-1 120	0,59
židovské náboženské obce	223	1,17
c. apoštolská v ČR a v SR	3 080	3,07
nábož. společnost čs. unitářů	-63	0,83
svědkové Jehovovi	8 587	1,59
ost. církve a nábož. společnosti	161 953	9,61
Celkem	-72 155	0,99

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2.3. Náboženské vyznání podle věku a podle pohlaví, Sčítání lidu 2001

	Věku									celkem
	-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+	
Muži										
S vyznáním	18,8	19,0	19,5	21,6	23,9	36,5	56,8	58,5	62,1	28,6
Bez vyznáním	69,8	72,8	71,7	68,8	66,7	54,1	35,8	35,8	31,6	62,2
Nezjištěno	11,4	8,3	8,9	9,6	9,3	9,4	7,4	5,7	6,3	9,2
Celkem N =	849 004	349 240	872 522	702 253	736 040	708 403	410 489	279 097	73 041	4 982 071
Ženy										
S vyznáním	19,7	21,2	21,6	22,7	28,2	45,2	66,0	68,3	70,3	35,5
Bez vyznáním	69,0	70,7	69,8	68,8	63,1	46,1	27,8	26,2	22,5	56,0
Nezjištěno	11,3	8,1	8,6	8,6	8,6	8,7	6,2	5,5	7,1	8,5
Celkem N =	91 027	26 970	72 016	57 869	63 019	64 877	30 734	24 610	12 293	5 247 989
Celkem										
S vyznáním	19,2	20,1	20,5	22,1	26,1	41,0	61,9	64,6	67,9	32,1
Bez vyznáním	69,4	71,8	70,8	68,8	64,9	50,0	31,4	29,9	25,2	59,0
Nezjištěno	11,4	8,2	8,7	9,1	9,0	9,1	6,7	5,6	6,9	8,8
Celkem N =	1 654 862	683 463	1 708 699	1 376 677	1 466 362	1 452 731	907 773	730 462	245 548	10 230 060

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2.4. Náboženské vyznání podle vyznání rodičů (v %)

Vyznání respondenta	Římskokat.	Jiné	Bez vyznání	Celkem	Římskokat.	Jiné	Bez vyznání
Vyznání matky							
Římskokat.	96.4	2.4	1.2	100.0	60.8	10.0	1.4
Jiné křesťanské	12.1	80.3	7.6	100.0	1.0	44.2	1.2
Bez vyznání	39.0	7.1	54.0	100.0	38.2	45.8	97.5
Celkem					100.0	100.0	100.0
N =	1344.0						
Vyznání matky							
Římskokat.	92.0	3.1	4.9	100.0	62.8	14.7	5.1
Jiné křesťanské	14.3	73.0	12.7	100.0	1.3	45.1	1.7
Bez vyznání	34.8	5.6	59.7	100.0	36.0	40.2	93.2
Celkem					100.0	100.0	100.0
N =	1285.0						
Vyznání obou rodičů*							
Římskokat.	98.86	0.68	0.46	100	65.21	3.95	0.54
Jiné křesťanské	9.43	84.91	5.66	100	0.75	59.21	0.81
Bez vyznání	36.51	4.52	58.97	100	34.04	36.84	98.65
Celkem					100.0	100.0	100.0
N =	1110						

Zdroj: ISSP 2008

* Pouze respondenti, jejichž rodiče měli stejné náboženské vyznání

Tabulka 2.5. Podíly vysokoškoláků v církvích podle pohlaví, Sčítání lidu 2001

	Muži	Ženy	Celkem
Bez vyznání	11,4	8,3	9,9
S vyznáním celkem	10,0	5,5	7,4
Z toho:			
c. římskokatolická	9,1	5,0	6,7
c. řeckokatolická	11,9	7,8	9,6
c. pravoslavná	19,6	16,2	17,7
c. českobratrská evangelická	14,8	8,4	11,0
c. československá husitská	12,5	5,4	8,0
Slezská c. evangelická a.v.	9,2	5,4	7,1
svědkové Jehovovi	6,0	3,5	4,5
ost. církve a nábož. společnosti	15,0	10,1	8,2
Celkem	10,8	7,1	8,9

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2.6 . Účast na bohoslužbách, muži a ženy pracující na plný úvazek

	Účast na bohoslužbách										
	nikdy		<1x za rok		1-2x za rok		několikrát za rok		častěji		celkem
	%	a.r.	%	a.r.	%	a.r.	%	a.r.	%	a.r.	%
Muž	58,2	4,2	12,3	0,3	13,6	-2,2	6,5	-1,6	9,4	-2,8	100,0
Žena	44,8	-4,2	11,6	-0,3	18,9	2,2	9,3	1,6	15,4	2,8	100,0
Celkem	51,5		12,0		16,2		7,9		12,4		100,0

Zdroj: DIN 2006

a.r. = adjustovaná residua

Tabulka 2.7. Sympatie k církvím a náboženstvím

	Průměr	St. odchylka	Četnosti odp. 1-7	Nevím/Neznám
Buddhismus	3,28	1,987	989	100
Islám	1,75	1,274	1032	83
Křesťanství	4,42	2,057	1117	26
Katolicismus	3,84	1,996	1025	94
Protestantismus	3,49	1,879	1008	98
Židovství	3,11	1,751	1022	61
Svědkové	1,49	1,170	1080	51
Jehovovi				
New age	1,82	1,553	502	576
Novopohanství	2,49	1,831	585	493

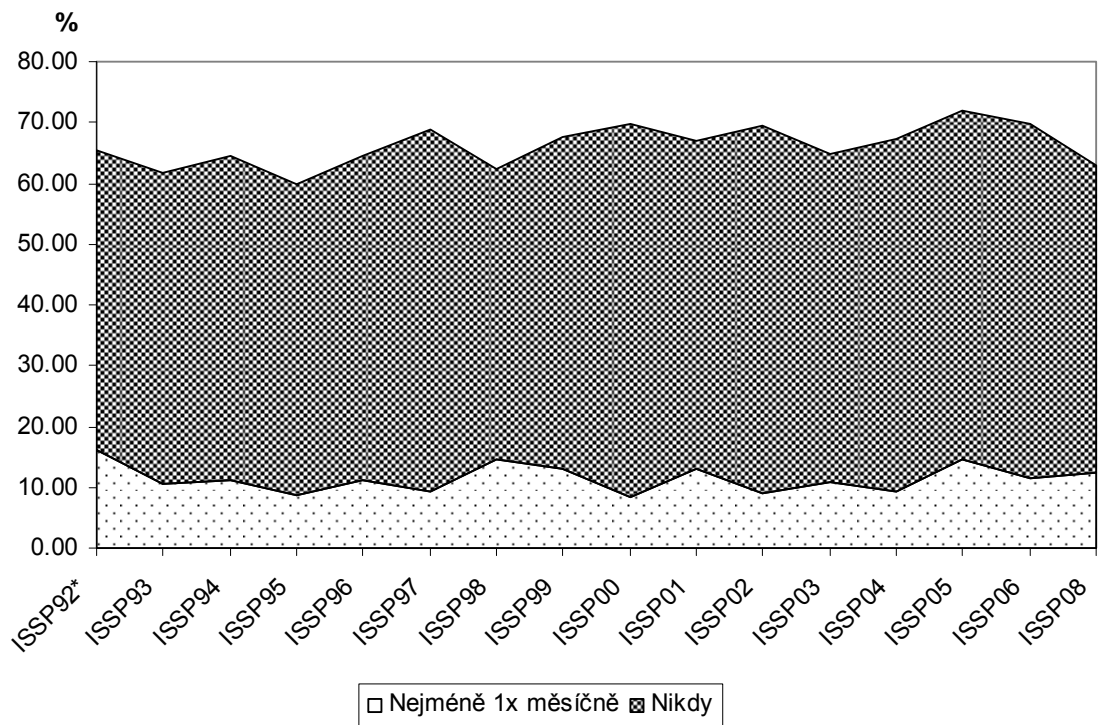
Zdroj: DIN 2006

Tabulka 2.8. Faktorové zátěže po rotaci.

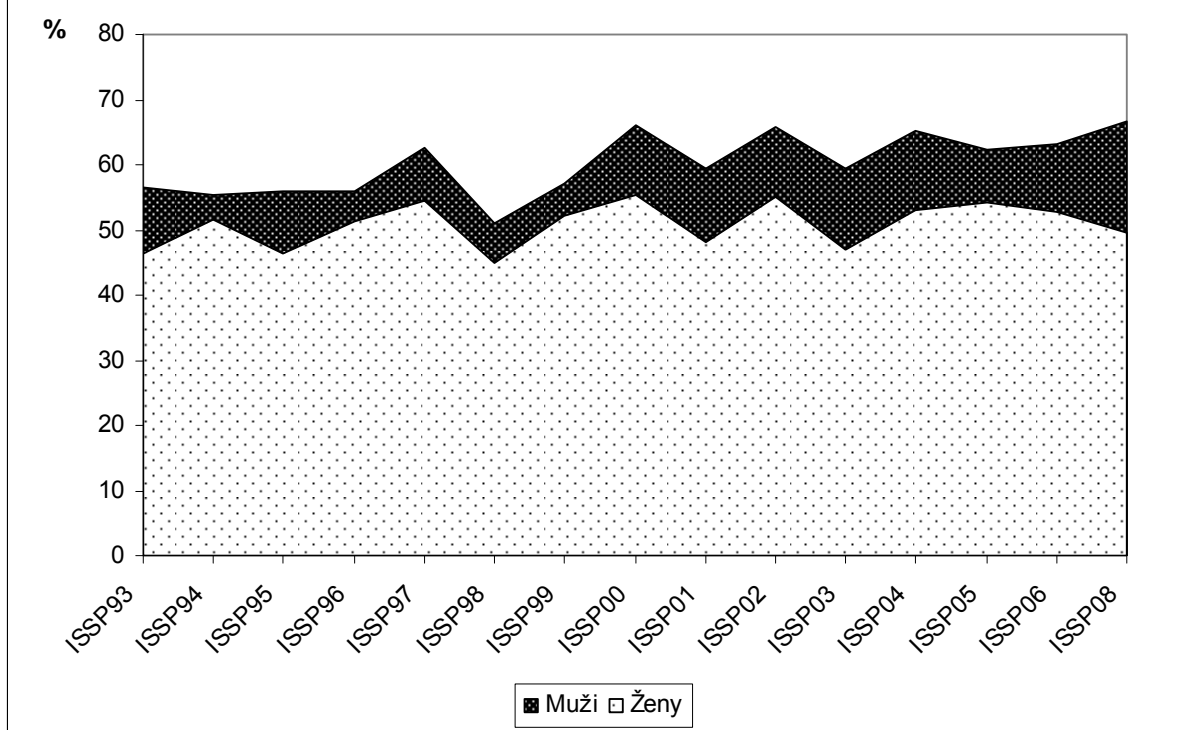
Proměnná	Faktor 1	Faktor 2
Buddhismus	0,639	0,346
Islám	0,704	0,183
Křesťanství	0,125	0,885
Katolicismus	0,149	0,889
Protestantismus	0,320	0,793
Židovství	0,507	0,597
Svědkové Jehovovi	0,733	0,043
New age	0,852	0,228
Novopohanství	0,796	0,278

Zdroj: DIN 2006

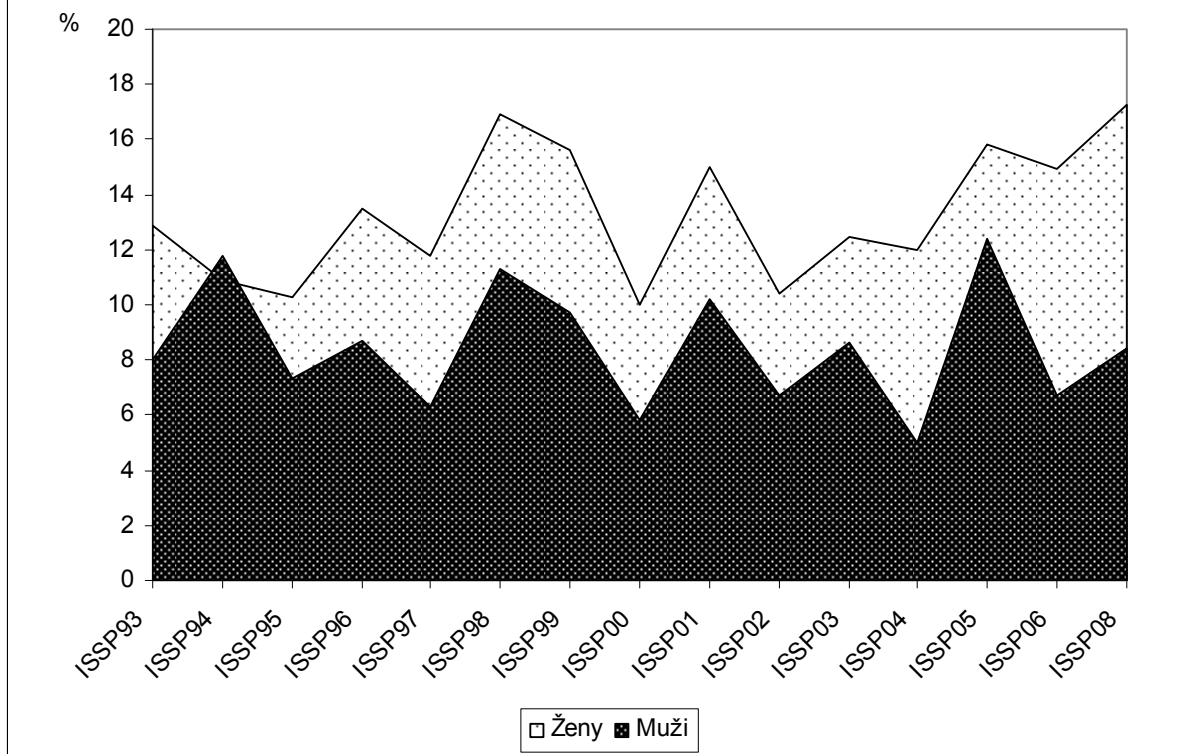
Graf 2.1. Návštěvnost bohoslužeb v ČR v letech 1992-2008

Graf 2.2. Podíly mužů a žen, kteří nikdy nechodí na bohoslužby

Graf 2.3. Podíly mužů a žen, kteří chodí na bohoslužby nejméně 1x měsíčně

Tabulka 3.1. Přehled použitých otázek z výzkumu ISSP 2008

Věříte v posmrtný život?	POSMRT	
Věříte v nebe?	NEBE	
Věříte v peklo?	PEKLO	1 – rozhodně ano
Věříte v náboženské zázraky?	ZÁZRAK	2 – pravděpodobně ano
Věříte v reinkarnaci (převtělování) – rození se znovu a znovu na tento svět?	REINKA	3 – pravděpodobně ne
Věříte v nirvanu?	NIRV	4 – rozhodně ne
Věříte v nadpřirozené působení zesnulých předků?	ZESNUL	
Amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí.	AMULET	1 – rozhodně je to pravda
Někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost.	VĚŠTEC	2 – pravděpodobně to není pravda
Někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha.	LÉČIT	3 – pravděpodobně to není pravda
Hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka.	HVĚZDY	4 – rozhodně to není pravda
Který výrok nejlépe vystihuje váš názor na Boha.	BŮH	1 – nevěřím v Boha 2 – nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit 3 – nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc 4 – někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy že ne 5 – i když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím 6 – vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom
Který z výroků nejlépe popisuje vaši víru v Boha?	VÍRBOH	1 – nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřila 2 – nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřila 3 – věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřila 4 – věřím v Boha a vždycky jsem věřila

Tabulka 3.2. Představa Boha a stabilita víry v Boha (v %)

Víra v Boha	%
Nevěřím v Boha	40,3
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	14,8
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	16,3
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy že ne	6,9
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	10,5
Vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom	11,3
Celkem	100,0
Stabilita víry v Boha	%
Nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřil/a	60,4
Nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a	11,4
Věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a	4,9
Věřím v Boha a vždycky jsem věřil/a	23,3
Celkem	100,0

Zdroj: ISSP 2008

Pozn. Odhady založené na převážených datech

Tabulka 3.3a. Souhlas s religiózními výroky (v %)

	ISSP 2008					DIN 2006				
	Ano		Ne		Celkem	Ano		Ne		Celkem
	rozhodně	pravděp.	pravděp.	rozhodně		rozhodně	pravděp.	pravděp.	rozhodně	
POSMRT	9,5	17,3	23,9	49,3	100,0	11,9	24,2	26,4	37,5	100,0
NEBE	8,5	14,3	20,5	56,6	100,0	10,2	16,0	49,3	24,5	100,0
PEKLO	6,4	11,7	20,4	61,6	100,0	8,3	13,2	24,8	53,7	100,0
ZÁZRAK	6,7	16,3	24,2	52,8	100,0	8,4	18,6	26,1	46,8	100,0
AMULET	8,5	38,3	31,4	21,9	100,0	5,6	37,0	27,0	30,3	100,0
HVĚZDY	8,0	31,9	35,0	25,1	100,0	9,6	36,5	26,3	27,6	100,0
VĚŠTEC	9,3	39,7	30,7	20,3	100,0	10,8	42,2	24,0	23,0	100,0
LÉČIT	10,1	35,6	27,2	27,2	100,0	9,3	31,8	25,3	33,6	100,0
REINKA	3,6	12,1	23,1	61,3	100,0					
NIRV	2,4	8,4	22,7	66,5	100,0					
ZESNUL	4,2	14,6	22,0	59,2	100,0					

Zdroj: ISSP 2008, DIN 2006

Pozn. Odhady založené na převážených datech

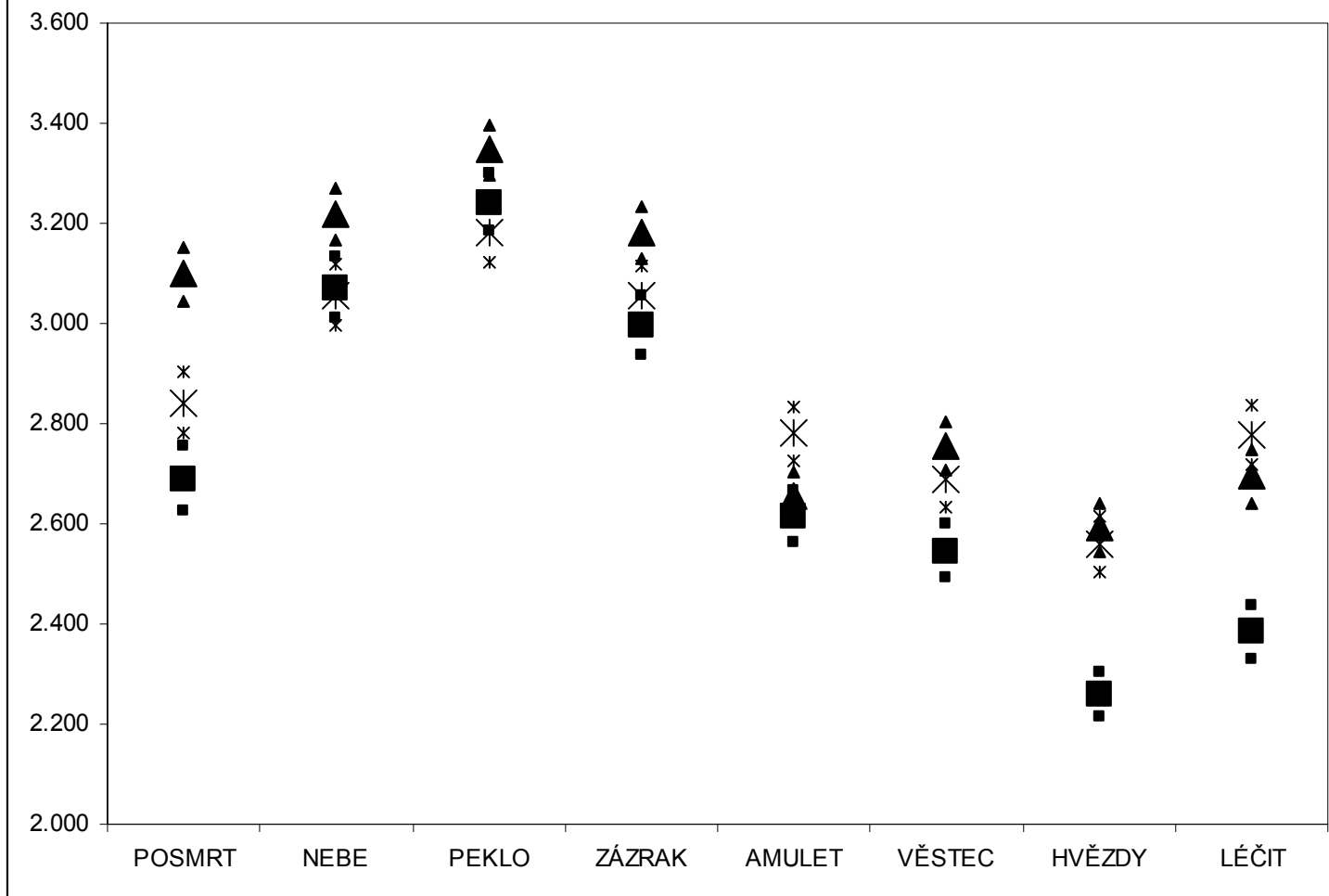
Tabulka 3.3b. Souhlas s religiálními výroky (v %)

	ISSP 1999					EVS 1999		
	Rozhodně ano	Pravděp. ano	Pravděp. ne	Rozhodně ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
POSMRT	17,1	25,9	23,8	33,2	100,0	35,9	64,1	100,0
NEBE	11,0	18,7	22,4	48,0	100,0	20,6	79,4	100,0
PEKLO	8,2	14,1	22,5	55,3	100,0	13,1	86,9	100,0
ZÁZRAK	11,2	21,1	24,8	42,9	100,0			
AMULET	8,4	41,2	31,5	19,0	100,0			
HVĚZDY	10,9	39,1	30,2	19,9	100,0			
VĚŠTEC	11,9	57,8	20,9	9,5	100,0			
LÉČIT	13,1	48,1	23,4	15,4	100,0			

Zdroj: ISSP 1999, EVS 1999

Pozn. Odhady založené na převážených datech

Graf 3.1. Průměr odpovědí na religiózní výroky a odpovídající intervaly spolehlivosti

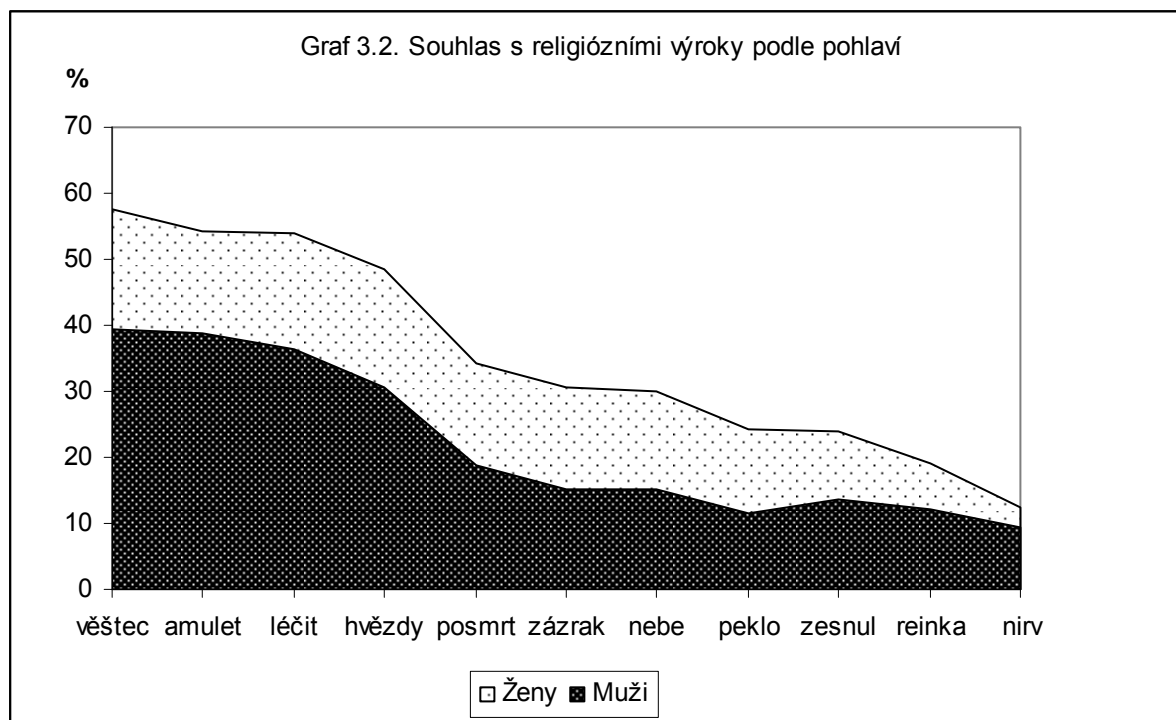
Pozn.: trojúhelník – ISSP 2008, hvězdička – DIN 2006, čtverec – ISSP 1998/1999

Tabulka 3.4. Víra v Boha podle pohlaví (v %)

	Muži	Ženy
Nevěřím v Boha	48.3	32.9
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	16.8	12.9
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	13.9	18.5
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy že ne	5.7	7.9
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	8.2	12.7
Vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom	7.1	15.2
Celkem	100.0	100.0

Pozn. Odhady založené na převážených datech

Zdroj: ISSP 2008

Zdroj: ISSP 2008

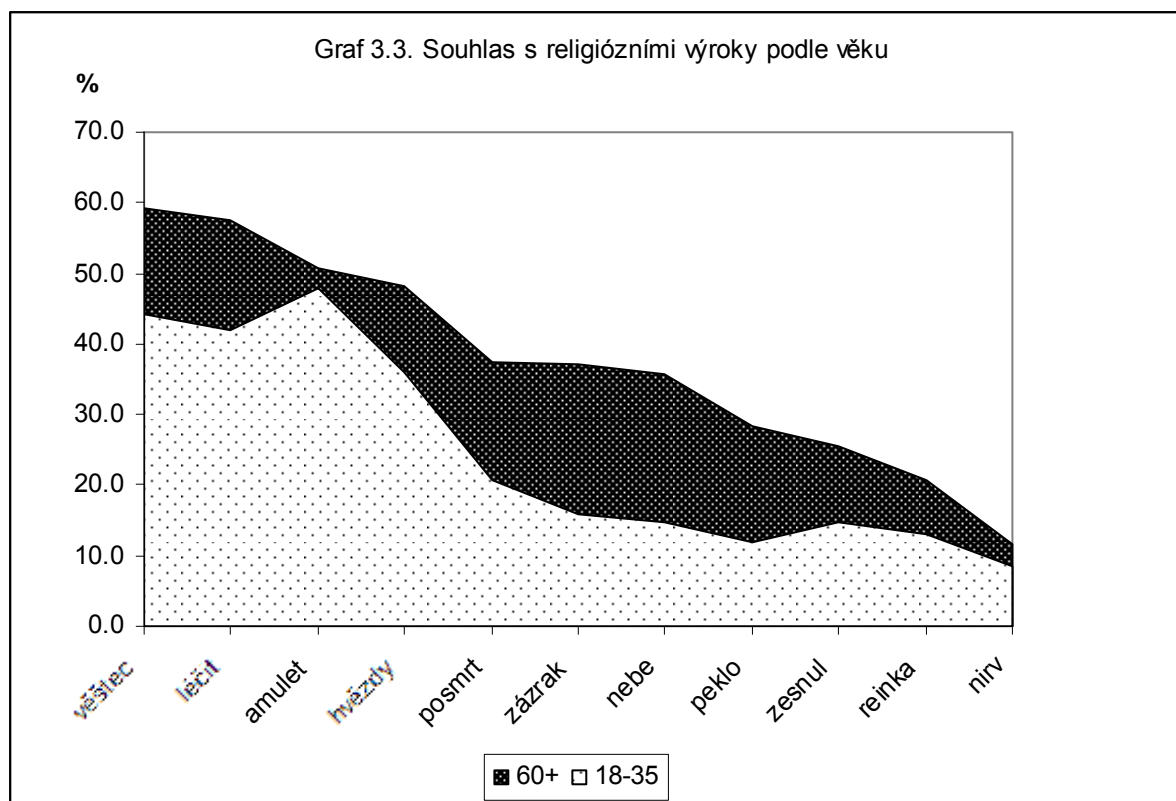
Tabulka 3.5. Víra v Boha podle věku (v %)*

	Věk				
	18-30	31-40	41-50	51-60	60+
Nevěřím	49,7	51,1	37,7	41,8	23,7
Vím a nepochybuji	4,4	8,7	8,0	12,6	20,7

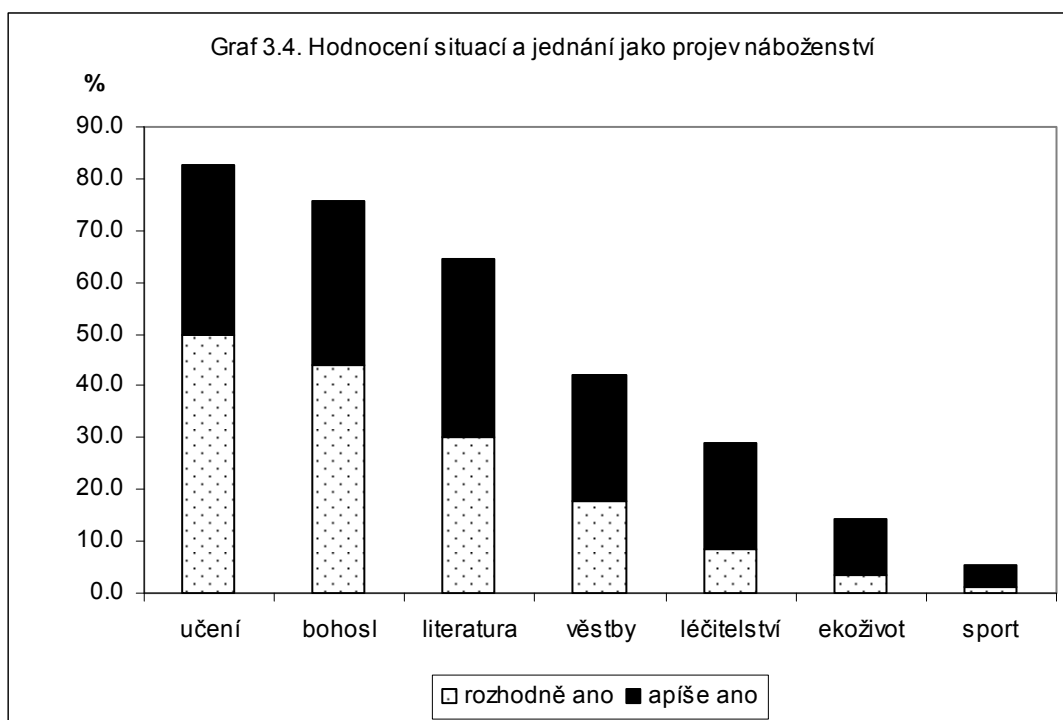
* přesné znění otázek viz Tabulku 3.1

Zdroj: ISSP 2008

Pozn. Odhady založené na převážených datech

Zdroj: ISSP 2008

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.1. Faktorové zátěže (po rotaci) získané metodou hlavních komponent

Proměnná	Faktor 1	Faktor2	Faktor3
POSMRT	0,789	0,148	0,404
NEBE	0,904	0,136	0,224
PEKLO	0,889	0,070	0,228
ZÁZRAK	0,776	0,223	0,337
REINKA	0,271	0,205	0,837
AMULET	0,068	0,802	0,176
VĚŠTEC	0,202	0,852	0,144
LÉČIT	0,159	0,743	0,102
HVĚZDY	0,158	0,802	0,178
NIRV	0,224	0,150	0,856
ZESNUL	0,358	0,248	0,717
VÍRBOH	0,815	0,242	0,091

Zdroj: ISSP 2008.

Rotované řešení.

Tabulka 4.2. Rozdělení proměnných KŘEŠŤANSTVÍ, MAGIE, VÝCHOD

Hodnota	KŘEŠŤANSTVÍ		MAGIE		VÝCHOD	
	Četnost	Procento	Četnost	Procento	Četnost	Procento
Malá víra	688	58,2	273	23,1	812	68,0
Střední víra	207	17,5	253	21,4	254	21,3
Velká víra	288	24,3	658	55,6	128	10,7
Celkem	1183	100,0	1184	100,0	1194	100,0

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.3. Poměry šancí žen a mužů v kategoriích proměnných Vzdělání a Věk pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ.¹

Vzdělání	Věk	šance (2 : 1 žena) /	šance (3 : 2 žena) /
		šance (2 : 1 muž)	šance (3 : 2 muž)
bez maturity	18-29	1,33	1,33
	30-44	1,33	1,33
	45-59	1,33	1,33
	60 a více	2,41	2,41
alespoň maturita	18-29	1,33	1,33
	30-44	1,33	1,33
	45-59	1,33	1,33
	60 a více	2,41	2,41

Zdroj: ISSP 2008

¹ šance (2 : 1 | žena) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 \mid \text{Pohlaví} = \text{žena}) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 \mid \text{Pohlaví} = \text{žena})$, šance (2 : 1 | muž) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 \mid \text{Pohlaví} = \text{muž}) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 \mid \text{Pohlaví} = \text{muž})$. Obdobně pro šance (3 : 2 | žena), šance (3 : 2 | muž). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

Tabulka 4.4. Poměry šancí respondentů se vzděláním bez maturity a alespoň s maturitou v kategoriích proměnných Pohlaví a Věk pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ.²

Pohlaví	Věk	šance (2 : 1 bm) / šance (3 : 2 bm) /	
		šance (2 : 1 am)	šance (3 : 2 am)
Muž	18-29	1,20	0,64
	30-44	1,20	0,64
	45-59	2,01	1,07
	60 a více	2,01	1,07
Žena	18-29	1,20	0,64
	30-44	1,20	0,64
	45-59	2,01	1,07
	60 a více let	2,01	1,07

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.5a. Poměry šancí respondentů ve věku 30-44 let a 18-29 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ.³

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 30-44) / šance (3:2 30-44) /	
		šance (2:1 18-29)	šance (3:2 18-29)
muž	bez maturity	1,61	0,85
	alespoň maturita	1,61	0,85
žena	bez maturity	1,61	0,85
	alespoň maturita	1,61	0,85

Zdroj: ISSP 2008

² šance (2 : 1 | bm) = n (KŘEŠŤANSTVÍ = 2 | Vzdělání = bez maturity) / n (KŘEŠŤANSTVÍ = 1 | Vzdělání = bez maturity), šance (2 : 1 | am) = n (KŘEŠŤANSTVÍ = 2 | Vzdělání = alespoň maturita) / n (KŘEŠŤANSTVÍ = 1 | Vzdělání = alespoň maturita). Obdobně pro šance (3 : 2 | bm), šance (3 : 2 | am). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

³ šance (2 : 1 | 30-44) = n (KŘEŠŤANSTVÍ = 2 | Věk = 30-44) / n (KŘEŠŤANSTVÍ = 1 | Věk = 30-44), šance (2 : 1 | 18-29) = n (KŘEŠŤANSTVÍ = 2 | Věk = 18-29) / n (KŘEŠŤANSTVÍ = 1 | Věk = 18-29). Obdobně pro šance (3 : 2 | 30-44), šance (3 : 2 | 18-29). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

Tabulka 4.5b. Poměry šancí respondentů ve věku 45-59 let a 30-44 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou KŘESŤANSTVÍ.⁴

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 45-59) / šance (2:1 30-44)	šance (3:2 45-59) / šance (3:2 30-44)
muž	bez maturity	0,79	3,22
	alespoň maturita	0,47	1,92
žena	bez maturity	0,79	3,22
	alespoň maturita	0,47	1,92

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.5c. Poměry šancí respondentů ve věku 60 a více let a 45-59 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou KŘESŤANSTVÍ.⁵

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 60+) / šance (2:1 45-59)	šance (3:2 60+) / šance (3:2 45-59)
muž	bez maturity	1,23	0,81
	alespoň maturita	1,23	0,81
žena	bez maturity	2,22	1,46
	alespoň maturita	2,22	1,46

Zdroj: ISSP 2008

⁴ šance (2 : 1 | 45-59) = n (KŘESŤANSTVÍ = 2 | Věk = 45-59) / n (KŘESŤANSTVÍ = 1 | Věk = 45-59), šance (2 : 1 | 30-44) = n (KŘESŤANSTVÍ = 2 | Věk = 30-44) / n (KŘESŤANSTVÍ = 1 | Věk = 30-44). Obdobně pro šance (3 : 2 | 45-59), šance (3 : 2 | 30-44). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

⁵ šance (2 : 1 | 60+) = n (KŘESŤANSTVÍ = 2 | Věk = 60+) / n (KŘESŤANSTVÍ = 1 | Věk = 60+), šance (2 : 1 | 45-59) = n (KŘESŤANSTVÍ = 2 | Věk = 45-59) / n (KŘESŤANSTVÍ = 1 | Věk = 45-59). Obdobně pro šance (3 : 2 | 60+), šance (3 : 2 | 45-59). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

Tabulka 4.6. Poměry šancí žen a mužů v kategoriích proměnné Věk pro proměnnou MAGIE.⁶

Věk	šance (2 : 1 žena) / šance (2 : 1 muž)	šance (3 : 2 žena) / šance (3 : 2 muž)
18-29	1,20	2,89
30-44	0,71	1,71
45-59	0,97	2,34
60 a více	0,97	2,34

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.7a. Poměry šancí věkových kategorií 30-44 a 18-29 v kategoriích proměnné Pohlaví pro proměnnou MAGIE.⁷

Pohlaví	šance (2 : 1 30-44) / šance (2 : 1 18-29)	šance (3 : 2 30-44) / šance (3 : 2 18-29)
muž	1,30	1,30
žena	0,77	0,77

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.7b. Poměry šancí věkových kategorií 45-59 a 30-44 v kategoriích proměnné pohlaví pro proměnnou MAGIE.⁸

Pohlaví	šance (2 : 1 45-59) / šance (2 : 1 30-44)	šance (3 : 2 45-59) / šance (3 : 2 30-44)
muž	0,72	0,72
žena	0,98	0,98

Zdroj: ISSP 2008

⁶ šance (2 : 1 | žena) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Pohlaví} = \text{žena}) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Pohlaví} = \text{žena})$, šance (2 : 1 | muž) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Pohlaví} = \text{muž}) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Pohlaví} = \text{muž})$. Obdobně pro šance (3 : 2 | žena), šance (3 : 2 | muž). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

⁷ šance (2 : 1 | 30-44) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Věk} = 30-44) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Věk} = 30-44)$, šance (2 : 1 | 18-29) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Věk} = 18-29) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Věk} = 18-29)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | 30-44), šance (3 : 2 | 18-29). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

⁸ šance (2 : 1 | 45-59) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Věk} = 45-59) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Věk} = 45-59)$, šance (2 : 1 | 30-44) = $n(\text{MAGIE} = 2 \mid \text{Věk} = 30-44) / n(\text{MAGIE} = 1 \mid \text{Věk} = 30-44)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | 45-59), šance (3 : 2 | 30-44). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

Tabulka 4.7c. Poměry šancí věkových kategorií 60 a více let a 45-59 let v kategoriích proměnné Pohlaví pro proměnnou MAGIE.⁹

Pohlaví	šance (2 : 1 60 a více) / šance (2 : 1 45-59)	šance (3 : 2 60 a více) / šance (3 : 2 45-59)
muž	1,39	1,39
žena	1,39	1,39

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.8. Poměry šancí žen a mužů v kategoriích proměnné Vzdělání pro proměnnou VÝCHOD.¹⁰

Vzdělání	šance (2 : 1 žena) / šance (2 : 1 muž)	šance (3 : 2 žena) / šance (3 : 2 muž)
bez maturity	1,34	1,34
alespoň maturita	1,34	1,34

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 4.9. Poměry šancí kategorií vzdělání bez maturity a alespoň maturita v kategoriích proměnné Pohlaví pro proměnnou VÝCHOD.¹¹

Pohlaví	šance (2 : 1 bm) / šance (2 : 1 am)	šance (3 : 2 bm) / šance (3 : 2 am)
muž	1,16	1,16
žena	1,16	1,16

Zdroj: ISSP 2008

⁹ šance (2 : 1 | 60+) = n (MAGIE = 2 | Věk = 60+) / n (MAGIE = 1 | Věk = 60+), šance (2 : 1 | 45-59) = n (MAGIE = 2 | Věk = 45-59) / n (MAGIE = 1 | Věk = 45-59). Obdobně pro šance (3 : 2 | 60+), šance (3 : 2 | 45-59). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

¹⁰ šance (2 : 1 | žena) = n (VÝCHOD = 2 | Pohlaví = žena) / n (VÝCHOD = 1 | Pohlaví = žena), šance (2 : 1 | muž) = n (VÝCHOD = 2 | Pohlaví = muž) / n (VÝCHOD = 1 | Pohlaví = muž). Obdobně pro šance (3 : 2 | žena), šance (3 : 2 | muž). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

¹¹ šance (2 : 1 | bm) = n (VÝCHOD = 2 | Vzdělání = bez maturity) / n (VÝCHOD = 1 | Vzdělání = bez maturity), šance (2 : 1 | am) = n (VÝCHOD = 2 | Vzdělání = alespoň maturita) / n (VÝCHOD = 1 | Vzdělání = alespoň maturita). Obdobně pro šance (3 : 2 | bm), šance (3 : 2 | am). Písmeno “n” označuje četnost, symbol “|” čteme “za předpokladu”.

Tabulka 5.1. Rozdělení proměnných Děťství a Současnost, tj. míra náboženské socializace v dětství a míra religiozity v současnosti

Děťství			Současnost		
	četnost	procenta		četnost	procenta
1	576	40,8	1	743	51,1
2	209	14,8	2	251	17,3
3	626	44,4	3	461	31,7
celkem	1411	100,0	celkem	1455	100,0

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.2. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství malou roli a žádnou roli v kategoriích proměnné Děťství pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ¹²

Děťství	šance (2 : 1 malá role) / šance (2 : 1 žádná role)	šance (3 : 2 malá role) / šance (3 : 2 žádná role)
žádný vliv náboženství	3,70	3,70
malý vliv náboženství	2,02	2,02
větší vliv náboženství	2,02	2,02

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.3. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství větší roli a malou roli v kategoriích proměnné Děťství pro proměnnou KŘEŠŤANSTVÍ¹³

Děťství	šance (2 : 1 větší role) / šance (2 : 1 malá role)	šance (3 : 2 větší role) / šance (3 : 2 malá role)
žádný vliv náboženství	3,37	3,37
malý vliv náboženství	3,37	3,37
větší vliv náboženství	5,76	5,76

Zdroj: ISSP 2008

¹² Šance (2 : 1 | malá role) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 | \text{Současnost} = 2) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 | \text{Současnost} = 2)$, šance (2 : 1 | žádná role) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 | \text{Současnost} = 1) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 | \text{Současnost} = 1)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | malá role), šance (3 : 2 | žádná role).

¹³ Šance (2 : 1 | větší role) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 | \text{Současnost} = 2) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 | \text{Současnost} = 2)$, šance (2 : 1 | malá role) = $n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 2 | \text{Současnost} = 1) / n(\text{KŘEŠŤANSTVÍ} = 1 | \text{Současnost} = 1)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | větší role), šance (3 : 2 | menší role).

Tabulka 5.4. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství malou roli a žádnou roli v kategoriích proměnné Dětství pro proměnnou MAGIE¹⁴

Dětství	šance (2 : 1 malá role) / šance (2 : 1 žádná role)	šance (3 : 2 malá role) / šance (3 : 2 žádná role)
žádný vliv náboženství	1,52	1,52
malý vliv náboženství	1,52	1,52
větší vliv náboženství	1,52	1,52

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.5. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství větší roli a malou roli v kategoriích proměnné Dětství pro proměnnou MAGIE¹⁵.

Dětství	šance (2 : 1 větší role) / šance (2 : 1 malá role)	šance (3 : 2 větší role) / šance (3 : 2 malá role)
žádný vliv náboženství	1,48	1,48
malý vliv náboženství	1,48	1,48
větší vliv náboženství	1,48	1,48

Zdroj: ISSP 2008

¹⁴ Šance (2 : 1 | malá role) = $n(\text{MAGIE} = 2 | \text{Současnost} = 2) / n(\text{MAGIE} = 1 | \text{Současnost} = 2)$, šance (2 : 1 | žádná role) = $n(\text{MAGIE} = 2 | \text{Současnost} = 1) / n(\text{MAGIE} = 1 | \text{Současnost} = 1)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | malá role), šance (3 : 2 | žádná role)

¹⁵ Šance (2 : 1 | větší role) = $n(\text{MAGIE} = 2 | \text{Současnost} = 3) / n(\text{MAGIE} = 1 | \text{Současnost} = 3)$, šance (2 : 1 | menší role) = $n(\text{MAGIE} = 2 | \text{Současnost} = 2) / n(\text{MAGIE} = 1 | \text{Současnost} = 2)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | větší role), šance (3 : 2 | malá role).

Tabulka 5.6. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství malou roli a žádnou roli v kategoriích proměnné Dětství pro proměnnou VÝCHOD¹⁶

Dětství	šance (2 : 1 malá role) / šance (2 : 1 žádná role)	šance (3 : 2 malá role) / šance (3 : 2 žádná role)
žádný vliv náboženství	1,72	1,72
malý vliv náboženství	1,72	1,72
větší vliv náboženství	1,72	1,72

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.7. Poměry šancí respondentů pro které hraje náboženství větší roli a malou roli v kategoriích proměnné Dětství pro proměnnou VÝCHOD¹⁷

Dětství	šance (2 : 1 větší role) / šance (2 : 1 malá role)	šance (3 : 2 větší role) / šance (3 : 2 malá role)
žádný vliv náboženství	1,04	1,04
malý vliv náboženství	1,04	1,04
větší vliv náboženství	2,34	2,34

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.8. Poměry šancí respondentů, na které mělo v dětství náboženství malý vliv a žádný vliv v kategoriích proměnné Pohlaví pro proměnnou Aktivita.¹⁸

Pohlaví	šance (2 : 1 malý vliv) / šance (2 : 1 žádný vliv)	šance (3 : 2 malý vliv) / šance (3 : 2 žádný vliv)
muž	6,95	1,00
žena	6,95	1,00

Zdroj: DIN 2006

¹⁶ Šance (2 : 1 | malá role) = n (VÝCHOD = 2 | Současnost = 2) / n (VÝCHOD = 1 | Současnost = 2), šance (2 : 1 | žádná role) = n (VÝCHOD = 2 | Současnost = 1) / n (VÝCHOD = 1 | Současnost = 1). Obdobně pro šance (3 : 2 | malá role), šance (3 : 2 | žádná role)

¹⁷ Šance (2 : 1 | větší role) = n (VÝCHOD = 2 | Současnost = 3) / n (VÝCHOD = 1 | Současnost = 3), šance (2 : 1 | menší role) = n (VÝCHOD = 2 | Současnost = 2) / n (VÝCHOD = 1 | Současnost = 2). Obdobně pro šance (3 : 2 | větší role), šance (3 : 2 | malá role).

¹⁸ šance (2 : 1 | malý vliv) = n (Aktivita = 2 | Dětství = 2) / n (Aktivita = 1 | Dětství = 2), šance (2 : 1 | žádný vliv) = n (Aktivita = 2 | Dětství = 1) / n (Aktivita = 1 | Dětství = 1). Obdobně pro šance (3 : 2 | malý vliv), šance (3 : 2 | žádný vliv). Písmeno „n“ označuje četnost, symbol „|“ čteme „za předpokladu“.

Tabulka 5.9. Poměry šancí respondentů, na které mělo v dětství náboženství větší vliv a malý vliv v kategoriích proměnné Pohlaví pro proměnnou Aktivita.¹⁹

Pohlaví	šance (2 : 1 větší vliv) /	šance (3 : 2 větší vliv) /
	šance (2 : 1 malý vliv)	šance (3 : 2 malý vliv)
muž	3,41	9,42
žena	3,41	9,42

Zdroj: DIN 2006

Tabulka 5.10. Poměry šancí žen a mužů v kategoriích proměnných Věk a Vzdělání pro proměnnou Aktivita²⁰

Věk	Vzdělání	šance (2 : 1 žena) /	šance (3 : 2 žena) /
		šance (2 : 1 muž)	šance (3 : 2 muž)
18-29	bez maturity	0,96	0,96
	alespoň maturita	1,98	1,98
30-44	bez maturity	2,33	2,33
	alespoň maturita	0,91	0,91
45-59	bez maturity	1,69	1,69
	alespoň maturita	1,31	1,31
60 a více	bez maturity	2,52	2,52
	alespoň maturita	1,95	1,95

Zdroj: ISSP 2008

¹⁹ šance (2 : 1 | větší vliv) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Dětství} = 3) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Dětství} = 3)$, šance (2 : 1 | malý vliv) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Dětství} = 2) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Dětství} = 2)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | větší vliv), šance (3 : 2 | malý vliv). Písmeno „n“ označuje četnost, symbol „|“ čteme „za předpokladu“.

²⁰ Šance (2 : 1 | žena) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Pohlaví} = \text{žena}) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Pohlaví} = \text{žena})$, šance (2 : 1 | muž) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Pohlaví} = \text{muž}) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Pohlaví} = \text{muž})$. Obdobně pro šance (3 : 2 | žena), šance (3 : 2 | muž)

Tabulka 5.11. Poměry šancí respondentů se vzděláním bez maturity a alespoň s maturitou v kategoriích proměnných Pohlaví a Věk pro proměnnou Aktivita²¹

Pohlaví	Věk	šance (2 : 1 bm) / šance (2 : 1 am)	šance (3 : 2 bm) / šance (3 : 2 am)
muž	18-29	0,94	0,94
	30-44	0,45	0,45
	45-59	1,07	1,07
	60 a více	1,07	1,07
žena	18-29	0,46	0,46
	30-44	1,16	1,16
	45-59	1,39	1,39
	60 a více let	1,39	1,39

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.12a. Poměry šancí respondentů ve věku 30-44 a 18-29 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou Aktivita²²

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 30-44) / šance (2:1 18-29)	šance (3:2 30-44) / šance (3:2 18-29)
muž	bez maturity	0,99	0,99
	alespoň maturita	2,05	2,05
žena	bez maturity	2,38	2,38
	alespoň maturita	0,94	0,94

Zdroj: ISSP 2008

²¹ Šance (2 : 1 | bez maturity) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Vzdělání} = \text{bez maturity}) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Vzdělání} = \text{bez maturity})$, šance (2 : 1 | alespoň maturita) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Vzdělání} = \text{alespoň maturita}) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Vzdělání} = \text{alespoň maturita})$. Obdobně pro šance (3 : 2 | bez maturity), šance (3 : 2 | alespoň maturita).

²² Šance (2 : 1 | 30-44) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Věk} = 30-44) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Věk} = 30-44)$, šance (2 : 1 | 18-29) = $n(\text{Aktivita} = 2 | \text{Věk} = 18-29) / n(\text{Aktivita} = 1 | \text{Věk} = 18-29)$. Obdobně pro šance (3 : 2 | 30-44), šance (3 : 2 | 18-29).

Tabulka 5.12b. Poměry šancí respondentů ve věku 45-59 a 30-44 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou Aktivita²³

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 45-59) / šance (2:1 30-44)	šance (3:2 45-59) / šance (3:2 30-44)
muž	bez maturity	1,97	1,97
	alespoň maturita	0,82	0,82
žena	bez maturity	1,43	1,43
	alespoň maturita	1,19	1,19

Zdroj: ISSP 2008

Tabulka 5.12c. Poměry šancí respondentů ve věku 60 a více let a 45-59 let v kategoriích proměnných Pohlaví a Vzdělání pro proměnnou Aktivita²⁴

Pohlaví	Vzdělání	šance (2:1 60+) / šance (2:1 45-59)	šance (3:2 60+) / šance (3:2 45-59)
muž	bez maturity	1,32	1,32
	alespoň maturita	1,32	1,32
žena	bez maturity	1,97	1,97
	alespoň maturita	1,97	1,97

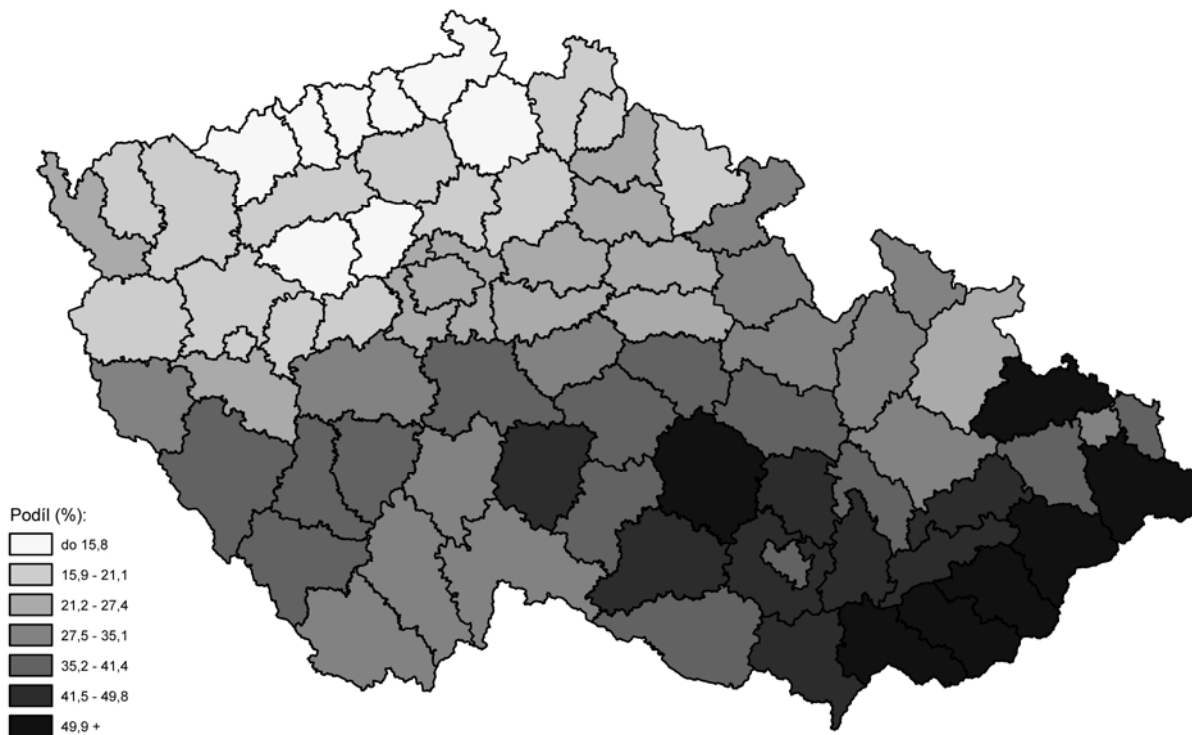
Zdroj: ISSP 2008

²³ Šance (2 : 1 | 45-59) = n (Aktivita = 2 | Věk = 45-59) / n (Aktivita = 1 | Věk = 45-59), šance (2 : 1 | 30-44) = n (Aktivita = 2 | Věk = 30-44) / n (Aktivita = 1 | Věk = 30-44). Obdobně pro šance (3 : 2 | 45-59), šance (3 : 2 | 30-44).

²⁴ Šance (2 : 1 | 60 a více) = n (Aktivita = 2 | Věk = 60 a více) / n (Aktivita = 1 | Věk = 60 a více), šance (2 : 1 | 45-59) = n (Aktivita = 2 | Věk = 45-59) / n (Aktivita = 1 | Věk = 45-59). Obdobně pro šance (3 : 2 | 60 a více), šance (3 : 2 | 45-59).

Podíl obyvatel s náboženským vyznáním z obyvatel celkem k 1. 3. 2001

PŘÍLOHA I

Polynomiální kontrasty - příklad s jednou vysvětlující proměnnou.

Uvažujme jen proměnnou První (vysvětlovaná) a Pohlaví (vysvětlující). V modelu jsou přítomné efekty První, První(1) * Pohlaví. Pro proměnnou první byl použit polynomiální kontrast.

Výsledky: podíl očekávaných četností žen a mužů za tohoto modelu v jednotlivých kategoriích proměnné První je roven

$$1 \quad 0,8105 \quad \ln(0,8105) = -0,2101$$

$$2 \quad 1,3796 \quad \ln(1,3796) = 0,3218$$

$$3 \quad 2,3484 \quad \ln(2,3484) = 0,8537$$

Když uděláme graf, kde na osu x vyneseme hodnoty proměnné První a na osu y hodnoty - 0,2101, 0,3218, 0,8537, budou ležet na přímce. To je proto, že jsme uvažovali jen lineární efekt proměnné První. Kdyby byl v modelu i efekt kvadratický, tj. První(2) * Pohlaví, ležely by příslušné hodnoty logaritmu podílu očekávaných četností žen a mužů na křivce druhého řádu, na parabole. Hodnoty - 0,2101; 0,3218; 0,8537 jsou od sebe stejně vzdálené ($0,3218 - (-0,2101) = 0,8537 - 0,3218 = 0,5319$). Pro hodnoty 0,8105; 1,3796; 2,3484 proto platí, že $1,3796 / 0,8105 = 1,70 = 2,3484 / 1,3796$. Tyto hodnoty tedy rostou s růstem hodnot proměnné První a to rovnoměrně v tom smyslu, že následující je 1,70krát násobkem předchozí. Dále samozřejmě platí, že $1,70 = \exp(0,5319)$.

PŘÍLOHA II:

DOTAZNÍK ISSP 2008,

MODUL NÁBOŽENSTVÍ

1. **Kdybyste se měl(a) dnes obecně zamyslet nad svým životem, řekl(a) byste, že jste vcelku**

Velmi šťastný(á)	1
Docela šťastný(á)	2
Ne příliš šťastný(á)	3
Ani trochu šťastný(á)	4
Neumím vybrat	8

2. **Myslíte si, že je nebo není špatné, když spolu muž a žena mají před svatbou sexuální vztah? Je to..**

Vždy špatné	1
Téměř vždy špatné	2
Špatné jen někdy	3
Nikdy to není špatné	4
Neumím vybrat	8

3. **A když má ženatý muž nebo vdaná žena sexuální vztah s někým, kdo není jeho žena nebo její muž, je to...**

Vždy špatné	1
Téměř vždy špatné	2
Špatné jen někdy	3
Nikdy to není špatné	4
Neumím vybrat	8

4. **A co sexuální vztah mezi dvěma dospělými stejného pohlaví? Je to ...**

Vždy špatné	1
Téměř vždy špatné	2
Špatné jen někdy	3
Nikdy to není špatné	4
Neumím vybrat	8

5. **Co si vy osobně myslíte o tom, když žena podstoupí potrat ...**

	Vždy špatné	Téměř vždy špatné	Špatné jen někdy	Nikdy to není špatné	Neumím vybrat
a. existuje-li velké riziko, že dítě bude vážně poškozené	1	2	3	4	8
b. má-li rodina velmi nízký příjem a nemůže si dovolit další dítě ..	1	2	3	4	8

6. **Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokem?**

Rozhodně souhlasím.....	1
Souhlasím.....	2
Ani souhlas ani nesouhlas.....	3
Nesouhlasím.....	4
Rozhodně nesouhlasím.....	5
Neumím vybrat.....	8

Manžel má vydělávat peníze, žena se má starat o domácnost a rodinu	1	2	3	4	5	8
---	---	---	---	---	---	---

7. Celkově vzato, řekl(a) byste, že se lidem dá důvěřovat, nebo že člověk nemůže být při jednání s lidmi nikdy dost opatrný?

Lidem se dá téměř vždy důvěřovat	1
Lidem se dá obvykle důvěřovat	2
Lidem se obvykle nedá důvěřovat	3
Lidem se téměř nikdy nedá důvěřovat	4
Neumím vybrat	8

8. Jak vysokou důvěru máte v....

Naprostou důvěru	1
Velkou důvěru.....	2
Jistou důvěru	3
Velmi malou důvěru.....	4
Žádnou důvěru	5
Neumím vybrat	8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. Parlament	1	2	3	4	5	8
b. Komerční sféru	1	2	3	4	5	8
c. Církve a náboženské organizace	1	2	3	4	5	8
d. Soudy a právní systém	1	2	3	4	5	8
e. Školy a vzdělávací systém	1	2	3	4	5	8

9. Nyní by nás zajímalo, jak moc jste se stěhoval(a) z místa na místo. Který z následujících výroků nejlépe odpovídá Vaší životní zkušenosti?

Žil(a) jsem v několika různých zemích	1
Žil(a) jsem na různých místech v jedné zemi	2
Žil(a) jsem v různých čtvrtích/obcích v rámci jednoho města/okresu	3
Celý život jsem žil(a) v jedné čtvrti/ obci	4

10. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?

Rozhodně souhlasím.....	1
Souhlasím.....	2
Ani souhlas ani nesouhlas.....	3
Nesouhlasím.....	4
Rozhodně nesouhlasím.....	5
Neumím vybrat.....	8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat lidi, jak mají hlasovat ve volbách	1	2	3	4	5	8
b. Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat rozhodování vlády	1	2	3	4	5	8

11. Přemýšlejte prosím o následujících výrocích a řekněte mi, zda souhlasíte nebo nesouhlasíte.

Rozhodně souhlasím.....	1
Souhlasím.....	2
Ani souhlas ani nesouhlas.....	3

Nesouhlasím.....4
 Rozhodně nesouhlasím.....5
 Neumím vybrat.....8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. Celkově vzato, moderní věda přináší více škody než užítku	1	2	3	4	5	8
b. Příliš mnoho důvěřujeme vědě a ne dostatečně náboženství	1	2	3	4	5	8
c. Podíváme-li se po světě, náboženství přináší více konfliktů než míru	1	2	3	4	5	8
d. Lidé s velmi silnou náboženskou vírou jsou často příliš netolerantní k druhým	1	2	3	4	5	8

12. **Myslíte, že církve a náboženské organizace mají v České republice příliš velkou nebo příliš malou moc?**

Příliš velkou moc	1
Velkou moc	2
Tak přiměřenou moc	3
Malou moc	4
Příliš malou moc	5
Neumím vybrat	8

13. **Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?**

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumím vybrat
a. Všechny náboženské skupiny v České republice by měly mít stejná práva	1	2	3	4	5	8
b. Musíme respektovat všechna náboženství.	1	2	3	4	5	8

14. **Lidé patří k různým náboženstvím a zastávají různé náboženské názory. Souhlasil(a) byste s tím, aby člověk, který patří k jinému náboženství nebo zastává velmi rozdílné náboženské přesvědčení,**

Určitě souhlasil(a)	1
Pravděpodobně souhlasil(a).....	2
Pravděpodobně nesouhlasil(a)	3
Určitě nesouhlasil(a).....	4
Neumím vybrat	8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. si vzal za manžela(-ku) Vašeho příbuzného?	1	2	3	4	8
b. kandidoval (a) za politickou stranu, kterou podporujete?	1	2	3	4	8

15. **Existují lidé, jejichž názory jsou většinou ostatních považovány za extrémní. Zaměřme se nyní na náboženské extrémisty, tj. lidi, kteří věří, že jejich náboženství je tou jedinou pravou**

vírou a že všechna ostatní náboženství by měla být považována za nepřátelská. Myslíte, že takovým lidem by mělo být povoleno...

- Rozhodně ano 1
 Pravděpodobně ano 2
 Pravděpodobně ne 3
 Rozhodně ne 4
 Neumím vybrat 8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. Svolávat veřejná shromáždění a vyjadřovat na nich své názory?	1	2	3	4	8
b. Vydávat knihy, které vyjadřují jejich názory?	1	2	3	4	8

16. Uvedte prosím, který výrok nejlépe vystihuje váš názor na Boha.

Nevěřím v Boha	1
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	2
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	3
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy, že ne	4
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	5
Vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom	6

17. Který z výroků nejlépe popisuje vaši víru v Boha?

Nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřil(a)	1
Nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil(a)	2
Věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil(a)	3
Věřím v Boha a vždycky jsem věřil(a)	4
Neumím vybrat	8

18. Věříte v

- Rozhodně ano 1
 Pravděpodobně ano 2
 Pravděpodobně ne 3
 Rozhodně ne 4
 Neumím vybrat 8

a. Posmrtný život	1	2	3	4	8
b. Nebe	1	2	3	4	8
c. Peklo	1	2	3	4	8
d. Náboženské zázraky	1	2	3	4	8
e. Reinkarnaci (převtělování) – rození se znovu a znovu na tento svět	1	2	3	4	8
f. Nirvanu	1	2	3	4	8
g. Nadpřirozené působení zesnulých předků	1	2	3	4	8

19. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?

- Rozhodně souhlasím..... 1
 Souhlasím..... 2
 Ani souhlas ani nesouhlas..... 3

Nesouhlasím.....4
Rozhodně nesouhlasím.....5
Neumím vybrat.....8

Prosím, vyznačte jednu odpověď

a. Existuje Bůh, který osobně pečuje o každou lidskou bytost	1	2	3	4	5	8
b. Lidé mohou dělat jen málo pro to, aby změnili běh svého života	1	2	3	4	5	8
c. Pro mne má život smysl jen proto, že existuje Bůh	1	2	3	4	5	8
d. Podle mého názoru nemá život žádný smysl	1	2	3	4	5	8
e. Život má smysl jen tehdy, pokud mu nějaký smysl dá člověk sám	1	2	3	4	5	8
f. Mám svůj vlastní způsob, jak být ve spojení s Bohem i bez církve a bohoslužeb	1	2	3	4	5	8

20. Jaké bylo vyznání nebo náboženství Vaší matky, když jste byl(a) dítě

Římskokatolické	1
Českobratrské evangelické	2
Československé husitské	3
Ostatní křesťanské (vypište)	4
Ostatní mimokřesťanské (vypište)	5
Žádné	6
Neví	8
Neodpověděl(a)	9

21. Jaké bylo vyznání nebo náboženství Vašeho otce, když jste byl(a) dítě?

Římskokatolické	1
Českobratrské evangelické	2
Československé husitské	3
Ostatní křesťanské (vypište)	4
Ostatní mimokřesťanské (vypište)	5
Žádné	6
Neví	8
Neodpověděl(a)	9

22. V jakém vyznání nebo náboženství jste byl(a) vychován(a)?

Římskokatolické	1
Českobratrské evangelické	2
Československé husitské	3
Ostatní křesťanské (vypište)	4
Ostatní mimokřesťanské (vypište)	5
Žádné	6
Neví	8
Neodpověděl(a)	9

Pokud žijete v manželství nebo ve společné domácnosti s partnerem (partnerkou), odpovězte prosím na otázku 23. Pokud nežijete v manželství ani v partnerství, přejděte, prosím, k otázce 24.

23. **Jaké je náboženství vaší partnerky/vašeho partnera?**

Římskokatolické	1
Českobratrské evangelické	2
Československé husitské	3
Ostatní křesťanské (vypište)	4
Ostatní mimokřesťanské (vypište)	5
Žádné	6
Neví	8
Neodpověděl(a)	9

24. **Jak často navštěvovala Vaše matka náboženské obřady, když jste byl(a) dítě?**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc	5
2 až 3x za měsíc	6
Skoro každý týden	7
Každý týden	8
Několikrát za týden	9
Matka zemřela; nežil(a) jsem s matkou	10
Nevím, nepamatuji se	98
Neodpověděl(a)	99

25. **Jak často navštěvoval Váš otec náboženské obřady, když jste byl(a) dítě?**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc	5
2 až 3x za měsíc	6
Skoro každý týden	7
Každý týden	8
Několikrát za týden	9
Otec zemřel; nežil(a) jsem s otcem	10
Nevím, nepamatuji se	98
Neodpověděl(a)	99

26. **Jak často jste navštěvoval(a) náboženské obřady, když Vám bylo asi 11 nebo 12 let?**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc	5
2 až 3x za měsíc	6
Skoro každý týden	7
Každý týden	8
Několikrát za týden	9
Nevím, nepamatuji se	98
Neodpověděl(a)	99

Vraťme se nyní k současnosti ...

27. **Nyní prosím uvažujte o současnosti. Jak často se modlíte?**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc	5
2 až 3x za měsíc	6
Téměř každý týden	7
Každý týden	8
Několikrát za týden	9
Jednou denně	10
Několikrát denně	98

28. **Jak často se účastníte náboženských nebo církevních aktivit, když nepočítáte účast na bohoslužbách?**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc	5
2 až 3x za měsíc	6
Skoro každý týden	7
Každý týden	8
Několikrát za týden	9

29. **Máte doma z náboženských důvodů svatyni, oltář nebo jiný nábožensky předmět jako kříž, relikviář, ikonu, růženec apod.?**

Ano	1
Ne	2

30. **Jak často navštěvujete z náboženských důvodů nějaké posvátné nebo poutní místo jako např. kostel, chrám, kapli, hrobku, apod.? Prosím nezapočítávejte pravidelné bohoslužby v místě, kam obvykle chodíte.**

Nikdy	1
Méně než jednou ročně	2
Asi jednou nebo dvakrát za rok	3
Několikrát za rok	4
Asi jednou za měsíc či častěji	5

31. **Charakterizoval(a) byste se jako člověk...**

Silně náboženský	1
Velmi náboženský	2
Dost náboženský	3
Ani náboženský, ani nenáboženský	4
Dost nenáboženský	5
Velmi nenáboženský	6
Silně nenáboženský	7
Neumím vybrat	8

32. **Který z následujících výroků Vás vystihuje nejlépe?**

Jsem věřící a považuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	1
Jsem věřící, ale nepovažuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo o nadpřirozeno.	2
Nejsem věřící, ale považuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	3
Nejsem věřící a nepovažuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	4
Neumím vybrat	8

33. Který z těchto výroků nejlépe charakterizuje Váš názor:

V každém náboženství je jen málo pravdy	1
Základní pravdy jsou v mnoha náboženstvích	2
Pravda je jen v jednom náboženství	3
Neumím vybrat	4

34. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že praktikování víry pomáhá lidem...

Rozhodně souhlasím.....	1
Souhlasím.....	2
Ani souhlas ani nesouhlas.....	3
Nesouhlasím.....	4
Rozhodně nesouhlasím.....	5
Neumím vybrat.....	8

Prosím, zakroužkujte jednu odpověď

a. najít vnitřní klid a štěstí	1	2	3	4	5	8
b. najít přátele	1	2	3	4	5	8
c. najít útěchu v dobách smutku a trápení	1	2	3	4	5	8
d. potkat ty správné lidi	1	2	3	4	5	8

35. Řekl(a) byste, že jste se někdy během Vašeho života „znovu narodil(a)“ nebo měl(a) zážitek znovuzrození, tj. obratu ve Vašem životě, kdy jste se oddal(a) Kristu?

Ano	1
Ne	2

36. Nyní se zamyslete nad něčím jiným a řekněte mi u každého výroku, zda je pravdivý nebo nepravdivý.

Rozhodně je to pravda	1
Pravděpodobně to je pravda	2
Pravděpodobně to není pravda	3
Rozhodně to není pravda	4
Neumím vybrat	8

Amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí	1	2	3	4	8
Někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost	1	2	3	4	8
Někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha	1	2	3	4	8
Hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka	1	2	3	4	8

37. **Existuje mnoho způsobů jak si představit Boha. Co si nejčastěji spojíte s představou Boha Vy? Níže je uvedeno několik dvojic protikladných/možných podob Boha. Kam byste na škále od 1 do 7 u každé z dvojice podob umístil(a) Vaši představu Boha?**

a. Matka	1	2	3	4	5	6	7	Otec
b. Pán/Paní	1	2	3	4	5	6	7	Partner/Partnerka
c. Soudce/Soudkyně	1	2	3	4	5	6	7	Milující bytost
d. Přítel/Přítelkyně	1	2	3	4	5	6	7	Vládce/vládkyně

38. **Představte si, že by byl přijat zákon, jehož obsah by byl v rozporu s Vaším náboženským předsvědčením. Jak byste se zachoval(a)?**

Určitě bych se zákonu podřídil(a)	1
Pravděpodobně bych se zákonu podřídil(a)	2
Pravděpodobně bych se řídil(a) svým náboženským přesvědčením	3
Určitě bych se řídil(a) svým náboženským přesvědčením	4
Nemám žádné náboženské přesvědčení	5
Neumím vybrat	8

39. **Souhlasíte s tím, že někteří léčitelé mají schopnost uzdravovat?**

Rozhodně souhlasím	1
Spíše souhlasím	2
Spíše nesouhlasím	3
Rozhodně nesouhlasím	4
Neumím vybrat	8

40. **Kdybyste zemřel/a, jaký typ pohřbu byste si přál/a?**

Církevní obřad	1
Sekulární obřad (občanský pohřeb)	2
Pohřeb bez obřadu	3
Je mi to jedno	4
Neumím vybrat	8

41. **Došlo v průběhu Vašeho života ke změně náboženského vyznání (včetně toho, že jste se vzdal/a víry nebo víru nově přijal/a)?**

Ano (filter jdi na 42)	1
Ne	2

42. **Kolikrát k tomu došlo?**

43. **Přemýšlejte, prosím, o následujících výročí a řekněte mi, zda souhlasíte nebo nesouhlasíte.**

Rozhodně souhlasím.....	1
Souhlasím.....	2
Ani souhlas ani nesouhlas.....	3
Nesouhlasím.....	4
Rozhodně nesouhlasím.....	5
Neumím vybrat.....	8

a. Při řešení životních problémů je důležitější	1	2	3	4	5	8
---	---	---	---	---	---	---

intuice (předtucha) než racionální myšlení.						
b. Moderní věda podle mého názoru vyvrací, že má člověk duši	1	2	3	4	5	8
c. Moderní věda i duchovní nauky jsou při poznávání pravdy stejně důležité	1	2	3	4	5	8
d. Pro všechny nepochopitelné a nadpřirozené úkazy existuje přirozené vysvětlení.	1	2	3	4	5	8

44. Zařadil/a byste následující představy nebo jednání mezi projevy náboženství?

Rozhodně zařadil/a.....1
 Zařadil/a.....2
 Ani zařadil/a ani ne zařadil/a....3
 Nezařadil/a.....4
 Rozhodně nezařadil/a.....5
 Neumím vybrat.....8

a. Účast na mši nebo bohoslužbě	1	2	3	4	5	8
b. Souhlas s církevním učením	1	2	3	4	5	8
c. Víru ve věštby	1	2	3	4	5	8
d. Víru v léčitelské schopnosti	1	2	3	4	5	8
e. Četbu duchovní literatury	1	2	3	4	5	8
f. Sportovní fandovství	1	2	3	4	5	8
g. Životní styl zdůrazňující návrat k přírodě	1	2	3	4	5	8

PŘÍLOHA III:

PŘEHLED VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ ISSP 2008 - Náboženství

1. Kdybyste se měl(a) dnes obecně zamyslet nad svým životem, řekl(a) byste, že jste celkově

Velmi šťastný(á)	154
Docela šťastný(á)	923
Ne příliš šťastný(á)	359
Ani trochu šťastný(á)	47
Neumím vybrat	17
Bez odpovědi	12
Celkem	1512

2. Myslíte si, že je nebo není špatné, když spolu muž a žena mají před svatbou sexuální vztah? Je to ...

Vždy špatné	41
Téměř vždy špatné	77
Špatné jen někdy	374
Nikdy to není špatné	947
Neumím vybrat	47
Bez odpovědi	26
Celkem	1512

3. A když má ženatý muž nebo vdaná žena sexuální vztah s někým, kdo není jeho žena nebo její muž, je to ...

Vždy špatné	535
Téměř vždy špatné	462
Špatné jen někdy	341
Nikdy to není špatné	89
Neumím vybrat	49
Bez odpovědi	36
Celkem	1512

4. A co sexuální vztah mezi dvěma dospělými stejného pohlaví? Je to ...

Vždy špatné	453
Téměř vždy špatné	246
Špatné jen někdy	271
Nikdy to není špatné	272
Neumím vybrat	174
Bez odpovědi	96
Celkem	1512

5. Co si vy osobně myslíte o tom, když žena podstoupí potrat ...

A. existuje-li velké riziko, že dítě bude vážně poškozené

Vždy špatné	103
Téměř vždy špatné	120
Špatné jen někdy	318
Nikdy to není špatné	855
Neumím vybrat	90
Bez odpovědi	26
Celkem	1512

B. má-li rodina velmi nízký příjem a nemůže si dovolit další dítě

Vždy špatné	208
Téměř vždy špatné	268
Špatné jen někdy	502
Nikdy to není špatné	393
Neumím vybrat	106
Bez odpovědi	35
Celkem	1512

6. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokiem? Manžel má vydělávat peníze, žena se má starat o domácnost a rodinu.

Rozhodně souhlasím	198
Souhlasím	354
Ani souhlas ani nesouhlas	422
Nesouhlasím	384
Rozhodně nesouhlasím	141
Neumím vybrat	9
Bez odpovědi	4
Celkem	1512

7. Celkově vzato, řekl(a) byste, že se lidem dá důvěřovat, nebo že člověk nemůže být při jednání s lidmi nikdy dost opatrný?

Lidem se dá téměř vždy důvěřovat	52
Lidem se dá obvykle důvěřovat	617
Lidem se obvykle nedá důvěřovat	580
Lidem se téměř nikdy nedá důvěřovat	231
Neumím vybrat	26
Bez odpovědi	6
Celkem	1512

8. Jak vysokou důvěru máte v

A. Parlament

Naprostou důvěru	8
Velkou důvěru	46
Jistou důvěru	291
Velmi malou důvěru	633
Žádnou důvěru	490
Neumím vybrat	27
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

B. komerční sféru

Naprostou důvěru	13
Velkou důvěru	106
Jistou důvěru	499
Velmi malou důvěru	550
Žádnou důvěru	268
Neumím vybrat	51
Bez odpovědi	25
Celkem	1512

C. církve a náboženské organizace

Naprostou důvěru	70
Velkou důvěru	142
Jistou důvěru	389
Velmi malou důvěru	402
Žádnou důvěru	429
Neumím vybrat	49
Bez odpovědi	31
Celkem	1512

D. soudy a právní system

Naprostou důvěru	20
Velkou důvěru	135
Jistou důvěru	499
Velmi malou důvěru	518
Žádnou důvěru	285
Neumím vybrat	39
Bez odpovědi	16
Celkem	1512

E. školy a vzdělávací system

Naprostou důvěru	140
Velkou důvěru	538
Jistou důvěru	616
Velmi malou důvěru	123
Žádnou důvěru	50
Neumím vybrat	31
Bez odpovědi	14
Celkem	1512

9. Nyní by nás zajímalo, jak moc jste se stěhoval(a) z místa na místo. Který z následujících výroků nejlépe odpovídá Vaší životní zkušenosti?

Žil(a) jsem v několika různých zemích	53
Žil(a) jsem na různých místech v jedné zemi	376
Žil(a) jsem v různých čtvrtích/obcích v rámci jednoho města/okresu	481
Celý život jsem žil(a) v jedné čtvrti/obci	600
Bez odpovědi	2
Celkem	1512

10. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?

A. Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat lidi, jak mají hlasovat ve volbách

Rozhodně souhlasím	628
Souhlasím	440
Ani souhlas ani nesouhlas	179
Nesouhlasím	119
Rozhodně nesouhlasím	83
Neumím vybrat	39
Bez odpovědi	24
Celkem	1512

B. Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat rozhodování vlády

Rozhodně souhlasím	586
Souhlasím	423
Ani souhlas ani nesouhlas	234
Nesouhlasím	134
Rozhodně nesouhlasím	77
Neumím vybrat	35
Bez odpovědi	23
Celkem	1512

11. Přemýšlejte prosím o následujících výrocích a řekněte mi, zda souhlasíte nebo nesouhlasíte.

A. Celkově vzato, moderní věda přináší více škody než užitku

Rozhodně souhlasím	52
Souhlasím	140
Ani souhlas ani nesouhlas	313
Nesouhlasím	574
Rozhodně nesouhlasím	382
Neumím vybrat	40
Bez odpovědi	11
Celkem	1512

B. Příliš mnoho důvěřujeme vědě a ne dostatečně náboženství.

Rozhodně souhlasím	68
Souhlasím	257
Ani souhlas ani nesouhlas	385
Nesouhlasím	439
Rozhodně nesouhlasím	287
Neumím vybrat	51
Bez odpovědi	25
Celkem	1512

C. Podíváme-li se po světě, náboženství přináší více konfliktů než míru.

Rozhodně souhlasím	372
Souhlasím	506
Ani souhlas ani nesouhlas	343
Nesouhlasím	173
Rozhodně nesouhlasím	54
Neumím vybrat	44
Bez odpovědi	20
Celkem	1512

D. Lidé s velmi silnou náboženskou vírou jsou často příliš netolerantní k druhým

Rozhodně souhlasím	327
Souhlasím	511
Ani souhlas ani nesouhlas	351
Nesouhlasím	190
Rozhodně nesouhlasím	72
Neumím vybrat	44
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

12. Myslíte, že církve a náboženské organizace mají v České republice příliš velkou nebo příliš malou moc?

Příliš velkou moc	83
Velkou moc	224
Tak přiměřenou moc	590
Malou moc	354
Příliš malou moc	123
Neumím vybrat	115
Bez odpovědi	23
Celkem	1512

13. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?

A. Všechny náboženské skupiny v České republice by měly mít stejná práva

Rozhodně souhlasím	256
Souhlasím	539
Ani souhlas ani nesouhlas	318
Nesouhlasím	182
Rozhodně nesouhlasím	95
Neumím vybrat	93
Bez odpovědi	29
Celkem	1512

B. Musíme respektovat všechna náboženství

Rozhodně souhlasím	197
Souhlasím	470
Ani souhlas ani nesouhlas	363
Nesouhlasím	256
Rozhodně nesouhlasím	147
Neumím vybrat	53
Bez odpovědi	26
Celkem	1512

14. Lidé patří k různým náboženstvím a zastávají různé náboženské názory. Souhlasil(a) byste s tím, aby člověk, který patří k jinému náboženství nebo zastává velmi rozdílné náboženské přesvědčení,

A. si vzal za manžela(-ku) Vašeho příbuzného?

Určitě souhlasil/a	233
Pravděpodobně souhlasil/a	561
Pravděpodobně nesouhlasil/a	318
Určitě nesouhlasil/a	195
Neumím vybrat	149
Bez odpovědi	56
Celkem	1512

B. kandidoval (a) za politickou stranu, kterou podporujete?

Určitě souhlasil/a	259
Pravděpodobně souhlasil/a	592
Pravděpodobně nesouhlasil/a	238
Určitě nesouhlasil/a	194
Neumím vybrat	154
Bez odpovědi	75
Celkem	1512

15. Existují lidé, jejichž názory jsou většinou ostatních považovány za extrémní. Zaměřme se nyní na náboženské extrémisty, tj. lidi, kteří věří, že jejich náboženství je tou jedinou pravou vírou a že všechna ostatní náboženství by měla být považována za nepřátelská. Myslíte, že takovým lidem by mělo být povoleno...

A. Svolávat veřejná shromáždění a vyjadřovat na nich své názory?

Rozhodně ano	51
Pravděpodobně ano	261
Pravděpodobně ne	434
Rozhodně ne	639
Neumím vybrat	95
Bez odpovědi	32
Celkem	1512

B. Vydávat knihy, které vyjadřují jejich názory?

Rozhodně ano	81
Pravděpodobně ano	369
Pravděpodobně ne	423
Rozhodně ne	505
Neumím vybrat	101
Bez odpovědi	33
Celkem	1512

16. Uveďte prosím, který výrok nejlépe vystihuje váš názor na Boha.

Nevěřím v Boha	558
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	222
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	245
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy, že ne	112
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	165
Vím, že Bůh skutečně existuje a nepochybuji o tom	193
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

17. Který z výroků nejlépe popisuje vaši víru v Boha?

Nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřil(a)	732
Nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil(a)	142
Věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil(a)	68
Věřím v Boha a vždycky jsem věřil(a)	340
Neumím vybrat	178
Bez odpovědi	52
Celkem	1512

18. Věříte v

A. Posmrtný život

Rozhodně ano	142
Pravděpodobně ano	255
Pravděpodobně ne	333
Rozhodně ne	678
Neumím vybrat	80
Bez odpovědi	24
Celkem	1512

B. Nebe

Rozhodně ano	128
Pravděpodobně ano	212
Pravděpodobně ne	297
Rozhodně ne	777
Neumím vybrat	68
Bez odpovědi	30
Celkem	1512

C. Peklo

Rozhodně ano	96
Pravděpodobně ano	170
Pravděpodobně ne	295
Rozhodně ne	851
Neumím vybrat	70
Bez odpovědi	30
Celkem	1512

D. Náboženské zázraky

Rozhodně ano	105
Pravděpodobně ano	251
Pravděpodobně ne	348
Rozhodně ne	720
Neumím vybrat	63
Bez odpovědi	25
Celkem	1512

E. Reinkarnaci (převtělování) –rození se znovu a znovu na tento svět

Rozhodně ano	51
Pravděpodobně ano	175
Pravděpodobně ne	314
Rozhodně ne	836
Neumím vybrat	104
Bez odpovědi	32
Celkem	1512

F. Nirvanu

Rozhodně ano	33
Pravděpodobně ano	103
Pravděpodobně ne	280
Rozhodně ne	815
Neumím vybrat	175
Bez odpovědi	106
Celkem	1512

G. Nadpřirozené působení zesnulých předků

Rozhodně ano	57
Pravděpodobně ano	211
Pravděpodobně ne	295
Rozhodně ne	800
Neumím vybrat	107
Bez odpovědi	42
Celkem	1512

19. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?

A. Existuje Bůh, který osobně pečuje o každou lidskou bytost

Rozhodně souhlasím	103
Souhlasím	162
Ani souhlas ani nesouhlas	261
Nesouhlasím	449
Rozhodně nesouhlasím	456
Neumím vybrat	53
Bez odpovědi	28
Celkem	1512

B. Lidé mohou dělat jen málo pro to, aby změnili běh svého života

Rozhodně souhlasím	54
Souhlasím	231
Ani souhlas ani nesouhlas	271
Nesouhlasím	583
Rozhodně nesouhlasím	340
Neumím vybrat	16
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

C. Pro mne má život smysl jen proto, že existuje Bůh

Rozhodně souhlasím	44
Souhlasím	86
Ani souhlas ani nesouhlas	256
Nesouhlasím	453
Rozhodně nesouhlasím	629
Neumím vybrat	25
Bez odpovědi	19
Celkem	1512

D. Podle mého názoru nemá život žádný smysl

Rozhodně souhlasím	17
Souhlasím	30
Ani souhlas ani nesouhlas	108
Nesouhlasím	515
Rozhodně nesouhlasím	805
Neumím vybrat	19
Bez odpovědi	18
Celkem	1512

E. Život má smysl jen tehdy, pokud mu nějaký smysl dá člověk sám

Rozhodně souhlasím	521
Souhlasím	649
Ani souhlas ani nesouhlas	211
Nesouhlasím	63
Rozhodně nesouhlasím	35
Neumím vybrat	13
Bez odpovědi	20
Celkem	1512

F. Mám svůj vlastní způsob, jak být ve spojení s Bohem i bez církve a bohoslužeb

Rozhodně souhlasím	116
Souhlasím	241
Ani souhlas ani nesouhlas	298
Nesouhlasím	342
Rozhodně nesouhlasím	373
Neumím vybrat	68
Bez odpovědi	74
Celkem	1512

20. Jaké bylo vyznání nebo náboženství Vaší matky, když jste byl(a) dítě?

Římsko-katolické	801
Českobratrské evangelické	82
Československé husitské	39
Ostatní křesťanské	6
Ostatní mimokřesťanské	3
Žádné	438
Matka zemřela/ nežil/a jsem s matkou	23
Neví	106
Bez odpovědi	14
Celkem	1512

21. Jaké bylo vyznání nebo náboženství Vašeho otce, když jste byl(a) dítě?

Římsko-katolické	720
Českobratrské evangelické	72
Československé husitské	31
Ostatní křesťanské	5
Žádné	480
Otec zemřel/ nežil/a jsem s otcem	64
Neví	126
Bez odpovědi	14
Celkem	1512

22. V jakém vyznání nebo náboženství jste byl(a) vychován(a)?

Římsko-katolické	637
Českobratrské evangelické	57
Československé husitské	29
Ostatní křesťanské	6
Žádné	743
Neví	23
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

23. Jaké je náboženství vaší partnerky/vašeho partnera?

Římsko-katolické	294
Českobratrské evangelické	28
Československé husitské	16
Ostatní křesťanské	2
Ostatní mimokřesťanské	4
Žádné	455
Neví	13
Bez odpovědi	28
Celkem	840

24. Jak často navštěvovala Vaše matka náboženské obřady, když jste byl(a) dítě?

Nikdy	483
Méně než 1x ročně	87
Asi 1x nebo 2x ročně	132
Několikrát za rok	136
Asi jednou za měsíc	92

2-3x za měsíc	79
Skoro každý týden	128
Každý týden	146
Několikrát za týden	23
Matka zemřela/nežil(a) jsem s matkou	23
Nevím, nepamatuji se	167
Bez odpovědi	16
Celkem	1512

25. Jak často navštěvoval Váš otec náboženské obřady, když jste byl(a) dítě?

Nikdy	579
Méně než 1x ročně	110
Asi 1x nebo 2x ročně	116
Několikrát za rok	113
Asi jednou za měsíc	83
2-3x za měsíc	46
Skoro každý týden	87
Každý týden	113
Několikrát za týden	5
Otec zemřel/nežil(a) jsem s matkou	64
Nevím, nepamatuji se	184
Bez odpovědi	12
Celkem	1512

26. Jak často jste navštěvoval(a) náboženské obřady, když Vám bylo asi 11 nebo 12 let?

Nikdy	655
Méně než 1x ročně	112
Asi 1x nebo 2x ročně	127
Několikrát za rok	105
Asi jednou za měsíc	90
2-3x za měsíc	74
Skoro každý týden	113
Každý týden	133
Několikrát za týden	16
Nevím, nepamatuji se	75
Bez odpovědi	12
Celkem	1512

27. Nyní prosím uvažujte o současnosti. Jak často se modlíte?

Nikdy	934
Méně než 1x ročně	62
Asi 1x nebo 2x ročně	65
Několikrát za rok	92
Asi jednou za měsíc	38
2-3x za měsíc	27
Téměř každý týden	36
Každý týden	29
Několikrát za týden	41
Jednou denně	91
Několikrát denně	43
Bez odpovědi	54
Celkem	1512

28. Jak často se účastníte náboženských nebo církevních aktivit, když nepočítáte účast na bohoslužbách?

Nikdy	918
Méně než 1x ročně	181
Asi 1x nebo 2x ročně	168
Několikrát za rok	109
Asi jednou za měsíc	38
2-3x za měsíc	18
Skoro každý týden	30
Každý týden	20
Několikrát za týden	10
Bez odpovědi	20
Celkem	1512

29. Máte doma z náboženských důvodů svatyni, oltář nebo jiný nábožensky předmět jako krucifix, relikviář, ikonu, růženec apod.?

Ano	323
Ne	1168
Neví	6
Bez odpovědi	15
Celkem	1512

30. Jak často navštěvujete z náboženských důvodů nějaké posvátné nebo poutní místo jako např. kostel, chrám, kapli apod.? Prosím nezapočítávejte pravidelné bohoslužby v místě, kam obvykle chodíte.

Nikdy	863
Méně než jednou ročně	265
Asi jednou nebo dvakrát za rok	214
Několikrát za rok	106
Asi jednou za měsíc či častěji	37
Bez odpovědi	27
Celkem	1512

31. Charakterizoval(a) byste se jako člověk

Extrémně náboženský	6
Velmi náboženský	58
Dost náboženský	219
Ani náboženský, ani	366
Dost nenáboženský	288
Velmi nenáboženský	321
Extrémně nenáboženský	198
Neumím vybrat	36
Bez odpovědi	20
Celkem	1512

32. Který z následujících výroků Vás vystihuje nejlépe?

Jsem věřící a považuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	157
Jsem věřící, ale nepovažuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo o nadpřirozeno.	280
Nejsem věřící, ale považuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	174
Nejsem věřící a nepovažuji se za duchovního člověka, který se zajímá o posvátno nebo nadpřirozeno.	782
Neumím vybrat	89
Bez odpovědi	30
Celkem	1512

33. Který z těchto výroků nejlépe charakterizuje Váš názor:

V každém náboženství je jen málo pravdy	407
Základní pravdy jsou v mnoha náboženstvích	669
Pravda je jen v jednom náboženství	117
Neumím vybrat	243
Bez odpovědi	76
Celkem	1512

34. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že praktikování víry pomáhá lidem

A. najít vnitřní klid a štěstí

Rozhodně souhlasím	317
Souhlasím	604
Ani souhlas ani nesouhlas	345
Nesouhlasím	120
Rozhodně nesouhlasím	55
Neumím vybrat	56
Bez odpovědi	15
Celkem	1512

B. najít přátele

Rozhodně souhlasím	152
Souhlasím	481
Ani souhlas ani nesouhlas	448
Nesouhlasím	250
Rozhodně nesouhlasím	99
Neumím vybrat	61
Bez odpovědi	21
Celkem	1512

C. najít útěchu v dobách smutku a trápení

Rozhodně souhlasím	415
Souhlasím	617
Ani souhlas ani nesouhlas	261
Nesouhlasím	107
Rozhodně nesouhlasím	53
Neumím vybrat	42
Bez odpovědi	17
Celkem	1512

D. potkat ty správné lidi

Rozhodně souhlasím	136
Souhlasím	306
Ani souhlas ani nesouhlas	541
Nesouhlasím	290
Rozhodně nesouhlasím	134
Neumím vybrat	76
Bez odpovědi	29
Celkem	1512

35. Řekl(a) byste, že jste se někdy během Vašeho života „znovu narodil(a)“ nebo měl(a) zážitek znovuzrození, tj. obratu ve Vašem životě, kdy jste se oddal(a) Kristu?

Ano	126
Ne	1307
Bez odpovědi	79
Celkem	1512

36. Nyní se zamyslete nad něčím jiným a řekněte mi u každého výroku, zda je pravdivý nebo nepravdivý.

A. Amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí

Rozhodně je to pravda	115
Pravděpodobně je to pravda	543
Pravděpodobně to není pravda	435
Rozhodně to není pravda	296
Neumím vybrat	96
Bez odpovědi	27
Celkem	1512

B. Někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost

Rozhodně je to pravda	129
Pravděpodobně je to pravda	568
Pravděpodobně to není pravda	407
Rozhodně to není pravda	268
Neumím vybrat	105
Bez odpovědi	35
Celkem	1512

C. Někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha

Rozhodně je to pravda	139
Pravděpodobně je to pravda	473
Pravděpodobně to není pravda	361
Rozhodně to není pravda	348
Neumím vybrat	146
Bez odpovědi	45
Celkem	1512

D. Hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka

Rozhodně je to pravda	100
Pravděpodobně je to pravda	441
Pravděpodobně to není pravda	457
Rozhodně to není pravda	318
Neumím vybrat	147
Bez odpovědi	49
Celkem	1512

37. Existuje mnoho způsobů jak si představit Boha. Co si nejčastěji spojujete s představou Boha Vy? Přečtu Vám několik dvojic protikladných/možných podob Boha. Kam byste na škále od 1 do 7 u každé z dvojice podob umístil(a) Vaší představu Boha, 1 znamená, že Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s první možností, 7 s druhou možností, 4, že se Vaše představa Boha nachází mezi oběma možnostmi?

A. Matka - Otec

Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s první možností	48
2	66
3	75
Vaše představa Boha nachází mezi oběma možnostmi	298
5	124
6	131
Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s druhou možností	292
Bez odpovědi	478
Celkem	1512

B. Pán/Paní - Partner/Partnerka

Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s první možností	202
2	162
3	121
Vaše představa Boha nachází mezi oběma možnostmi	286
5	126
6	90
Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s druhou možností	102
Bez odpovědi	423
Celkem	1512

C. Soudce/Soudkyně - Milující bytost

Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s první možností	75
2	53
3	74
Vaše představa Boha nachází mezi oběma možnostmi	273
5	155
6	164
Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s druhou možností	241
Bez odpovědi	477
Celkem	1512

D. Přítel/Přítelkyně - Vládce/vládkyně

Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s první možností	102
2	134
3	123
Vaše představa Boha nachází mezi oběma možnostmi	290
5	144
6	125
Vaše představa Boha se zcela ztotožňuje s druhou možností	163
Bez odpovědi	431
Celkem	1512

38. Představte si, že by byl přijat zákon, jehož obsah by byl v rozporu s Vaším náboženským přesvědčením. Jak byste se zachoval(a)?

Určitě bych se zákonu podřídil(a)	158
Pravděpodobně bych se zákonu podřídil(a)	273
Pravděpodobně bych se řídil(a) svým náboženským přesvědčením	189
Určitě bych se řídil(a) svým náboženským přesvědčením	115
Nemám žádné náboženské přesvědčení	628
Neumím vybrat	100
Bez odpovědi	49
Celkem	1512

39. Souhlasíte s tím, že někteří léčitelé mají schopnost uzdravovat?

Rozhodně souhlasím	225
Spíše souhlasím	718
Spíše nesouhlasím	303
Rozhodně nesouhlasím	162
Neumím vybrat	84
Bez odpovědi	20
Celkem	1512

40. Kdybyste zemřel/a, jaký typ pohřbu byste si přál/a?

Církevní obřad	323
Sekulární obřad (občanský)	397
Pohřeb bez obřadu	291
Je mi to jedno	400
Neumím vybrat	72
Bez odpovědi	29
Celkem	1512

41. Došlo v průběhu Vašeho života ke změně náboženského vyznání (včetně toho, že jste se vzdal/a víry nebo víru nově přijal/a)?

Ano	229
Ne	1265
Bez odpovědi	18
Celkem	1512

42. Kolikrát k tomu došlo?

Jedenkrát	226
Dvakrát	3
----	1283
Celkem	1512

43. Přemýšlejte, prosím, o následujících výrocích a řekněte mi, zda souhlasíte nebo nesouhlasíte.

A. Při řešení životních problémů je důležitější intuice (předtucha) než racionální myšlení.

Rozhodně souhlasím	84
Souhlasím	266
Ani souhlas ani nesouhlas	429
Nesouhlasím	477
Rozhodně nesouhlasím	213
Neumím vybrat	33
Bez odpovědi	10
Celkem	1512

B. Moderní věda podle mého názoru vyvrací, že má člověk duši

Rozhodně souhlasím	136
Souhlasím	392
Ani souhlas ani nesouhlas	399
Nesouhlasím	359
Rozhodně nesouhlasím	111
Neumím vybrat	88
Bez odpovědi	27
Celkem	1512

C. Moderní věda i duchovní nauky jsou při poznávání pravdy stejně důležité

Rozhodně souhlasím	131
Souhlasím	423
Ani souhlas ani nesouhlas	464
Nesouhlasím	295
Rozhodně nesouhlasím	86
Neumím vybrat	85
Bez odpovědi	28
Celkem	1512

D. Pro všechny nepochopitelné a nadpřirozené úkazy existuje přirozené vysvětlení.

Rozhodně souhlasím	194
Souhlasím	463
Ani souhlas ani nesouhlas	413
Nesouhlasím	286
Rozhodně nesouhlasím	64
Neumím vybrat	66
Bez odpovědi	26
Celkem	1512

44. Zařadil/a byste následující situace nebo jednání mezi projevy náboženství?

A. Účast na mši nebo bohoslužbě

Rozhodně zařadit	659
Spíše zařadit	472
Ani zařadit ani nezařadit	146
Spíše nezařadit	126
Rozhodně nezařadit	77
Neumím vybrat	19
Bez odpovědi	13
Celkem	1512

B. Souhlas s církevním učením

Rozhodně zařadit	725
Spíše zařadit	502
Ani zařadit ani nezařadit	121
Spíše nezařadit	74
Rozhodně nezařadit	48
Neumím vybrat	24
Bez odpovědi	18
Celkem	1512

C. Víru ve věštby

Rozhodně zařadit	240
Spíše zařadit	347
Ani zařadit ani nezařadit	341
Spíše nezařadit	336
Rozhodně nezařadit	184
Neumím vybrat	37
Bez odpovědi	27
Celkem	1512

D. Víru v léčitelské schopnosti

Rozhodně zařadit	125
Spíše zařadit	295
Ani zařadit ani nezařadit	404
Spíše nezařadit	412
Rozhodně nezařadit	217
Neumím vybrat	34
Bez odpovědi	25
Celkem	1512

E. Četbu duchovní literatury

Rozhodně zařadit	436
Spíše zařadit	521
Ani zařadit ani nezařadit	250
Spíše nezařadit	175
Rozhodně nezařadit	90
Neumím vybrat	21
Bez odpovědi	19
Celkem	1512

F. Sportovní fandovství

Rozhodně zařadit	17
Spíše zařadit	55
Ani zařadit ani nezařadit	88
Spíše nezařadit	289
Rozhodně nezařadit	1007
Neumím vybrat	38
Bez odpovědi	18
Celkem	1512

G. Životní styl zdůrazňující návrat k přírodě

Rozhodně zařadit	46
Spíše zařadit	163
Ani zařadit ani nezařadit	300
Spíše nezařadit	407
Rozhodně nezařadit	542
Neumím vybrat	32
Bez odpovědi	22
Celkem	1512

*****

K jakému náboženskému vyznání se hlásíte?

Římskokatolické	509
Českobratrské evangelické	43
Československé husitské	18
Ostatní křesťanské	8
Ostatní mimo-křesťanské	4
Žádné	894
Neví	9
Bez odpovědi	27
Celkem	1512

Jak často navštěvujete bohoslužby?

Nikdy	868
Méně než 1x ročně	159
Asi 1x nebo 2x ročně	149
Několikrát za rok	107
Asi jednou za měsíc	36
2-3x za měsíc	41
Skoro každý týden	47
Každý týden	62
Několikrát za týden	14
Neví	3
Bez odpovědi	26
Celkem	1512

Pohlaví

Muž	690
Žena	822
Celkem	1512

Věk

18-29 let	210
30-44 let	367
45-59 let	402
60 let a starší	533
Celkem	1512

Vzdělání

Základní	738
Střední	647
Vysokoškolské	127
Celkem	1512

Rodinný stav

ženatý, vdaná - žijící společně	733
ženatý, vdaná - žijící odděleně	30
vdova, vdovec	252
rozvedený, rozvedená	214

svobodný(á) (nikdy ženatý, vdaná)	272
Bez odpovědi	11
Celkem	1512

Velikost místa bydliště

0 - 1.999	387
2.000 - 4.999	172
5.000 - 19.999	278
20.000 - 99.999	345
100.000 a více	330
Celkem	1512